

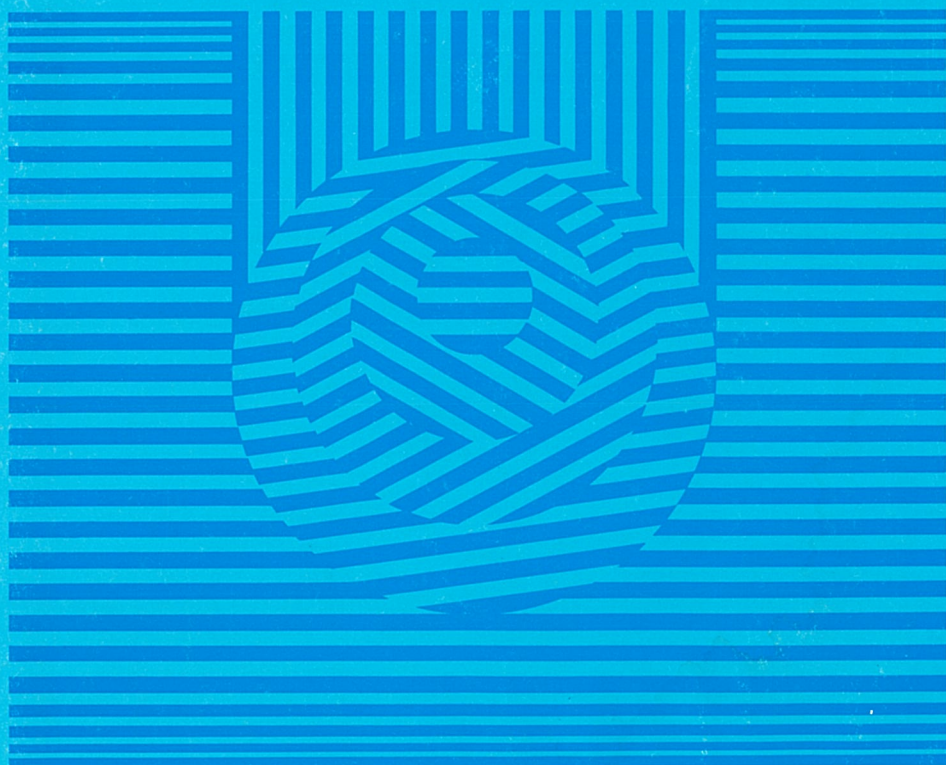

DRUŠTVO
DEFEKTOLOGOV
SLOVENIJE

SEKCIJA
MVO

ptički brez gnezda

27

PTIČKI BREZ GNEZDA izdaja sekcija MVO, Vzgojni zavod Preddvor,
64205 Preddvor

Izdajateljski svet: Franc Imperl, Slavica Nečimer, Franc Ravnikar,
Ivo Škoflek, Janez Vivod

Predsednik izdajateljskega sveta: Janez Vivod

Uredniški odbor: Nadja Čeplak, Mira Gartnar, Franc Imperl,
Vesna Lavriša, Marjan Vončina, Ivan Kos, Jože Peklaj,
Jasna Šebjanič-Pupis

Glavni in odgovorni urednik: Franc Imperl

Lektor: Ernest Kobolt

Ovitek: Josip Gorinšek, akad. slikar

Razmnoženo v 500 izvodih

Po mnenju republiškega komiteja za kulturo je glasilo oproščeno
temeljnega davka od prometa proizvodov

Tiskala: Ovitek Tiskarna Ljubljana
Razmnoževanje in vezava Pleško, Ljubljana,
Rožna dolina C. IV/36

VSEBINA

TERAPEVTSKA SKUPNOST

Nekaj o terapevtski skupnosti in analiza takih skupnosti po naših zavodih (Radovan Zupančič)	7
Komunikacijska odprtost socialnega sistema in sestanki terapevtske skupnosti (Janez Bečaj)	15
Terapevtska skupnost: miljejska terapija v ustanovi (Brane Martinovič)	25
Razvijanje vrednot v terapevtski skupnosti (Ivan Škoflek)	31
Vloga „Terapevtske skupnosti“ v psihiatričnem zavodu (Prof. dr. Lev Milčinski)	47
Terapevtska skupnost v vzgojnem zavodu (Brane Martinovič)	55
Terapevtska skupnost (Maxwell Jones)	63

RAZSTAVA O VZGOJNIH ZAVODIH

IZREČENA PRIZNANJA

„PLAKETA FRANA MILČINSKEGA“

Uvodne besede na otvoritvi razstave o vzgojnih zavodih (Vinko Skalar)	75
Izrečena priznanja	79
Pogovor s predsednikom SAZU dr. Janezom Milčinskim o vprašanih sodobne defektologije	89

FICE

MEDNARODNA ORGANIZACIJA

ZA IZVENDRUŽINSKO VZGOJO

Zasebno rojen za življenje v družbi (Poročilo o mednarodnem kongresu FICE) (Alenka Kobolt)	97
Deklaracija o zaščiti otroka Malmö, 1986	103

„PRILETELO V GNEZDO“

Vzgojni zavod Planina v prenovi (Jasna Šebjanič-Pupis)	111
Zakaj manj mladostnikov v vzgojnih zavodih (Borut Hvale)	117
Prispevki k teoriji vzgojenga zavoda (Albert Mrgole)	125
Temeljna načela doživljajske pedagogike (Alenka Kobolt)	147
Paradoksalna teorija spremembe (Arnold R. Beiser) (prevedel in priredil Jože Peklaj)	155

Poročila o delu terapevtskih skupin otrok s težavami v odraščanju in o letovanju teh otrok v šolskem letu 1986/1987	161
Prizadete osebe v slovenskem slovstvu (Bogo Jakopič)	183
Deveta konferenca jugoslovanskih defektologov (Ivo Škoflek)	207

TERAPEVTSKA SKUPNOST

NEKAJ O TERAPEVTSKI SKUPNOSTI IN ANALIZA TAKIH SKUPNOSTI PO NASIH ZAVODIH *

Pravzaprav se imamo za korenine zamisli o terapevtski skupnosti (TS) verjetno zahvaliti Bobu in Billu, ki sta leta 1935 začela ustanavljati klube anonimnih alkoholikov (AA). Te sta gradila na spoznanju o terapevtski moči samih bolnikov. Naslednji korak so bili socialni klubi Joshua Biererja, namenjeni zdravljenju psihično bolnih oseb, ki jih je ustanavljal pred vojno, med njo in po njej. Pojem terapevtska skupnost je menda prvi uporabil Tom Main, direktor Cassel Hospitala pri Londonu leta 1946. Pripadal je skupini vojaških psihiatrov, ki so med drugo svetovno vojno delali v Northfield Hospitalu pri Birminghamtonu in skušali vpeljati TS pod nazivom Northfield Experiment (zraven še Bion in Foulkes). Vzporedno so povsem neodvisno pričeli podobno dejavnost v Mill Hill Hospitalu pri Londonu Mclay, Stokes in Maxwell Jones. Slednji je delovna načela prenesel v Hendersen Hospital, kjer je delal z disocialnimi osebami. Zelo verjetno je bilo največ zgodnjih zgledov te vrste v Ameriki, in to na penološkem področju (Redl), A.Wilmer pa je zamisel prenesel v psihiatrično bolnico Oak Knoll Naval Hospital v Oaclandu v Kaliforniji. Pri nas smo jo uvedli kmalu po vojni v Beogradu (Klein in Betleheim), nato je dr. Hudolin po obisku pri Maxwellu Jonesu leta 1964 v Vinogradski bolnici v Zagrebu organiziral življenje v smislu terapevtske skupnosti, v Sloveniji pa smo to pričeli uvajati leta 1967 z "Eksperimentom Logatec" (Vodopivec, Bergant, Kobal, Mlinarič, Skaberne, Skalar). Definicijo je dal M.Jones in po njemu je to "dejavnost sodelujočih v neki ustanovi ali bolnišnici, katere namen je premostiti prepad v medsebojnem komuniciranju v dobro vseh prizadetih". Jones namreč verjame, da nosijo pacienti v sebi terapevtske potenciale, ki lahko pridejo v posebnih razmerah do izraza. Bistvena razlika med to metodo in drugimi metodami zdravljenja je ta, da se spremeni status bolnika

* Referat na seminarju Terapevtska skupnost, 1987

ali varovanca, ki postane v sodelovanju z osebjem participator svojega zdravljenja in zdravljenja svojih kolegov.

Bistvo TS bi lahko prikazali v treh točkah:

- * prehod odnosov iz vertikalne zgradbe v horizontalno;
- * spoznanje, da vsak član skupnosti nosi v sebi terapevtski potencial;
- * za uspeh je potrebna edukacija osebja.

Če želimo torej govoriti o TS, potem lahko nanizamo nekaj zahtev, brez katerih si je težko zamisliti tak prehod na nove medsebojne odnose v dosedaj običajno togih, vertikalno zgrajenih ustanovah:

- * TS zahteva stalno spreminjanje osebja in njihove vloge;
- * spreminjajo se vloge pacientov, varovancev, ki niso le izvrševalci navodil osebja, pač pa samo-dejavni člani skupnosti;
- * v zdravljenje se dejavno vključujejo vsi člani skupnosti, varovanci in osebje;
- * nujni so dnevni sestanki vseh članov skupnosti, na katerih se preverja dogajanje v zadnjih 24 urah;
- * nujne so dnevne analize osebja, v katerih pregledajo svoj delež v dnevnem dogajanju;
- * za TS je značilna velika strpnost do neobičajnih oblik vedenja in čustvovanja;
- * čim več vlog je treba razdeliti med člane skupnosti.

TS lahko razumemo tudi z vidika teorije sistemov, ki se v zadnjem času vse bolj poudarja. Tako si lahko zamislimo TS kot visoko organizirani sistem, okolje, ki daje možnost in vzpodbudo za čustveno in kognitivno preizkušanje članov skupnosti.

Predpostavljamo, da v življenju naletimo največkrat na kompleksne, krožne povezave odnosov, da vsak posameznik pomeni svojevrsten sistem, ki je v stiku z drugimi sistemi, da vsak sistem deluje na večih ravneh in da spreminjanje ene ravni pomeni spreminjanje tudi vseh drugih.

Zelo pomembno je spoznanje, da so se živi sistemi sposobni spreminjati, da pa se temu istočasno upirajo. Prav tako v sistemski teoriji pomeni spreminjanje možnost pretoka informacije in energije. V tem smislu je cilj TS omogočati nove interakcije, nove oblike vedenja in graditve novih psihičnih struktur z aktiviranjem široke, a kontrolirane interakcije, ki odpirameje podsistemov.

Kaj torej dela TS terapevtsko? M.Isohanni navaja štiri ključne prvine: interakcije, pozitivne izkušnje, celovitost dogajanja in delo z odpori.

* Interakcije

Gre za stopanje podsistemov in sistemov v medsebojni odnos. Če posameznika gledamo kot sistem, si ga lahko predstavljamo z bolj ali manj prepustno membrano. Od tega je odvisna zmožnost sistema za sprejem, predelavo in dajanje povratne informacije.

* Pozitivne izkušnje

Ker se globlji konflikti ne morejo uspešno razreševati le na miselni ravni, je potrebno čim več pozitivnih izkušenj, ohrabritev za preizkušnje vedenja, mišljenja in čustvovanja. To omogoča ujemanje korektivnih izkušenj z vpogledom. Izhajamo iz tega, da se učimo "tukaj in sedaj", da vsi člani TS, predvsem pa osebe, delamo odgovorno in da je očitna razlika med primernim in neprimernim ravnanjem. Zato se sproti preverjamo, analiziramo in prilagajamo novim okoliščinam.

* Celovitost dogajanja

TS je celovit proces, ki zahteva usposobljeno osebo, da obvladuje položaj. Reagirati mora konstruktivno in ne reaktivno, predvsem takrat, ko pride do kriznih razmer, napetosti in stresov.

* Delo z odpori

Vedeti moramo, da se vsak sistem upira spreminjanju. Spreminjanje pomeni začasno neravnotežje, nevarnost, tveganje, da se bo sistem

podrl. Pojavlja se težnja po statusu quo, v bistvu odpor. Vsak udeleženec sistema TS v odnosih, v katere vstopa, obnavlja vzorce vedenja, mišljenja, ki jih je vgradil vase v svoji življenjski zgodovini. Delamo tukaj in zdaj, a na osnovi svojih preteklih izkušenj.

Naj končam s tem, da TS zahteva razumevanje dogajanje in ustvarjanje možnosti za spremembe vseh, torej tudi nas, osebja. Vplivi TS gredo prek komunikacij, za katere smo odgovorni mi, osebje, kajti mi naj bi bili tisti, ki smo usposobljeni za delo v taki obliki odnosov.

Prof. dr. Kobal je na svojem predavanju o aktualnem trenutku TS po svetu in pri nas prikazal organiziranost TS v Svetovno federacijo in od nje neodvisno Evropsko federacijo. Bil je na konferenci Evropske federacije in si prizadeva, da bi se tudi mi vključili vanjo in tako dobili več možnosti za izmenjavo izkušenj.

Zdaj bi navedel analizo vprašalnika, ki smo ga poslali slovenskim zavodom in z njim skušali ugotoviti stanje v domačem prostoru. Seveda gre tu za zavodske TS, medtem ko so skupnosti po bolnicah ali v drugih ustanovah izvzete, tako da podatki zanje ne veljajo.

"Vsi zavodi menimo, da imamo TS, in to nekateri že kar lepih dvajset let, drugi pa komaj šest mesecev. Večina ima sestanke TS enkrat tedensko, in sicer v času, ki je najugodnejši za dobivanje vseh gojencev in delavcev zavoda. Samo en zavod se je odločil za dva sestanka na teden. Vsebinsko delijo na aktualno dogajanje in izhode.

Mnenje o obvezni udeležbi na sestankih TS je po vseh zavodih podobno. Težnja je, da bi se dobivali vsi, ki prihajajo v medsebojne stike. Ne moremo pa prezreti nekaterih zavodov, ki razmišljajo, da na sestankih TS lahko "pogrešamo" denimo mojstre, učitelje ter tehnično osebje in administrativno osebje. Zdi se, da se "pomembni posamezniki" včasih radi izognejo sestankom. Tako se pojavlja izrecna želja, da bi vodstveni in strokovni delavci morali biti prisotni, saj delajo večjo realiteto dogajanja in dogovorov. Obstaja še mnenje, da bi varovanci lahko

prostovoljno izbirali prisotnost na sestankih, medtem ko bi osebje bilo obvezno zagotoviti svojo prisotnost.

Zanimivo je razmišljanje, kdo in kakšen naj bi bil vodja sestankov TS. Že izbira vodij je različna. Ponekod je stalen (denimo: pedagoški vodja, psiholog, ravnatelj), drugod se menjava po nekem zaporedju (na vsakem sestanku izvolijo naslednjega), potem se na tem mestu menjavajo vsi strokovni delavci. Večina meni, da ni toliko pomembno, kdo je, temveč kakšen naj bi bil. Želimo si socialno občutljivega, dopuščujočega komunikacije, z dobrim besednim faktorjem, iznajdljivim v novih okoliščinah, izkušenega v delu z ljudmi in dozvetnega za lastno spreminjanje. Istočasno od njega pričakujemo, da nas bo reševal iz stiske in ne bo dopuščal, da bi konflikti šli predaleč (predvsem v smislu napada varovancev na osebje).

Glede sedežnega reda se izkaže, da vemo, kako naj bi sedeli pomešani med seboj, brez stalnih mest in s spontanim vključevanjem v dogajanje. Dejansko opažamo ravno nasprotno: osebje se združuje, imamo stalna mesta, ki jih dojemamo kot "svoja" in le redki se spontano vključujemo v dogajanje na skupnosti.

Tudi pri zapisnikih se razlikujemo. Ponekod imamo stalne zapisnikarje, drugod se sučejo v nekem zaporedju vsi strokovni delavci ali zapisnikarja sproti določajo. Dogaja se, da zapisnik delata dva, varovanec in delavec zavoda.

S tem povezane vsebine dogajanja niso nekaj stalnega, temveč so zelo odvisne od tega, kaj tisti, ki dela zapisnik meni, da je vredno zapisati. Tako nekateri beležijo le ugotovitve in sklepe, drugi še poročila skupin in razredov, ponekod dobesedno vse, kar se pove, pač odvisno od kreativnosti zapisnikarja. Večina je usmerjena v besedni del dogajanja sestankov TS, nebesednega pa kar pozabimo! Kljub napredku tehnike in v zadnjem času rednega seznanjanja z možnostmi videa (vsaj na seminarjih) so se le poredko odločili za ta "korak naprej". O tem sicer razmišljamo, se pripravljamo, le redki tudi poskusijo in na svoji koži doživijo "kasnejšo analizo" v slikah, ki najbolj jasno govori o našem deležu.

Vsebine sestankov so pestre in obsegajo od aktualnih dogodkov, medsebojnih odnosov, izhodov, prostega časa, organizacijskih težav do pohval, nagrad in pomoči posameznikom ali skupinam. Nanje pridemo spontano, glede na aktualnost dogodka, včasih tudi načrtno, če se kaka stvar pojavi prej in jo lahko predvidimo za naslednji sestanek.

Cilji, ki jih želimo doseči na sestankih, so zbrani v naslednjih točkah: informiranje, možnost reševanja konfliktov in vplivanje na življenje, delo in klimo v ustanovi.

Verjamemo, da na doseganje ciljev vpliva jasnost letnih, klima v ustanovi, enake možnosti upoštevanja predlogov vseh članov skupnosti pa tudi konkretnost pri zadolžitvah in odgovornost vsakega člana skupnosti. Negativno pa odsevajo slabi medsebojni odnosi, od osebnih vsiljenih sklepov, velikost sestankov TS, nepoznavanje zakonitosti TS, premajhno število drugih oblik terapevtskega dela v zavodih, posebnost populacije in odsotnost članov, ki lahko odločajo, torej vodstvenih delavcev.

Večina nas meni, da je vloga sestankov TS velika, da so postali ustaljena oblika dela, ki pa kot tehnika nikoli ni bila posebej obravnavana. Prav tako menimo, da so analize sestankov nujne in trajna potreba. Na njih se pogovarjamo o vsem, od vedenja na sestankih, medsebojnih odnosih, delovanju nas samih, nerazrešenih problemih, porajajo se nove vsebine, ideje, včasih lahko tudi prenesemo kakšne organizacijske zadeve in informacije, za katere sicer ne najdemo pravega časa.

Enotno menimo, naj osebne, intimne zadeve posameznikov ne postanejo predmet pogovora na sestankih skupnosti, da pa je sicer dovoljeno obravnavati vse teme in da tabujev ne sme biti. Čim manj naj bo obremenjujočih tem: kaznovanja, organizacijsko-tehničnih vsebin.

Morebitnih nadomestnih oblik, s katerimi bi zamenjali model TS, nismo našli. Od seminarja smo pričakovali, da bo prinesel izmenjavo mnenj, stališč, nekaj dodatnega znanja, možnost poenotenja ciljev in pripomogel k izboljššanju dela".

Iz analize vprašalnikov lahko razberem predvsem dve očitni dejstvi:

- * da slabo ločujemo TS in sestanke TS. TS je skupnost ljudi, ki žive v neki ustanovi, in vsi odnosi, ki so med njimi 24 ur na dan, iz dneva v dan, tedna v teden in iz meseca v mesec. Sestanek pa je le tista ura na dan (v našem primeru na teden), ko se člani skupnosti dobijo, da se dotaknejo stvari, ki so pomembne za skupen interes vseh;
- * da nimamo poenotenih kriterijev, ciljev, kaj TS sploh je ali kam naj vodi.

Da slednje ni ravno enostavno vprašanje, dokazuje dejstvo, da se tudi v svetu še danes krešejo mnenja, kje naj bo poudarek TS: ali na sožitju vseh sodelujočih ali na modifikaciji vedenja varovancev. Od cilja sta odvisna delovanje skupnosti in njena struktura. Zanimanje za delo v TS v okviru psihiatrije v svetu menda plahni, narašča pa na področju "marginalnih populacij", torej ravno tistih, s katerimi delamo ljudje po zavodih.

George de Leon iz New Yorka je postavil kriterije, ki naj bi bili znak uspešnega dela TS, torej nekak cilj, h kateremu težimo. Ti so:

- * spreminjanje lastne podobe udeležencev,
- * rast v smeri neodvisnosti vseh udeležencev,
- * povečanje asertivnosti,
- * večanje sposobnosti sprejemanja tveganja in odgovornosti zanj in
- * sposobnost slediti pravilom skupnosti.

Pričujoči sestavek naj končam z razmišljanjem, ki se veže na spoznanje mehiške avtorice Mayling Mendizabel de Cleriga. Opisala je oscilacije in celo razpade TS, ki so tesno povezani z notranjimi krizami

države. Ker tudi mi živimo v kriznem obdobju, ko se preverjajo usmeritve, ki naj bi peljale naprej, se lahko vprašamo, ali današnji čas kaj vpliva na naše skupnosti, v katerih živimo. Vsi delamo v ustanovah, ki delajo kot organizirani sistemi, in vsi nosimo s seboj odtis sedanjih družbenih dogajanj. Bion in Lewin sta dokazala, da se ustaljena zgradba sistema skupnosti začne podirati takrat, ko problem, ki ga obravnavajo, postane večji od možnosti sistema, da ga predela. Ravnotežje se skuša najprej ujeti na nižjih ravneh, a le toliko časa, dokler to gre. Ne bi bilo prav, če bi prezrli ta vidik, saj menda ne verjamemo, da smo "imuni" za objektivno zakonitost, ki se drugje jasno pojavlja.

Uporabljena literatura:

- B.Lang: Psihoterapija in terapijska zajednica alkoholičara, Jugoslovenska medicinska naklada, Zagreb 1982, str. 86-101
- M.Kobal: Terapevtska skupnost prevod Maxwella Jonesa iz The Encyclopedia or Mental Health, zvezek 6, Franklin Watta, inc., New Yor 1963, str. 1992-1999, prevedeno v Ljubljani, septembra 1969
- M.Kobal: Aktualni trenutek TS, predavanje v Ljubljani, 9.10.1987
- M.M.de Cleriga: Oscilacije TS, International Jorunal of Therapevtic Communittees, Vol. 6(1), 1985, prevod V.Kralj, maj 1987
- M.Isohanni: The curative process in the Therapevtic Community, International Journal of Therapevtic Communities, 1985, prevod R.Zupančič, januar 1986
- Krevelj, Kokot, Zupančič: Analiza vprašalnika o TS, Ljubljana, 2.3.1987

Janez Bečaj

KOMUNIKACIJSKA ODPRTOST SOCIALNEGA SISTEMA IN SESTANKI TERAPEVTSKE SKUPNOSTI*

Namen tega sestavka ni obravnavati terapevtske skupnosti (TS) v celoti. Posvetili se bomo le enemu vidiku, ki se zdi bolj zanemarljen od drugih, pa vendarle pomembno odloča o tem, koliko so sestanki TS sploh lahko učinkoviti. To je vprašanje organiziranosti ustanove v celoti. Izhodišče je enostavno. Značilni odnosi, tako med posamezniki kot podskupinami, se izoblikujejo v vsakodnevni socialni izmenjavi in se z njo seveda tudi utrjujejo. Specifičen način dela ustanove je tako dobro razviden iz katerekoli njene dejavnosti, saj je izoblikovan vzorec pravil in značilnih medsebojnih odnosov dokaj stanovit in se prenaša iz okoliščine v okoliščino. Predvsem si ustanova kot socialni sistem ne more privoščiti menjave ekstremnejših stilov dela, da bi bila, denimo, pri določenih dejavnostih demokratična, pri drugih pa avtorska. Tudi sestanki TS ne morejo mimo te zakonitosti in po svoji sestavi pa tudi delovanju ne morejo biti bistveno drugačni kot siceršnje delo ustanove. Morda sicer lahko dajejo vtis vsesplošne demokratične naravnosti (nevtralen vodja, sedenje v krogu ipd.), toda prek formalne, deklarativne ravni le ne morejo. Če je, denimo, vzgojitelj ves teden do gojenca avtoritaren, eno uro na teden pač ne more biti z njim v demokratičnem odnosu.

Sestanek TS sam po sebi ne more v taki meri določati vsakodnevnih medsebojnih odnosov, kot je res v obratni smeri. To pomeni, da imajo sestanki TS svoj pravi pomen šele potem, ko so odnosi v ustanovi demokratizirani do potrebne mere.

* Referat na seminarju Terapevtska skupnost, 1987

Če v vsakdanjem življenju prevladujejo izrazito avtokratski odnosi, sestanki TS nimajo nikakršne možnosti za demokratizacijo odnosov. Govorili bomo torej o tem, v kakšnem odnosu so si sestanki TS in ustanova kot socialni sistem z določenimi zakonitostmi dela. Ali drugače: v kakšnih razmerah lahko sestanke TS štejemo za koristne in učinkovite.

Preden se lotimo tega, se zdi potrebno na kratko navesti, kako tu razumemo TS in njene sestanke.

- * Terapevtska skupnost je sorazmerno trajna skupnost s formalno določenim članstvom, ki ima svoja pravila dela, tako formalna kot neformalna, in obstaja 24 ur dnevno.
- * Poleg članov jo sestavlja tudi vrsta podsistemov, od katerih ima vsak svoje določene značilnosti (gojenci, vzgojitelji, UPP, vodstvo itd.).
- * Osnovni medsebojni odnosi se oblikujejo, vzdržujejo in spreminjajo v vsakodnevnem medsebojnem srečevanju, tako med posamezniki kot med podsistemi.
- * Princip TS temelji na miljejski terapiji. Za prevzgojni ali vzgojni proces torej niso pomembni le posamezni strokovni delavci, ampak celotno okolje z vsem osebjem.
- * Osnovni namen sestankov TS je komunikacijsko odpiranje ustanove in s tem večja kohezivnost (približevanje podsistemov, poenotenje ciljev, pravil, sprotno reševanje konfliktov ipd.).
- * Sestanki TS pomenijo trajen in sproten feedback posameznikom, podskupinam in vsej ustanovi. Z njim je omogočeno sprotno in trajno prilagajanje ustanove spreminjajočim se razmeram (plastičnost).
- * S sestanki TS omogočamo gojencem, da tretma tudi dajajo, ne le dobivajo. Po drugi strani sestanki silijo osebje, da se odpove formalni avtoriteti in jo nadomešča z resnično (vpliv na gojence ne temelji toliko na legitimnosti in prisili, pač pa bolj na odnosu in dogovorih).
- * Sestanki TS silijo ves sistem v trajno soočanje in usklajevanje z resničnostjo.

Vzgojni zavod kot socialni sistem

Antikulturna naravnost populacije

Zanimajo nas tiste značilnosti socialnega sistema, kakršen je vzgojni zavod, ki utegnejo biti pomembne za sestanke TS. Na prvem mestu se zdi potrebno upoštevati antikulturno naravnost disocialne populacije. S tem razumemo posebno življenjsko naravnost gojencev, ki je posledica neposredne miljejske zavajenosti ali /in značilne intrapsihične dinamike in se kaže v bolj ali manj izraziti antikonformnosti. Gre za način oblačenja, govorjenja in vedenja nasploh, ki ne gre le mimo ustaljenih norm širšega socialnega okolja, ampak je pogosto njihovo pravo nasprotje. Vzgojni zavod se v tem seveda pomembno razlikuje od drugih vzgojnih ustanov, ker v njem ni normativne skladnosti med tistim, ki vzgaja, in onim, ki je vzgajan. Prav nasprotno: obstaja konflikt vrednot, norm, stališč, kar vse že od vsega začetka ogroža odnos med osebjem in gojenci ter nakazuje možnost konflikta, ki je še stopnjevana z nekaterimi drugimi dejavniki.

*Gojenci so precej enotna skupina, zlasti v odnosu do osebja. Sodelovanje z osebjem je med njimi samimi prej preprečevano kot vzpodbujano. Zahteva se medsebojna lojalnost ali zaščita. Skratka, antikonformna naravnost populacije je zaščiten z visokim pritiskom h konformnosti prav v tem pogledu in skupina, v kateri je gojenec, je zato pomembna ovira pri prevzgojnem delu (Redl, Wineman: Agresivni otrok).

* Osebje v vzgojnem zavodu je pravzaprav med dvema kulturnima skrajnostma. Na eni strani je okolje, ki pričakuje in zahteva od osebja, da pri gojencih doseže upoštevanje določenih vrednot, norm in z njimi skladno vedenje, na drugi pa je disocialna, antikulturna populacija, ki je temu prav nasprotna. To nasprotje je pri gojencih

utemeljeno tako psiho kot sociodinamično in ima pomen obrambe. Zaradi tega tudi ni možna hitra in enostavna zamenjava vedenja (po- leg drugih razlogov seveda). Osebjem je pretežno enako širšemu soci- alno (razumevanje motnje in delovanja ustanove), se rado zgodi, da prevzame vlogo okolja in postane podaljšana roka zunanjega sveta. Konflikt med antikulturo disocialne populacije in kulturo širšega okolja se na ta način prenese v ustanovo in vzdržuje disocialnost. Skoraj odveč je opozoriti, da je pritisk okolja na osebjem, da izva- ja tretma po njegovem okusu, zelo velik. Tudi če osebjem svoje od- stopanje v ravnanju zna strokovno utemeljiti, bo vseeno deležno bolj ali manj neposrednega odklanjanja predstavnikov okolja, ki je gojence izločilo (sodišče, milica, centri za socialno delo, krajevna skupnost, starši itd.). Na ta način je osebjem širšega okolja pravza- prav vzpodbujeno v konflikt z gojenci (zahteve po določenem obla- čenju, pričesk, načinu dela, usposabljanja, higieni, urejenosti živ- ljenjskih prostorov ipd.).

- * Delo z disocialno populacijo je izjemno težko zaradi hudih čustve- nih obremenitev. Ob pomanjkanju neposrednih potrditev za svoje delo te obremenitve seveda nujno ogrožajo potrebno sprejemajoč in raci- onalen odnos do populacije. Strokovni delavec lahko v takih okoliš- činah hitro zdrkne v eno od skrajnosti. Ali se z gojencem enostavno identificira in v njegovem razvoju prepozna posledico družbene kri- vičnosti (nekritično sprejemanje gojenca) ali pa ga prepozna kot popolnoma odgovornega za svoje ravnanje, nepripravljenega ali nespo- sobnega za vsako spremembo in ga tako popolnoma odkloni. Zaradi že omenjenega pritiska okolja in tudi drugih dejavnikov je druga raz- ličica seveda verjetnejša, s tem pa tudi konfliktnost med podskupi- nama.
- * Zaradi nevarnosti konfliktnega odnosa med osebjem in gojenci je se- veda potrebno upoštevati starost slednjih. Brez dvoma je precejšnja razlika med zavodom z osnovnošolsko populacijo in tistim, ki ima že prave adolescente, saj so v tej starosti tudi normalni, nedisocial- ni otroci odklonilni do avtoritete.

Problem podsistemov in njihovih specifičnih kultur

Vsaka ustanova je razdeljena na vrsto podsistemov (podskupin). Ti se ločijo formalno (enaka strokovna usposobljenost, enaka opravila, prostorska določenost ipd.) pa seveda tudi neformalno. S slednjim mislimo na to, da si vsaka podskupina izoblikuje svoje vrednote, stališča in norme, v katerih se razlikuje od drugih. Na podlagi tega se podskupine medsebojno presojujejo, vrednotijo pa tudi oblikujejo svoje, specifične poglede na skupne probleme: kaj sploh je problem, zakaj je nastal, kaj je potrebno storiti ipd. Pri tem je pomembno, da ne gre zgolj za objektivno presojanje dogodkov ali okoliščin. Nujno je, da je taka presoja subjektivna in da se podskupine v njej razlikujejo. "Skupinsko mnenje" ni plod objektivne presoje, ampak tudi izraz lastne identitete, ki jo je potrebno ščititi. To pomeni, da ima morda kdaj v presojanju nekega dogodka ena od podskupin v resnici prav, toda to ne pomeni, da se bodo druge podskupine, ki so z njo v rivalitetnem odnosu, strinjale z njo. Vsaka podskupina se odziva na dogajanje v vsej ustanovi na podlagi svojih, vedno nekoliko drugačnih norm, vrednot, stališč. Nujnost podskupin avtomatično pomeni že tudi nujnost različnih pogledov.

Kakovost odnosov med podsistemi je bistvenega pomena za delo naše ustanove. Sama različnost teh podskupin še ni ogrožujoča, pač je normalna in se ji niti ni mogoče izogniti. Ker preprečuje rigidnost in pomeni tudi trajno kritičnost, je celo pomembna za učinkovito delo. Popolna strokovna in tudi siceršnja enotnost bi bila tudi popolna rigidnost. Od te razlikujemo stabilnost, ki ne pomeni popolne enotnosti v vsaki stvari, pač pa sposobnost sprotnega uveljavljanja ravnotežja, sposobnost oblikovanja in spreminjanja pravil, dogovora na osnovi konsenza (večinskega soglasja). To pa je mogoče samo ob ustrezni komunikacijski odprtosti vsega sistema. To namreč preprečuje, da bi razlike med podskupinami postale prevelike in jih ne bi bilo mogoče

več učinkovito usklajevati. Ob slabi, zaprti komunikaciji se začnejo podskupine zapirati in stopnjevati svojo specifično "kulturo", kar pomeni, da s tem začenjajo naraščati razlike med njimi. Sprva normalna različnost postane konfliktna do take mere, da oblikovanje skupnih odločitev in pravil ni več možno. To vzvratno rivalitetni odnos med podskupinami še okrepi.

Vzgojni zavodi imajo poleg velike podskupine gojencev še podskupine vzgojiteljev, učiteljev praktičnega pouka, učiteljev v šoli, svetovalne delavce, vodstvo, administrativno in tehnično osebje. Vsaka podskupina ima običajno svoj pogled na motnje, na pravilnost in ustreznost strokovnega dela, svojo specifično razlago različnih pojavov pa seveda tudi svoje mnenje o koristnosti drugih podskupin. Običajno je, da vsaka podskupina svoje poglede na stvari razume kot edino pravilne. Najbolj običajni problemi, ob katerih se našteté podskupine razhajajo, so npr.: kaznovanje in nagrajevanje; koliko naj bo hišni režim sproščen ali direktiven; dileme o tem, kaj je popuščanje, razvajanje ali razpuščenost in na drugi strani red, nujnost in minimalna disciplina; kaj je v imenu doslednosti dolžan početi vsak delavec, kaj pa je prepuščeno vsakemu posebej, kaj lahko gojenci počnejo, ne da bi to pomenilo razpuščenost; kako se oblikuje in ščiti avtoriteta ipd. Seveda lahko posamezne podskupine občasno sestavijo koalicije. Tako se morda znajdejo ob določenih problemih skupaj gojenci in svetovalni delavci ter na drugi strani vzgojitelji in UPP ali pa nastane koalicija gojencev in vodstva proti drugim strokovnim delavcem.

Ob normalni odprti komunikaciji se vsa taka razhajanja nujno med seboj brusijo, korigirajo in z njo se posamezne podskupine silijo v večjo kritičnost in zavzetost. Taka komunikacija pomeni javnost dela in zagotavlja, da so vse podskupine v trajnem medsebojnem stiku in vsaka ideja, mnenje ali stališče se preverja v celotnem sistemu. Ta je tudi tisti, ki ustvari in beleži povratne informacije. Komunikacijska odprtost na ta način onemogoča, da bi posamezni podsistemi predelovali iste dogodke zgoj v okviru svoje "kulture". To bi vodilo v vedno večjo izoliranost in različnost podsistemov. Ta pojav pravi-

loma lahko opazamo pri gojencih, ko odklanjajo sestanke in pogovarjanje o skupnih problemih. S tem namreč ščitijo svojo koherentnost in distanco do osebja in znotraj njihove podskupine se lažje vedno znova "potrjuje", kako osebje z njimi manipulira, kako drugače govori kot dela, kako se osebju resnično ne da nič zaupati ipd. Odprta komunikacija bi take "kulturne konstrukte" seveda ogrozila, zato jo je bolje onemogočiti. Popolnoma enak pojav imamo tudi med drugimi podskupinami. Brez zadostne komunikacije lahko vodstvo, denimo, vedno bolj "zanesljivo ve", da nekatere skupine strokovnih delavcev namenoma vse bojkotirajo, na drugi strani imajo pa ti delavci čedalje več "dokazov", kako jih vodstvo namenoma zapostavlja in krivično obravnava.

Ko pride do zapiranja podsistemov, s tem pa do naraščanja konfliktnih odnosov med njimi, rado pride tudi do koalicij. Posebej hitro se bo to zgodilo takrat, ko medsebojno nesprejemanje preraste v odprte konflikte z jasno izraženo rivaliteto in jasno izraženimi medsebojnimi obtožbami. Najslabšo okoliščino imamo pač takrat, ko si podskupine strokovnih delavcev v spopadih pomagajo s koalicijo z gojenci. V takem primeru je možnost učinkovite prevzgoje nekje blizu ničle.

Odnos med kakovostjo organizacije in sestanki TS

Vzgojni zavod je v izjemno težkem položaju, kar zadeva organizacijo. Na eni strani grozi nevarnost, da se bo konflikt, v katerem je disocialna populacija kot kontrakultura s širšim socialnim okoljem, prenesele v zavod. To drži še posebej zato, ker je oddaja v zavod običajno doživeta kot prisila. Po drugi strani naporno delo pri osebju ustvarja samo po sebi nezadovoljstvo, negotovost in je v tem potrebno videti tudi trajno možno nevarnost konfliktov. Na ustanovo

od zunaj stalno pritiskajo, kar spet vzpodbuja konflikten odnos z gojenci. Še posebni problemi pa bodo tam, kjer je strokovna usposobljenost nizka ali pa kjer so prevelike razlike v strokovnosti. V obeh primerih grozi nevarnost hudega razhajanja v ravnanju. Način, kako je ustanova v takih okoliščinah organizirana, se zdi izjemno pomemben. Pri tem velja poudariti, da se večini naštetih nevarnosti ni mogoče izogniti, saj ne moremo spremeniti javnega mnenja in naravnosti zunanjih ustanov; ne moremo zagotoviti idealne strokovne usposobljenosti strokovnih delavcev, kaj šele, da bi imeli ustrezno strokovno osnovo vsi tehnični delavci; ne moremo spremeniti antikulturalne naravnosti disocialne populacije - to je cilj tretmaja, ne začetni pogoj; ne moremo preprečiti podskupin in značilne dinamike med njimi. Zato se zdi edina prava možnost zadostna komunikacijska odprtost vsega sistema. Ta s trajnim feedbackom sili sistem (in s tem vse podsisteme) v stalno konfrontacijo in usklajevanje, in sicer tako navzven kot navznoter.

Če je ustanova komunikacijsko dovolj odprta, pomeni, da je vsako delo javno. Vse informacije so dostopne vsem in vsaka potuje po različnih poteh. O isti stvari govorijo strokovni zbor, skupina gojencev, skupina vzgojiteljev ipd. To seveda ni le obveščanje o nečem, pač pa izmenjava mnenj, sodb, predlogov ali ugovorov. Je predelava istih dogodkov na različnih ravneh, v različnih podskupinah. Taka komunikacija pomeni odprtost vseh podsistemov v vse smeri in zagotavlja plastičnost ter usklajenost sistema, kar je (oboje) pogoj za učinkovitost. To seveda ne pomeni enakosti vseh posameznikov ali podskupin v mišljenju in ravnanju, pač pa tako usklajenost vseh različnih naravnosti, ki omogoča skladno delovanje - prevelika različnost, ki bi tako skladnost onemogočila, je s komunikacijo preprečena.

Če je pogoj zadostne komunikacijske odprtosti izpolnjen, potem so sestanki TS najvišja oblika smotrne organiziranosti vsega sistema. Pomenijo najbolj neposredno pretakanje vseh informacij, neposredno

srečevanje vseh podsistemov in obravnavanje vseh problemov na najsplošnejši ravni. Javnost dela (medsebojna kontrola) je tudi največja, možnost, da bi se posamezni podsistemi preveč zaprli, je zmanjšana na najmanjšo možno mero. Ti sestanki so tudi terapevtsko sredstvo najvišje vrste, saj se gojenci na njih srečujejo z resničnostjo sami, vsebina sestankov je namreč institucija sama z vso svojo vsebino. Na njih obravnavajo resnične probleme med resničnimi ljudmi in se tudi vsaka rešitev preverja v resničnem okolju.

Toda sestanki TS lahko odigrajo svojo vlogo samo pod pogojem, da je ustanova dovolj komunikacijsko odprta, ne morejo je pa takrat, kadar so podsistemi med seboj preveč izolirani ali v konfliktnem odnosu, ko je komunikacija zaprta ali / in ustanova vodena preveč avtokratsko. V takem primeru se bo zgodilo, da bodo sestanki TS (pri tem je gotovo tvegano govoriti o "terapevtski" skupnosti) izvedeni zgolj formalno ali izkoriščeni za medsebojne spopade. V obeh primerih je škoda večja kot korist. V prvem primeru pomenijo sestanki učenje manipulacije (govori se eno, dela pa prej in potem čisto nekaj drugega), v drugem pa ponavadi ojačanje konfliktov. V prvem primeru bodo obravnavale "psev-doprobleme", v drugem pa tudi resnične, vendar ne zato, da bi našli skupno sprejemljivo rešitev, ampak prej zato, da bi preko takih problemov obračunali med seboj.

Naj ponovimo začetno misel: gre za to, da sestanki TS ne morejo bistveno presočiti vsakodnevnih odnosov. Z njimi so determinirani in nimajo moči, da bi bistveno spremenili vsakodnevno resničnost ustanove. Sestanki TS so smiselni in so lahko uspešni, če jih spremljajo ustrezna prizadevanja tudi v vsakodnevnih ravnanjih ali če je organiziranost ustanove že na dovolj visoki ravni. To je mogoče presoditi na podlagi preprostih opažanj:

- * v kakšni meri je na sestankih osebja mogoče odkrito povedati svoje mnenje o delu ustanove kot celote, skupin ali posameznikov;
- * koliko je na sestankih osebja konfliktov in kako jih rešujejo (izhajamo seveda iz tega, da ni skupine brez konfliktov in da njihova morebitna odsotnost prej pomeni, da so prikriti, kot da gre za brezkonfliktno skupino);
- * kolikokrat neprijetne dogodke potlačijo in o njih ne govorijo čeprav večina zanje ve (fizično kaznovanje, alkoholizirani člani osebja...);
- * koliko je na sestankih osebja javno izrečenih pripomb na vodstvo (spet izhajamo iz tega, da je določena stopnja kritičnosti normalna, in sicer ne glede na kakovost vodenja);
- * koliko je posameznikov v najboljših odnosih;
- * koliko skupinskih stereotipov pride v javnost, denimo, ali na sestankih skupina vzgojiteljev pove UPP tisto, kar o njihovem delu govori, ko so sami, in narobe seveda;
- * kakšna je kakovost sestankov v vzgojnih skupinah
- * ipd.

Odgovori na postavljena in podobna vprašanja povedo, kaj lahko ustanova pričakuje od sestankov TS. Če odgovori kažejo na to, da je komunikacija v sistemu prešibka, potem morajo take sestanke spremljati tudi sprememba pravil in navad, ki oblikujejo vsakodnevno delo. Če te spremembe niso možne, potem je bolje s sestanki TS še nekoliko počakati. S še tako briljantno in popolno tehniko teh sestankov namreč ne moremo preseči tistega, kar ustvarjamo in vzdržujemo v vsakdanjih odnosih.

TERAPEVTSKA SKUPNOST: MILJEJSKA TERAPIJA V USTANOVİ*

Miljejsko terapijo lahko opredelimo kot katerikoli proces, s katerim želimo pomagati posamezniku ali skupini posameznikov, da dosežejo želeno spremembo doživljanja in vedenja, in sicer s tem, da izvedemo spremembe v socialnem in fizičnem okolju teh oseb. Te spremembe segajo od začasnega preoblikovanja enega ali več dejavnikov v vsakdanjem okolju do začasne ali trajne spremembe socialnega in fizičnega okolja. Pri tem pa moramo upoštevati, da tudi slednja, najbolj drastična oblika miljejske terapije (to je sprememba okolja) ne pomeni popolne spremembe fizičnega in še manj socialnega okolja osebe, kajti človek je del svojega okolja in ne more biti nikoli hkrati objekt popolne miljejske spremembe.

Miljejska terapija obsega različne postopke, na primer usmerjanje posameznika v določene dejavnosti, svetovanje staršem in učiteljem otrok, spremembe v fizičnem okolju, vse do odstranitve osebe iz okolja, ki ogroža to osebo. Pri tem pravzaprav niti ni ostre meje med miljejsko terapijo in drugimi terapevtskimi postopki s psihoterapijo vred. Dosledno po definiciji lahko namreč tudi situacija pogovora ali grupnega pogovora vključuje prvine miljejske terapije, kajti svetovalni pogovor (ali) grupna diskusija ustvarja novo oziroma spreminja dano socialno situacijo osebe.

Nekateri avtorji (Robert Watson) v okviru miljejske terapije ločijo med modifikacijo in manipulacijo okolja. Modifikacija je manj skrajna in pomeni spremembe samo določenih (socialnih) dejavnikov v človekovem okolju, medtem ko je manipulacija odstranitev iz okolja, oziroma sprememba okolja.

* Neobjavljen prispevek iz leta 1970

Bistvo vzgojne pomoči motenemu otroku je po mnenju nekaterih avtorjev (G.Hamilton) v vsakokratni kombinaciji psihoterapevtskih in socialnoterapevtskih (to je miljejskih) posegov, v različnih sorazmerjih.

Že prej smo ugotovili, da je teoretično težko razmejiti med obojimi tehnikami, zlasti pri modifikaciji otrokovega okolja. Tako torej gre le za različni poudarek in obseg psihoterapevtskega in socialnoterapevtskega dela z otrokom.

Ne moremo namreč pričakovati, da se bo otrok s psihoterapevtovo pomočjo popolnoma prilagodil neugodnemu okolju; vedno so potrebne tudi spremembe v otrokovem okolju in narobe. To velja zlasti takrat, ko je zaradi dolgotrajnega ali močnega ponotranjenja neustreznega vpliva dejavnikov iz okolja prišlo do problematike (pri nevrotičnih ali disocialnih otrocih).

Institucionalni tretma je tista skrajna oblika miljejske terapije, ki smo jo poimenovali manipulacija z okoljem. R.Watson navaja naslednja merila, ki naj bi bila odločilna za uporabo te oblike miljejske terapije:

- * kadar starši odklanjajo otroka na način, ki kaže, da niso pripravljeni spremeniti svojega stališča;
- * kadar so starši osebno toliko vpleteni v otrokovo problematiko, da to zavira napredek terapije;
- * kadar je otrok vedenjsko moten in družina neposredno prispeva k tej motenosti;
- * kadar je odsotna mati in zanjo ni ustreznega nadomestila v okolju;
- * kadar skrb za otroke čezmerno obremenjuje zmožnosti staršev;
- * kadar diagnostično spremljanje pokaže, da bo sprememba okolja uspešnejša od drugih metod in lahko bi dodali še:
- * kadar odpovedo oblike ambulantne terapije iz razlogov terapije in klienta, kar je pri nas verjetno najpogostejše merilo za tako odločitev.

Cilj (institucionalnega) zavodskega tretmaja je po mnenju mnogih avtorjev skupnost, katere naloga je pomagati otroku, da se prilagodi ali ponovno prilagodi zahtevam življenja v družbi. Pri doseganju tega cilja so najpomembnejša stališča osebja do otroka. Sprejemanje otroka s toplino, brez sentimentalnosti, doslednost in pravičnost, spoštovanje otrokovih pravic itd. ustvarja most med svetom (vedenjsko motenega otroka) in svetom odraslih. Pri tem naj bi terapevtski milje olajševal razvoj otrokovega občutja varnosti in sprejetosti. B. Bettelheim pravi, da naj bi terapevtsko okolje otroku omogočilo, da se doživlja kot del jasno definirane hierarhije pomembnih "medosebnih odnosov". V tem okviru naj bi se otrok naučil spontanosti in fleksibilnosti v odnosih z ljudmi in končno dosegel ponotranjenje kontrolnih mehanizmov in integracijo vedenja.

Pota ustvarjanja terapevtskega okolja v vzgojnih ustanovah so privedla tudi do terapevtske skupnosti kot metode miljejske terapije. Skupna pomanjkljivost različnih vzgojnih sistemov, ki temeljijo na različnih teoretičnih izhodiščih, je ta, da premalo celostno pripravljajo varovance za bodoče vloge v družbenem življenju. Življenje otroka v vzgojnem zavodu naravnost varuje pred generalizacijo določenih osebnih izkušenj in celim sistemom socialnih izkušenj. Zato ni naključje, da je tak zavod tudi v najboljšem primeru "socialni uterus", če že ne socialno okolje z izrazitimi težnjami k malformaciji otrokovih socialnih izkušenj.

Uvajanje miljejske terapije v okviru institucionalnega tretmaja je torej uvajanje specifične oblike miljejske terapije v določeni vrsti miljejske terapije, kar je pravzaprav paradoksalna ugotovitev, saj za področje dela tistih vzgojnih zavodov, ki si kot cilj tretmaja postavljajo resocializacijo, reedukacijo, reintegracijo itd. Upravičeno bi namreč lahko pričakovali, da manipulacija z okoljem avtomatično vključuje teko spremembo okolja, ki smiselno spreminja in dopolnjuje sistem socialnih izkušenj oseb, za katero smo se odločili uporabiti tako skrajni poseb. Morda zato, ker zaprtost ustanov ograjuje, tudi osebje

od širšega pogled na problematiko zavodskega tretmaja, ali zaradi drugih vzrokov potrebno počakati nekaj desetletij na prodor ideje globalnega prijema pri prevzgoji v okviru zavodske vzgoje.

Miljejsko terapijo so zlasti pod vplivom psihoanalize začeli uvajati v duševne bolnišnice psihiatri v tem stoletju, čeprav je ideja stara že tristo let. Že v sedemnajstem stoletju so namreč v kairskem azilu nastopali orientalski pripovedovalci pravljic, plesalci in senčno gledališče.

Razvoj prihodinamičnega pogleda na duševne motnje je v prvih desetih letih tega stoletja privedel do vrste poskusov vključevanja dejavnikov okolja v rehabilitacijo duševno bolnih oseb.

Abraham Mayerson je leta 1939 v ZDA izdelal prijem, ki naj bi aktiviral duševne bolnike, ki po njegovem mnenju živijo v "motivacijskem vakumu" za zidovi bolnišnic. Mayersonov in drugi programi aktivacije pa so še vedno vezani na sorazmeroma izoliran vidik dejavnosti, ki naj prepreči ali zavre dokončen osebostni propad duševnega bolnika.

Poudarek na dejavnosti se je v psihiatričnem konceptu miljejske terapije zadržal še do danes. Šele v zadnjih dvajsetih letih pa je tudi na to področje prodrla zahteva, da naj miljejski tretma zagotovi tudi takšno emocionalno atmosfero, ki zadovoljuje potrebe pacientov. To je izhodišče, ki ga je prvi v celoti skušal v svoj prijem vključiti Maxwell Jones s svojo idejo "terapevtske skupnosti". Terapevtska skupnost po njegovi zamisli pa je bila visoko strukturirana situacija, v kateri so bile načrtovane vse dejavnosti njegovih pacientov. Če torej danes prenašamo nekatere oblike dela s področja psihiatrične socialne terapije na zavodsko vzgojo vedenjsko motenih otrok, je treba najprej ugotoviti, da razvoj ideje globalnega prijema pri resocializaciji že zaradi narave problema in vzgojnih ciljev prehiteva psihiatrijo. Morda zaradi toliko cenjene skromnosti in zlasti zato, ker se v pedagogiki

niso uveljavljale šole in doktrine, ki bi celostno zajele rehabilitacijo tiste skupine otrok, ki z vedenjem prestopajo okvire normalnega, ostajajo pomembni pedagoški eksperimenti nepovezani in se njihov idejni tok združuje šele v petdesetih letih tega stoletja.

Aichhornov eksperiment iz leta 1912 in zlasti Slavsonovo delo v letih 1935 do 1939 so za razvoj ideje globalnega prijema pri prevzgoji v vzgojnih zavodih pomembnejši od Jonsove terapevtske skupnosti. S.R. Slavson v knjigi iz leta 1954 poroča o tem, kako lahko ortopedagoška (ali terapevtska) skupnost sama po sebi preusmeri tako imenovanega delinkventnega mladostnika v bolj konstruktivno vedenje in socialno prilagoditev, pri čemer se opira na izkušnje, izvirajoče iz eksperimenta, ki ga je končal dve leti pred Maxwellom Jansom.

Ivan Škoflek

RAZVIJANJE VREDNOT V TERAPEVTSKI SKUPNOSTI *

Terapevtsko skupnost so iznašli klinični psihologi in psihiatri in je bila prvotno namenjena predpsihotičnim in psihotičnim pacientom.

Uvajanje terapevtske skupnosti v zavodsko vzgojno-prevzgojno prakso smo v Sloveniji začeli brez ustreznih lastnih izkušenj. Sprva smo se zavedali le tega, da gojenci niso psihotični pacienti in da mora terapevtska skupnost kljub temu ohraniti svoj terapevtski namen. Zelo dolgo in pretežno smo se posvečali njenim terapevtskim procesom, manj pa razmišljali o tem, da se z njimi dogaja še marsikaj.

Namen tega seminarskega prispevka je prav ta, da bi opozoril na bogate možnosti razvijanja in usmerjanja oblikovalnih procesov ali vzgojno-prevzgojnega dela v terapevtski skupnosti. Ta s tem ne bo ničesar zgubila, ampak bo pridobila tisto, kar so pogrešali predvsem vzgojitelji.

Nekaj temeljnih spoznanj o vrednotah

Človek je v svojem vsakdanjem življenju nenehno v nekem vrednostnem odnosu do stvari in pojavov, ki ga obkrožajo. Če mu koristijo, jih ocenjuje pozitivno, če pa ga ovirajo ali mu celo škodijo, imajo zanj negativen pomen ali negativno vrednost.

Koristnosti stvari in pojavov pa seveda ne smemo razumeti le kot njihovo trenutno ali samo materialno učinkovanje. Za človeka je lahko nekaj vredno, kar mu bo koristilo šele v prihodnosti itd.

* Referat na seminarju, Terapevtska skupnost 1987

Čisto možno je, da smo tako razvili cele nize in sisteme vrednot, ki so sčasoma postale last vseh oziroma skupne ali socialne vrednote (koristne za vse).

Poleg skupnih ali socialnih pa ima vsak človek še svoje osebne vrednote, s katerimi meri in ocenjuje življenje in svet okrog sebe. Skladnost osebnih vrednot s skupnimi mu omogoča, da se vključi v družbo, prav tako pa lahko družba človeka izključi zaradi vrednostnega neskladja.

Osebne vrednote so človekov notranji kompas, ki dokaj dosledno in trajno usmerja njegovo vedenje in ravnanje (osebno življenje). Osebne vrednote so jedro osebnosti. Razvijajo se z učenjem in vzgojo. V zvezi s tem je pogosto govor o imitaciji (posnemanju) odraslih, indentifikaciji (poistovetenju) z njimi in o internalizaciji (človekovem ponotranjanju vrednot iz socialnega okolja).

Pri nastajanju in razvijanju osebnih vrednot imajo pomembno vlogo vzori (posnemanje kakšnega človeka), ideali (posnemanje najboljših lastnosti vzorov) in idoli oziroma njihov blišč, ki pa običajno niso dosegljivi, bodisi da so preveč oddaljeni bodisi da njihove lastnosti človeku ne koristijo v vsakdanjem življenju.

Večkrat slišimo, da otrok najraje posnema ljudi, ki jih ima rad, ki so mu naklonjeni. Čim rajši ima kdo otroka, tem rajši ima otrok njega. Zaradi ljubezni do očeta (matere) bi bil otrok rad podoben njemu (njej). Majhen otrok posnema besede, ko je večji, posnema dejanja, odrasel pa nazore in prepričanja (socialnega okolja, v katerem živi).

Kako naši gojenci vrednotijo sebe, življenje in svet, izkustveno kar dobro vemo. Tudi okoliščine, v katerih nastanejo in se razvijajo njihovi dokaj specifični vrednostni sistemi, so nam bolj ali manj znane.

Zaradi številnih problemov, ki jih z gojenci v zavodu živimo in rešujemo, pa nam zmanjkuje časa in moči, da bi se bolj sistematično posvetili usmerjanju vplivov, ki - če hočemo ali ne, če se zavedamo ali če se ne - delujejo na oblikovanje gojenčevega vrednostnega odnosa do sebe in navzven. Prav to pa je osrednji namen našega vzgojno-prevzgojnega dela.

Procesi oblikovanja gojenčevega vrednostnega odnosa v okviru terapevtske skupnosti

Obstajajo izkušnje, po katerih se gojenčev vrednostni odnos v okviru terapevtske skupnosti oblikuje drugače kot v klasičnem vzgojno-prevzgojnem modelu.

Terapevtsko skupnost kot obliko in metodo (način) življenja in dela ne glede na to, ali mislimo le na sestanke terapevtske skupnosti ali na naš tok skupnega življenja, reševanja problemov in ustvarjanja, smo si posebej za ta seminar poskusili zamisliti tudi z (komplementarnega) vzgojno-prevzgojnega vidika.

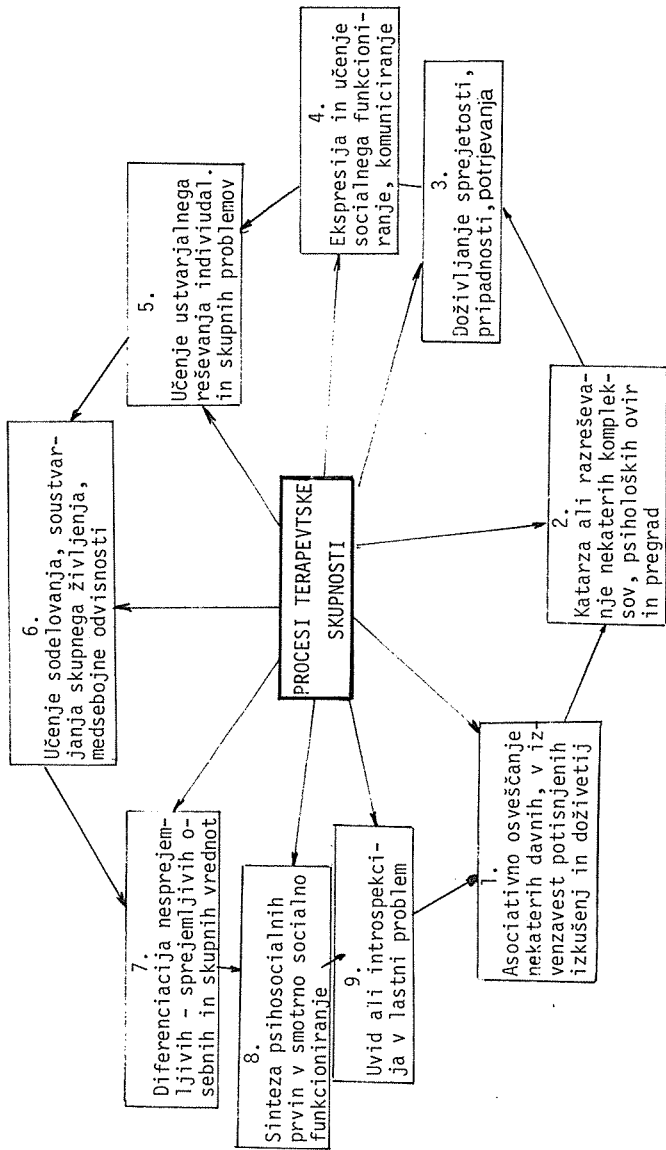
Naša hipoteza, ki pa je ne bomo mogli niti potrditi niti ovreči, je: Poleg terapevtskih procesov (osveščanja, katarze, razbremenjevanja krivdnih občutij, doživljanje sprejetosti itd.) deluje metoda terapevtske skupnosti tudi oblikovalno (vzgojno), kar njenih terapevtskih smotrov ne ovira, ampak jih celo odpira in dviguje na višjo, bolj kakovostno raven.

Poglejte shemo na str.35 in si zamislite, da potekajo procesi v medsebojni odvisnosti, drugi je posledica določenega razpleta prvega, tretji posledica drugega itd. Ali drugače: šele tedaj, ko se predhodni proces razvija do določene ravni, je mogoč začetek in nadaljevanje naslednjega procesa itd. Na primer: ko doživi gojenec občutje sprejetosti (tretji proces na shemi), bo upal izraziti svoje probleme oziroma bo prišlo do uspešne ekspresije (četrti proces).

Ker štejeemo asociativno osveščanje nekaterih davnih, iz zavesti potisnjenih gojenčevih izkušenj kot najbolj osnovni terapevtski proces, smo ga v shemi označili s številko ena. Pri tem seveda ne gre za psihoanalitično usmerjeno psihoterapevtsko delo, ampak le za neogiben pojav čisto naključnih (asociativnih) pojavov (samo) osveščanja.

Preden boste razmišljali o shemi in vzročno-posledičnih zvezah procesov, upoštevajte še tole:

- * Pod vodoravno črto so pretežno terapevtski procesi, nad njo pa pretežno oblikovalni (vzgojno-prevzgojni).
- * Med procesi ni razmejitev, v enem samem, ki je sicer lahko prevladujoč, so deloma lahko prisotni tudi drugi.
- * Proces uvida ali introspekcije je po našem mnenju terapevtski in oblikovalni, zato smo ga narisali v črto. Obenem lahko uvid v svoj problem pomeni gojencu nekakšen most, premostitev na višje, bolj kakovostno raven osveščanja, bolj smotrne katarze itd. Prav to je tisti pogoj, ki je potreben, da posamezni procesi ne potekajo v (začaranem) krogu, ampak v spirali navzgor, na vse bolj in bolj kakovostne ravni. To pa je tudi tisto teoretično izhodišče, na katerega smo postavili hipotezo, da je namreč terapevtska skupnost tudi oblikovalna.

če ima zavod bogato vsebino skupnega življenja in dela, ki omogoča vse procese terapevtske skupnosti, če deluje zavod v celoti kot terapevtska skupnost, je prav zaradi tega omogočeno tako rekoč neomejeno spoznavanje, preverjanje, utrjevanje osebnih in skupnih vrednot. Največja vrednost tega vrednostnega učenja pa je ta, da lahko zajemamo "gradbeni material" za razvijanje vrednot neposredno iz skupnega življenja in dela osebja in gojencev. Terapevtska klima namreč omogoča, da "smemo" in "moremo" govoriti tako rekoč o vseh dogodkih in izkušnjah (tudi o zelo neugodnih).

Druga dragocena in bogata možnost učenja vrednot je učenje z imitiranjem vzorov in idealov, konkretnih osebnosti (vzgojiteljev, gojencev itd.) in identificiranjem z njimi saj prihaja v razmerah terapevtske skupnosti do večjega zbližanja in s tem tudi do močnejših medsebojnih vplivov.

Pazite, ne gre za šalo, ampak mislimo čisto resno! Sprašujemo se: ali ste se pripravljene malo drugače pripraviti na seminar. Če ste, vam predlagamo tole: Kakšen teden pred seminarjem (ali vsaj nekaj dni) izvedite s svojo vzgojno skupino eksperiment z družabno igrico Koliko se poznamo. Igro in navodila za njeno izvedbo bomo opisali v nadaljevanju tega prispevka.

Opis in navodila za izvedbo družabne igrice Koliko se poznamo

Gojenci posedajo okrog mize. Eden glasno bere vprašanja (priloga 1), drugi odgovarjajo tako, da dvignejo kartonček z "da" ali "ne" (kakor pač mislijo, da bo odgovoril gojenec, ki bere vprašanja). Ko vsi (z dvigom kartončka) odgovorijo na vprašanje, odgovori (prav tako z dvigom ustreznega kartončka) še gojenec. Za vsak odgovor, ki se ujema z njegovim, dobi vsak gojenec točko, ki jo vpišejo v ustrezno kolono oziroma rubriko (priloga 2).

Primer

Gojenca "A" ste določili, da bo prvi brez vprašanja. Ko prebere prvo dvignejo gojenci kartončke z "da" ali "ne" (kakor pač mislijo, da bo na vprašanje odgovoril tudi gojenec "A"). Če so odgovorili enako kot gojenec "A", si vpišejo točko, če pa ne, zabeležijo ničlo. Nato gojenec "A" prebere drugo vprašanje itd., dokler ne prebere vseh. Nato pride na vrsto gojenec "B", ki prav tako bere vprašanje za vprašanjem, drugi pa odgovarjajo in si zapisujejo točke ali ničle. Igra se konča, ko pridejo na vrsto vsi gojenci. Zmaga gojenec, ki je zbral največ točk, kar lahko pomeni, da najbolje pozna sogojenca.

Pa še tole opozorilo:

kadar gojenec bere vprašanje, svojih odgovorov ne vpisuje (lahko pa si jih zapišete vi). Njegova kolona oziroma njegovo ime na ocenjevalnem listu ostane torej prazno. Tudi po tem boste lahko (z ocenjevalnim lističem) spoznali, kateri gojenci so jih izpolnjevali in kako je kdo koga ocenjeval.

Pripomočki v igri

Za igro potrebujemo:

- * listo vprašanj (priloga 1)
- * list papirja z imeni gojencev in številkami vprašanj (priloga 2) za zapisovanje točk. Vsak gojenec mora imeti svoj list, zato je najbolje, če imate v zavodu fotokopirni stroj, da jih kar sfotokopirate.
- * Toliko kartončkov iz srednje trdega papirja, kot je gojencev v skupini. Velikost kartončkov je lahko 10 x 7 cm, na eno stran napišemo "da", na drugo "ne".
- * Vsak gojenec mora imeti tudi pisalo, da lahko zapisuje točke.

Starost in število igralcev:

Igra je primerna za pubertetnike in adolescente, ki se (eni manj, drugi bolj) vrednotijo življenje in svet okrog sebe. Seveda pa jo lahko igrajo tudi mlajši gojenci. V tem primeru bodo rezultati imeli pač nekoliko drugačen pomen.

Igralcev naj bo od 10 do 15.

V igri lahko sodeluje tudi vzgojitelj (ocenjuje gojenca). Ne vemo pa, kakšen bi bil učenec, če bi vzgojitelj sodeloval v igri popolnoma enakopravno (tudi vzgojitelj bi bral vprašanja, gojenci pa bi ga ocenjevali). To opozorilo lahko razumete kot izziv ali kakor hočete. Vsekakor pa bi bilo v takem primeru potrebno predruščiti nekaj vprašanj.

Čas igranja

Igro se igramo, dokler ne pridejo na vrsto vsi gojenci. Za 10 gojencev potrebujemo po izkušnjah približno od 35 do 45 minut. Dvakratno zaporedno igranje bi bilo brez smisla. Prav tako je nesmiselno pre-pogosto igranje. Če imate poleg vzgojne še malo znanstvene žilice, boste s tremi izvedbami v enem letu ugotovili določene spremembe, pre-mike v vrednostnih sistemih svojih gojencev.

Nekatere uporabne vrednosti igre

Mlajšim gojencem se zdi imenitno predvsem to, če čimvečkrat uganejo pravi odgovor, starejši pa lahko igrico doživijo tudi globlje (razvijajo občutek, da so sposobni spoznavati druge, da tudi drugi njih spoznavajo itd.). Tu se že začno vzgojne in psihološke (strokovne) vrednosti igre.

Če boste gojence pripravili, da bodo iskreno in sproščeno odgovarjali, ima igrice lahko tudi rahel diagnostični pomen. Spoznali boste, kako se ocenjujejo gojenci sami, kako jih ocenjujejo drugi, ker pa jih lahko ocenjujete tudi vi, boste dobili tri zanimive zorne kote.

Vzgojno-prevzgojne učinke lahko indicira vsebinska (trdilna ali nikalna) formulacija vprašanj, o katerih gojenci motivirano razmišljajo, da bi pravilno odgovorili. Seveda pa lahko o vsakem vprašanju, na katerega gojenci že odgovorijo in si zapišejo točke, tudi vrednostno razpravlja. Ne nazadnje lahko ugotavljate skladnost in razlike v vide-nju gojenca in analizirate razlike.

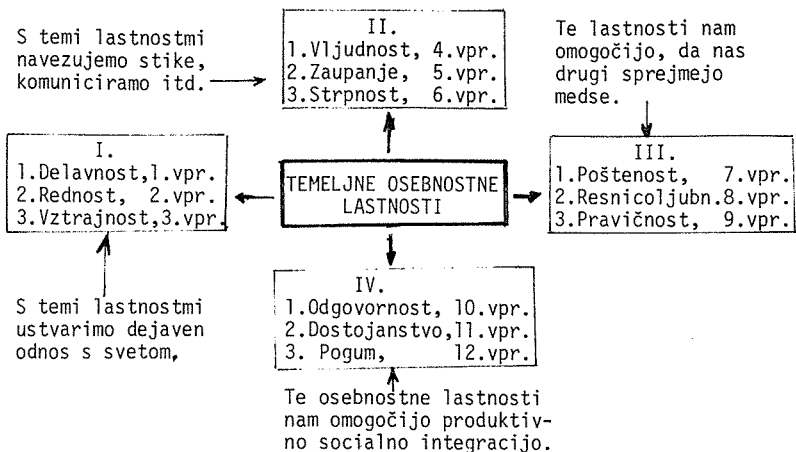
Če so gojenci sposobni (in pri volji), lahko po igri ugotavljajo še, zakaj so se zmotili v svojih ocenah. Ena izmed možnosti je, da si gojenci povedo, kako v resnici doživljajo drug drugega itd.

Poreklo igre

Za igro vemo, da so jo na Pedagoško akademijo, na oddelek za specialno pedagogiko MVO in domsko vzgojo, prinesli študentje, in sicer z ljubljanskega oddelka za PHP. To, prvotno različico, ki je bila po vsebini vprašanj sodeč namenjena posebni populaciji, so študentje prilagodili gojencem vzgojnih zavodov. Prilagojeno so nato nekajkrat igrali z gojenci v okviru svojih praktičnih nastopov.

Različica, ki je sestavni del tega prispevka, je precej razširjena. Vprašanja, ki jih je 32, so razdeljena na dva povezana vrednostna sistema.

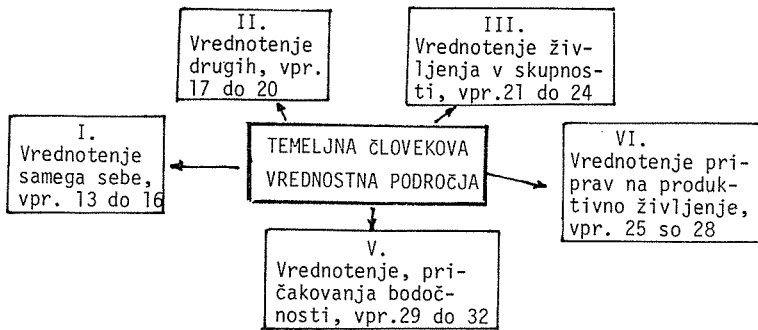
Dvanajst vprašanj (od 1 do 12) zajema dvanajst temeljnih osebnostnih lastnosti, ki imajo vrednostni pomen za človekovo socialno funkcioniranje. Predstavljamo jih z naslednjo shemo:

Temeljne osebnostne lastnosti, ki smo jih razvrstili v štiri triade in jim določili okvirni vrednostni pomen, se lahko teoretična shema, s katero lahko kombiniramo različne vzročno-posledične zveze. Na primer: človek, ki je delaven, reden oziroma discipliniran in vztrajen (prva triada), ni pa tudi vljuden, dvomi v ljudi in je nestrpen, bo cenjen drugače kot tisti, ki bo imel tudi lastnosti druge triade. Dalje razmišljajte sami!

V prispevku se namerno ne lotevamo vprašanj, kot sta: s kakšnim osebnostnim profilom vstopajo naši gojenci v vzgojno-prevzgojni proces in s kakšnim izstopajo iz njega. To je predvsem praktično vprašanje in se ga bomo raje lotili na seminarju.

Naslednjih 20 vprašanj (od 13 do 32) zajema (s po štirimi vprašanji) pet človekovih temeljnih vrednostnih področij, kot je razvidno iz naslednje sheme:

Tudi na tej shemi je mogoče odkrivati razne vzorčno-posledične zveze. Med vrednostnimi področji obstaja nekakšen hierarhični odnos itd. Na naštetih področjih je mogoče odkriti številne vzgojno-prevzgojne cilje. Najprej razmišljajte in iščite zveze sami!

Če ste do sem razmišljali kritično, ste se najbrž spraševali, kakšen smisel ima deliti ves ta neskončni kompleks človekovega (ne) vrednostnega videnja sebe, življenja in sveta na dve skupini, kot smo storili v tem prispevku, in sicer na:

- * temeljne osebnostne lastnosti z vrednostno funkcijo in
- * temeljna človekova vrednostna področja ali temeljne skupine obče veljavnih socialnih vrednot.

Za vrednostno doživljanje in pojmovanje sveta so človeku potrebne določene osebnostne lastnosti ali sposobnosti. Poglejte še enkrat obe shemi in poskusite oceniti (ne) resničnost te trditve.

Ali pa tole: razvijanje temeljnih osebnostnih lastnosti z vrednostnim učinkovanjem je naše vzgojno-prevzgojno delo (z določenim anticipativnim namenom), razvijanje temeljnih socialnih vrednot pa je (prav tako vsakdanje) pretanjenost usmerjanje funkcije osebnostnih lastnosti v

socialni prostor, v katerem se bodo le-te preverile in odsevale v gojenčevo (ne)vrednostno videnje sebe, življenja in sveta itd.

Nekaj sklepnih misli

Zdaj že veste, kaj želimo ugotavljati oziroma ocenjevati z vprašalnikom. Vprašalnik seveda ni standardiziran, zato ga je treba uporabljati z veliko mero kritičnosti. Izsledki, ki jih boste dobili, bodo le približna podoba tega, kar bi radi vedeli.

Z igrico oziroma vprašalnikom smo želeli predstaviti le temeljne sisteme vrednot, ki pa tvorijo osrednji del našega vzgojno-prevzgojnega dela z gojenci. To pa seveda niso vse vrednote, s katerimi in za katere človek živi. Tako smo izpustili vrednote človekovega odnosa do širše družbe, skupnosti, domovine.

Igrica pravzaprav ni tako pomembna, saj smo rekli, da je ni priporočljivo pogosto igrati. Večji pomen bi lahko imela njena teoretična razlaga, s katero smo vas želeli spodbuditi, da bi se še bolj sistematično posvečali razvijanju gojenčevega vrednostnega videnja in doživljanja življenja in sveta. Te možnosti pa so takorekoč neomejene in terapevtska skupnost (kot nepretrgan tok skupnega snovanja in kot sestanek) daje bogate možnosti zlasti za neposredno vrednost učenja in spoznavanja "v živo".

VPRAŠANJA

1. Najbolj sem zadovoljen tedaj, kadar mi ni treba ničesar delati.
2. Mislim, da so si dnevni red v zavodu izmislili vzgojitelji, mi gojenci bi lahko živeli brez njega.
3. Če kakšne naloge ali dela ne znam opraviti takoj, ponavadi ne odneham prej, dokler ne uspem.
4. Ne morem biti vljuden z ljudmi, ki sami niso vljudni.
5. Ne bi hotel potovati skupaj s človekom, če bi se mi zdelo, da me hoče okrasti ali mi storiti še kaj hujšega.
6. Težko se pogovarjam z ljudmi, ki mi gredo na živce.
7. Ali bi opozoril blagajničarko, če bi ti vrnila 500 dinarjev preveč?
8. Če bi se lahko rešil iz zagate le tako, da bi se zlagal, bi to storil brez kakršnega koli občutka krivde.
9. Če bi se človeku, ki ga ne maram, zgodila krivica, se ne bi potegnil zanj, čeprav bi se lahko.
10. Na živce mi gredo ljudje, ki me opozarjajo, da šole ne bom izdelal, če se ne bom učil.
11. Raje bi bil lačen, kot pa da bi prosjačil po cesti.
12. Tudi v ledeno mrzlo vodo bi skočil, da bi rešil iz nje utapljavajočega se človeka.
13. Včasih si zaželim, da bi znova začel svoje življenje, če bi bilo to mogoče.
14. Če bi mogel, bi spremenil tudi svoje ime.
15. Če bi hotel, bi se lahko naučil na pamet celo stran iz katere koli knjige.
16. Če bi bilo potrebno, bi zlahka prehodil pot od Maribora do Ljubljane.

17. Če bi mogel, bi spremenil priimek, ki ga imam po starših.
18. Če bi bil učitelj, bi tudi jaz učil učence tako, kot mene učijo moji učitelji.
19. Če bi bil vzgojitelj, bi imel do gojencev drugačen odnos, kot ga imajo vzgojitelji do nas, gojencev.
20. Med gojenci še nisem našel resničnega prijatelja.
21. Mislim, da je naša skupina še najboljša vzgojna skupina v tem zavodu.
22. Bolje je imeti več prijateljev kot enega samega ali celo nobenega.
23. Mislim, da večina ljudi želi človeku slabo.
24. Srečen bi bil, če bi lahko celo svoje življenje preživel popolnoma sam na kakšnem samotnem otoku.
25. Jaz ne bi nehal hoditi v šolo niti tedaj, če bi mi učitelji dovolili, da lahko za vselej ostanem doma.
26. Če človek danes nima poklica ali ne zna kaj prida delati, zelo težko živi.
27. Jaz bi rad v življenju veliko zaslužil in čim manj delal.
28. V življenju bi rad izumil kaj takega, kar bi koristilo vsem ljudem.
29. Mislim, da bom v življenju srečen vsaj toliko, kot so drugi ljudje.
30. V življenju si želim ustvariti svoj dom.
31. V življenju hočem pošteno delati in pošteno zaslužiti.
32. Mislim, da bodo moji otroci bolj srečni, kot sem jaz.

PRILOGA 2

vprašanje gojenec	1	2	3	4	5	6	7	(do 32)	vodoravni seš- tevek točk
1 "A"									
2 "B"									
3 "C"									
4 "č"									
5 "D"									
6 "E"									
itd.									
Navpični seštevek točk									

VLOGA "TERAPEVTSKE SKUPNOSTI" V PSIHIATRIČNEM ZAVODU

če naj zdravstveni delavci ostanemo zvesti načelom poklicne etike, moramo vsekakor slediti novim dognanjem svoje stroke in jih dolžni tudi uveljavljati pri svojem neposrednem, vsakdanjem delu ob bolniku. Pri uresničevanju tega načela nas ovirajo včasih resnično objektivni dejavniki, kot npr. pomanjkanje prostorov, aparatov, osebja, pogosteje in v večji meri pa subjektivni, se pravi: človeške slabosti in nevrotične zavore nas samih, ki bi bili dolžni uresničiti nova spoznanja v svojem poklicnem delu.

To nedvomno velja v celoti, če govorimo o ustanavljanju t e r a p e v t s k i h s k u p n o s t i v psihiatričnih bolnišnicah, kajti o kakih materialnih zahtevah pri uresnitvi tega sodobnega načela v obravnavanju hospitaliziranih duševno abnormnih oseb res ne moremo govoriti. Da se je misel na terapevtsko skupnost lahko porodila in pognala korenine v psihiatričnih zavodih, je bil nedvomno potreben razvoj, ki ji je utrl pot.

Znana je slika nemškega umetnika Kaulbacha izpred dobrih 100 let: prizor z dvorišča neke "norišnice". V ospredju je tesno stisnjena skupina asteničnih duševno bolnih, zvečine očitno shizofrenih bolnikov, našemljenih in v bizarnih položajih - ustrezno njihovim blodnjam in drugim duševnim motnjam. Kot so sicer stisnjeni v gruči, pa jim vendarle vidiš, kako docela so zaprejeni v svojo samotnost; blizu so si le fizično, očitno pa je, da je vsak pogreznjen čisto v svoj svet in nima nikakršnega duševnega stika s sobolniki. V ozadju je upodobljen še strežaj: zavaljen, čokat možakar s pipo v ustih, surovega izraza, z rokami na hrbtu in z velikim obročem ključev. Na gručo bolnikov spredaj pogleduje iz kota oči, samozavestno, kot nekdo, ki ve, da v celoti obvladuje razmere.

Po drugi plati pa so mi v živem spominu pričevanja dveh naših psihiatrov, ki sta opisovala in s slikami in s filmom dokumentirala taborjenje psihiatričnih bolnikov iz bolnišnice in z dnevnega oddelka na morju ter govorila o tem, kako so v takšnem taboriščnem življenju odpadle domala vse one toge forme, ki v naših psihiatričnih bolnišnicah še vedno ustvarjajo marsikaj nenaravnega in običajnim medosebnim odnosom tujega v občevanju osebja z bolniki. V taboriščnem življenju je iz vedenja bolnikov izginilo marsikaj, kar jih je označevalo kot duševno abnormne, tako da zunanji opazovalec v tem kolektivu ne bi mogel več ločiti bolnikov od članov osebja.

Opisana sprememba v občevanju osebja in pacientov pa na red in disciplino ni imela prav nikakršnega slabega vpliva. Zanimivo je, da se kasneje po tistem pristnem in sproščenem odnosu ni tožilo le bolnikom, temveč tudi osebju, ki je vpraševalo, ali bodo v zavodu lahko nadaljevali z istim načinom kot na taborjenju.

Med dobo, ko je Kaulbach naslikal opisano podobo, in današnjim časom je psihiatrična stroka vsekakor napravila velik korak naprej. Najprej so zavodi dobili prijetnejši videz, postopno so se otresli svojih jetnišničnih značilnosti. Potem se je pričela akcija za odstranjevanje utešnjevalnih priprav. Po dolgem presledku se je okoli leta 1920 začela poživljati *z a p o s l i t v e n a t e r a p i j a*. Kmalu nato so novo odkrite *b i o l o š k e t e r a p e v t s k e m e t o d e*: kardiazolski šok, insulinsko zdravljenje in elektrošok, vnesle živahnejšo dinamiko v sprejemanje in odpuščanje psihiatričnih bolnikov v hospitalih. "Psihofarmakološka revolucija" - uvedba nevroleptičnih sredstev v psihiatrično terapijo leta 1953 - je omenjeno dinamiko še potencirala. Medikamenti so na preprost način odvzeli vedenju pacientov one moteče posebnosti, ki so prej terjale dolgotrajno hospitalizacijo in vsakovrstno utesnjevanje. Zapahov na vratih in rešetk na oknih pa še drugih zoprnih značilnosti klasičnih psihiatričnih zavodov zdaj res ni težko pogrešati. Ustvarjene so torej ugodne razmere za vsakovrstne novosti v hospitalnem režimu in je mogoče napraviti velik korak naprej v humanizaciji odnosov do duševno bolnega.

Vzporedno s to preobrazbo pa v psihiatrijo prodirajo p s i h o d i - n a m s k i oziroma p s i h o t e r a p e v t s k i pogledi in danes se vse bolj čutimo obvezne r a z u m e t i n a š e g a b o l - n i k a v njegovih reakcijah za obdajajoči ga svet, toda razvijati uvidevanje tudi za vzorce in vzroke različnega reagiranja n a s s a m i h v raznih družbenih situacijah, prav tako pa pri srečanjih z bolnikom. Kajti zdaj razumemo, da imajo vse naše komunikacije z bolniki določen psihoterapevtski pomen - dobrega ali slabega in da je instrument, ki posreduje ta vpliv na bolnika, bodisi zdravnik bodisi zdravstveni ali paramedicinski delavec sam. Naša dolžnost je, da ostane ta instrument brezhiben oziroma da bolniku z njim vsaj ne prizadenemo dodatnih okvar.

Polagoma so začeli odkrivati pomembnost zapletene igre medsebojnih psihičnih vplivov, ki se uveljavljajo v skupini bolnikov, in je danes na tem področju marsikaj pojasnjenega, pa se te silnice tudi že danes koristno usmerjajo bolnikom v prid, ko uveljavljamo tako imenovano grupno obravnavanje ali psihoterapijo.

Naj slišimo, kaj povedo izkušeni avtorji o grupi, grupnih vplivih in o grupni psihoterapiji: "Nekaj oseb, ki imajo v določenem obdobju često kontakte in katerih število je tako majhno, da vsaka oseba z vsako drugo lahko stopi v zvezo, pa ne zgolj posredno, prek drugih ljudi, temveč iz obličja v obličje" (A.Heigl-Evers). "Grupa nastane, če se posamezni ljudje iz nepovezane množice združijo v akcijo proti določenemu skupnemu cilju. Grupa ugasne, ko preneha povezujoča jo dinamika, ne glede na to, ali ljudje še ostajajo v skupnem prostoru ali pa gredo narazen" (R.Schindler).

"Osebe, ki se združijo v grupo, prično neposredno ustvarjati kontakte med seboj. Prva reakcija, ki se začuti pri tem, je, da se zbudi medsebojni interes prizadetih oseb. Sledi pravo komuniciranje in reakcije enega na drugega se razvijajo v medsebojne odnose, ki se lahko stopnjujejo do prav dramske intenzivnosti".(H.Preuss). V terapevtske

namene se grupe oblikujejo v različnem obsegu in z različnimi cilji. Najbolj poglobljeno je delo psihoterapevta v malih (kakih osem bolnikov), tako imenovanih analitskih psihoterapevtskih grupah, katerih namen ni nič manj kot spremeniti bolnike v njihovi (nevrotični) osebnostni strukturi. Druge grupe, ki nimajo tako zahtevnih ciljev, temveč žele le večjemu številu bolnikov dati pouk o kakem bolezenskem pojavu ali pa jih v življenju usmerjati, ne da bi računali pri tem na spremembe v njihovi osebnostni strukturi, pa lahko štejejo dokaj več članov. Tudi pri večjem številu članov mora v psihoterapevtski grupi - če naj se razlikuje od običajnega društva ali kluba - veljati načelo, da psihoterapevska grupa ne pozna nobene avtoritete v svojem krogu (kot npr. predsednik društva) in da je dober terapevt, ki vodi to grupo, tisti, ki sam zbuja čim manj pozornosti, poleg tega pa ne duši iniciative in zna z minimalnimi posegi dajati pogovoru in dogajanju v grupi želeno smer.

Predaleč bi tu zašli, če bi želeli razvijati mehanizme psihoterapije na splošno. Zmotno bi bilo sklepati, da se v grupni psihoterapiji kratko malo prenašajo docela isti vplivi, ki se uveljavljajo v individualni psihoterapiji, le da tu na vse člane grupa. V resnici gre tu le za dejstvo, da kakih subtilnih prvin individualne psihoterapije v grupi ni mogoče posredovati. Obratno pa ima grupna psihoterapija svoje posebne prijeme, ki jih individualna psihoterapija nima. Battegay navaja, kako koristno je za toksikomana v grupni psihoterapiji, da ga pogovori v grupi - čeprav včasih dokaj ostri - trgajo iz njegovega nagnjenja, da se potegne v svoj sebični svet. Grupa ga sili v to, da se odpre drugim, da se povzpne do doživetja "mi", kar pomeni več varnosti, manj bojazni in manj občutij krivde, pa več zavesti odgovornosti do bližnjih. Grupa je za posameznika ogledalo: njegovi tovariši iz skupine mu sproti odsevajo v pravi luči njegove drobne in izrazitejše napake, ki bi si jih sam nemara često zastrl s sistemom opravičil ("racionalizacije"). Tako je psihiatrija po tiru psihoterapije prispela do grupnega obravnavanja bolnikov in z njimi začenja njih rehabilitacijo neposredno na področju, ki je zanje najbolj občutljivo, pri njihovi družbeni neprilagojenosti.

"Terapevtska skupnost" je prijem, ki sega od grupne psihoterapije še dalje, zajema večje število oseb - ves oddelek, mogoče celo vso ustanovo - in o s e b j e p r a v t a k o k o t b o l n i k e, kar je še posebej pomembno. Lahko se čudimo, kako da metode terapevtske skupnosti še danes niso prodrle v večjem obsegu v naše psihiatrične ustanove, ko pa je naša družba prav prepojena z načelom, ki je ideji terapevtske skupnosti zelo blizu, namreč s samoupravljanjem. Terapevtska skupnost naj bi bila res samoupravljanje v njegovi idealni podobi, brez deformacij, kakršne pri njem srečavamo, samoupravljanje, ki terjaja od vsakega člana te skupnosti izredno veliko samokritičnosti.

Basaglia navaja o zgodovinskem razvoju terapevtske skupnosti in o njenih učinkih naslednje: Ideja terapevtske skupnosti se je porodila na angleških tleh že pred več kot sto leti, vendar tedaj kajpak ni bilo možnosti, da bi to misel lahko uresničili. Zasluga, da se je ta ideja končno zakorenila, pa gre Maxwellu Jonesu, ki je to metodo začel uvažati 1941 leta na oddelku za vojake z znamenji izčrpanosti, jo prenesel na bolnišnico za bivše vojne ujetnike ter končno na oddelek za socialno rehabilitacijo, ki se pozneje preimenuje v bolnišnico za psihopatične osebnosti (Belmont).

Različni avtorji bi se verjetno glede podrobnejših pravil terapevtske skupnosti ne ujemali docela. Vendar meni Clark, da bi bilo mogoče njena temeljna načela zajeti v tehle pet maksim:

- * Terapevtska skupnost brani svobodo izražanja in poročanja v zavodu na vseh ravneh in v vseh smereh, ne pa zgolj od vrha hierarhične piramide v tradicionalni psihiatrični bolnišnici navzdol.
- * Dogodke, ki zadevajo skupnost, je treba analizirati v jeziku individualne psihodinamike oziroma v jeziku dinamike medosebnih odnosov.
- * Terapevtska skupnost se zavzema za demontažo tradicionalnega avtoritativnega odnosa v upravljanju zavoda, teži torej za tem, da bi se omenjena hierarhična piramida čimbolj sploščila.

- * Usmerjati je treba priložnosti za razvijanje in osvajanje vzorcev socialnega življenja s prireditvami, izleti itd.
- * Uvesti je treba - najboljše dnevne - sestanke celotne skupnosti (community-meeting), poleg tega pa še sestanke ožjih skupin na vseh ravneh. Prav ti sestanki so namreč priložnosti, da se uresničijo prej omenjene zahteve (poročanje, analiza dogajanj v skupnosti, ublažitev hierarhije, akcije itd.).

Sociolog Rapoport pa vidi širši glavne značilnosti terapevtske skupnosti v:

- * demokratizaciji (mnenje vsakega člana skupnosti naj se upošteva po istem vzorcu);
- * permisivnosti (člani skupnosti naj pokažejo čimveč strpnosti za to, da bolj moteni člani lahko izrazijo, odreagirajo svoje napetostne motnje);
- * enotnosti (glede namenov in sredstev za njih uresničenje);
- * tekočem soočenju s stvarnostjo.

V praksi se - še posebno v prehodnem obdobju uvajanja te metode - pri upravljanju zavoda v vsakdanjem prizadevanju po načelih terapevtske skupnosti prepletajo dialektično s klasično, hierarhično prakso bolničnice, ki včasih vsekakor terjaja, da se atmosfera vsedopustnosti (permisivnosti) nekoliko ublaži, če grozi dezorganizacija. Avtorji govorijo o "latentni avtoriteti" osebja, ki iz ozadja spet stopi na dan, postavi dogajanjem ustrezne pregrade in prepreči nezaželene odklone.

Basaglia na koncu tega svojega pregleda pravi o terapevtski skupnosti, da danes še ni mogoče reči, kako daleč sežejo učinki terapevtske skupnosti. Vprašuje se tudi, komu je terapevtska skupnost bolj potrebna: bolnikom ali osebju.

To vprašanje je gotovo upravičeno, kajti uvedba terapevtske skupnosti

v kakem psihiatričnem zavodu je, kot kaže, za osebje sprva bolj boleča - zlasti za one člane osebja, ki se na svojem mestu počutijo varne edino v hierarhični piramidi klasičnega zavoda, oziroma tiste, ki prisegajo na avtoritativni način upravljanja. Nikakor pa ne smemo misliti, da je iskati takih oseb le v vrhu piramide - v direktorju in šefih oddelkov. Marsikateri snažilec si danes svojega odnosa do psihiatričnega bolnika ne zna predstavljati drugače kot po vzorcu nadrejeni - podrejeni.

Hays je lepo opisal ozračje v psihiatričnem zavodu, ki prehaja od klasičnega načina upravljanja na terapevtsko skupnost: "V hierarhično urejeni stari duševni bolnišnici prejšnje generacije so bile naloge in odgovornosti osebja vse fiksirane s statutom ali s tradicijo. Zdravnik-direktor je dajal odredbe in odgovarjal za posledice. Psihiatri so se ukvarjali s klinično problematiko in so se v glavnem strinjali z direktorjevimi predpisi. Medicinske sestre so odločale o tem, kateri pacienti so problematični, in so poročale zdravnikom. Bolničarke in bolničarji so poročali o svojih opazovanjih in včasih svojih tolmačenjih medicinskim sestram. Pacienti pa ponajveč niso komunicirali z nikomer in so svoj pogled obračali navznoter, proč od zunanjega sveta.

Položaji posameznikov v takšnih funkcionalnih enotah so bili psihološko trdni, varni. Zdravniki so počeli, kar jim je direktor ukazal in kakor jim je velevala stroka, medicinske sestre in bolničarke to, kar jim je naložil šef, pacienti pa so ubogali vsakogar, ki se je obračal nanje. Informacija je tekla skoraj v celoti od zgoraj navzdol, kar pa je šlo od spodaj navzgor, je bilo prirejeno tako, da je vzdrževalo status quo in skrbelo za to, da je bila podoba tega statusa quo kolikor toliko zadovoljiva. V takšni psihiatrični bolnišnici starega kova je bilo mogoče živeti zdravniku, sestri, bolničarju in celo pacientu dokaj spokojno življenje brez posebnih vznemirjenj.

V bolnišnici, katere oddelki so upravljani po načelih terapevtske skupnosti, pa se vse očitne poklicne razmejitve med osebjem in pacienti

na eni ter predstojniki in podrejenimi na drugi strani zabrišejo in izravnaajo. Zdravniki, pacienti, sestre, okupacijski terapevti, psihologi, strežnice se zberejo enkrat na dan za kako uro in potem sproščeno, neformalno razpravljajo o tem, kaj se dogaja in zakaj. Pacienti, ki imajo največ nakopičenega nezadovoljstva, izražajo kritiko o vseh, tudi o sopacientih, sestrah in zdravnikih. Bolničarke - če so v resnici prepričane o resničnosti zagotovil, da je kritika dobrodošla in da njihova služba ni ogrožena - pa kritizirajo medicinske sestre in zdravnike. Zdravniki - vajeni v združbah govoriti ljudem, kaj je treba storiti - pa se skušajo prilagoditi, varčujejo s svojimi čustvi v prid intelektualne učinkovitosti in si prizadevajo voditi diskusijo, da ne usahne".

Martin v knjigi *Adventure in Psychiatry* opisuje izredno zagrejenost in negotovost, ki jo je povzročila uvedba metod terapevtske skupnosti na oddelkih psihiatričnih bolnišnic med zdravniškim in sestrskim osebjem - vsaj na začetku. Če počakamo dovolj dolgo - približno eno leto -, postanejo grupne diskusije manj destruktivne in jedke pri kritiki, se manj ukvarjajo s kakovostjo včerajšnje večerne mineštre in se vse bolj in bolj pečajo s pojavi duševne motenosti in deviantnega vedenja. Atmosfera na oddelku se prav presenetljivo obrača na boljše. Ko so zdravniki in sestre spreobrnjeni, postanejo navdušeni in se izražajo, da se nikdar ne bi želeli več vrniti k starim metodam.

Zdravnik, ki ima vso fiziologijo srca v glavi, ne zna pa na srcu hudo bolnemu naravnati zglavja, ni pravi zdravnik.

Kussmaul

TERAPEVTSKA SKUPNOST V VZGOJNEM ZAVODU*

Terapevtska skupnost je po mnenju nekaterih avtorjev "pedagoška teorija in metoda dela, ki vključuje vse gojence in osebe določene ustanove pa tudi starše gojencev in vse druge dejavnike, ki bodo v prihodnosti vplivali nanje". Gojenci s tem postanejo dejavni udeleženci svoje resocializacije, saj je ena od temeljnih zahtev skupnega dela sodelovanje vseh članov skupnosti.

Zamisel o terapevtski skupnosti se je porodila Jonesu Maxwellu leta 1941, sam izraz pa je bil prvič uporabljen leta 1946 v Cassel Hospitalu v Londonu.

Po različnih avtorjih (Rappaport, Clar, Skalar) ima terapevtska skupnost naslednja temeljna načela:

- * demokratičnost, ki pomeni svobodo izražanja in komuniciranja na vseh ravneh in v vseh smereh, s čimer dosegamo postopni prehod iz tradicionalne vertikalne v horizontalno zgradbo organizacije;
- * permisivnost, ki pomeni, da vsi člani skupnosti morajo razvijati medsebojno strpnost pri sprejemanju prispevkov, reakcij in emocij brez nevarnosti sankcioniranja teh prispevkov;
- * enotnost, ki pomeni, da skupni cilji zahtevajo obdelavo vseh vsebin, ki so pomembne za vse člane skupnosti;
- * sprotno soočanje z resničnostjo, kar pomeni, da so pogovori o trenutnih temah primarnega pomena.

Uvajanje terapevtske skupnosti zahteva redno, časovno točno opredeljene sestanke vseh gojencev in osebja ustanove, torej pogovore, na katerih analizirajo sestanek terapevtske skupnosti. Za uvedbo terapevtske skupnosti v ustanovi morajo biti izpolnjeni naslednji bistveni predpogoji:

* Neobjavljen prispevek iz leta 1971

- * razvito skupinsko delo v vzgojnih skupinah;
- * analiza stanja in odnosov v ustanovi (še posebej odnosov med vodstvom in vzgojitelji ter vzgojitelji in gojenci);
- * pripravljenost za preusmeritev celotne ustanove na načela skupinskega dela;
- * izkušnost strokovnih delavcev z delom s skupinami in v skupnosti.

Obdobje prehoda iz tradicionalne patriarhalne v demokratično sestavo odnosov v ustanovi pomeni predvsem na začetku največje težave za osebje, ki izgubi tradicionalno avtoriteto svojega položaja, in sicer ne samo vodstvo, pač pa tudi vsak član osebja, ki svoje delo v ustanovi doživlja kot delo nadrejenega s podrejenimi. Zato in zavoljo odpora do novih norm in odnosov prihaja v fazi tako imenovanega ustvarjalnega kaosa, v kateri kritično pretresajo stare norme in ustvarjajo nove, pri osebju do občutka izgube varnosti, s katerim manipulirajo iz strahu pred razpustitvijo ustanove in z močnimi impulzi za uveljavljanje reda in pravil.

Zaradi tega še dandanes ni tako jasno, kot pravijo nekateri avtorji (Basaglia), komu bolj koristi terapevtska skupnost v psihiatrični ustanovi, ali pacientov ali osebju. Naše izkušnje nas prepričujejo, da ta ugotovitev drži tudi za vzgojni zavod.

Za začetek dela v terapevtski skupnosti je potrebno pripraviti tako gojence kot osebje. Temeljna pravila, ki veljajo za vse udeležence v terapevtski skupnosti, so:

* za gojence:

- da je iniciativa v rokah gojencev,
- da izražena mnenja, stališča in emocije niso sankcionirane,
- da imajo vsi udeleženci enake pravice in
- da je terapevtska skupnost časovno natanko opredeljena;

* za osebje:

- je potrebno zagotoviti čas za diskusijo in popuščanje napetosti pri gojencih in osebju,
- ni potrebno dušiti destruktivnosti, saj ta pomeni razbremenitev, ki vodi h konstruktivnemu sodelovanju,
- prepuščanje dejavnosti gojencem ni opravičilo za pasivno vedenje osebja, saj je pasivnost praviloma znamenje odpora,
- osebje mora obvezno prihajati na sestanke terapevtske skupnosti, medtem ko za gojence to ni obvezno; o pogosti odsotnosti je potrebno posebej razpravljati,
- dogajanje v terapevtski skupnosti je treba razumeti in analizirati s pojmi dinamike medčloveških odnosov in
- sprejeti je potrebno zahtevo po avtentičnih odnosih v skupini osebja, kar še posebej velja pri analizah.

V razvoju terapevtske skupnosti lahko pričakujemo faze, ki jih poznamo iz individualne, še posebej pa skupinske psihoterapije, in sicer:

- * faza orientacije, v kateri prihaja do mučnih tišin, tipanj in testiranje nove situacije glede na možnosti prehajanja okvira predpisov in norm v ustanovi;
- * faza interakcije, v kateri se iz postopnega stereotipnega komuniciranja in obrambe pred vplivom osebja razvijajo diskusije o resničnih problemih, ki pomagajo razreševati resnične konflikte;
- * faza regresije, ki se prepleta z drugimi fazami, ki pa govori predvsem o nedoslednosti in napakah osebja, redkeje pa je rezultat večjih sprememb v kompoziciji udeležencev (novi udeleženci, novi delavci).

Analiza terapevtske skupnosti, ki jo opravlja osebje, mora praviloma vsebovati analizo:

- * grupne dinamike skupnosti,
- * tem, ki so jih obravnavali,
- * vlog in funkcij udeležencev, in sicer s posebnim poudarkom na udeležbi osebja.

Ker je naše vedenje v terapevtski skupnosti večstransko determinirano, predvsem pa je determinirano z našimi stališči do permissivnega prijema in našimi stališči do populacije, s katero delamo, in do sodelavcev ustanove, v kateri delamo, morajo analize vlog in funkcij osebja, vključenega v delo v terapevtski skupnosti, vsebovati:

- * opis reakcij, pričakovanj, stališč in mnenj, projekcij in fantazij v zvezi s:
 - sodelavci pri delu,
 - gojenci, s katerimi se dela, in
 - okoljem, v katero prihajajo tudi pričakovanja in zahteve širše družbene skupnosti;
- * razširjene vsebine, ki prihajajo ali se navezujejo na analize določene terapevtske skupnosti, praviloma izhajajo iz situacij dela z otroki ali sodelovanja osebja in se nanašajo predvsem na doživljanje v teh situacijah;
- * osebni problemi posameznih članov, udeležencev analize, še posebej tistih, ki zadevajo terapijo osebnosti, ne prihajajo v obdelavo. Kadar se pri analizi srečamo z njimi, smo jih dolžni razmejiti od problemov dela in sodelovanja, posameznika, ki jih izraža, pa moramo napotiti v reševanje osebnih problemov v specializirane situacije ali v kontakte s specialisti;
- * tako razširjeno, vendar problemsko omejeno področje problematike obdelujemo v skupini v analizi terapevtske skupnosti in samo v skupini. Vsaka obdelava zunaj skupine, če do nje že pride, mora biti vrnjena v skupino v obliki sporočila. Dinamika in vsebina dela sta lasti celotne skupine in ni mogoče dovoliti, da bi jih posamezni člani izkoriščali;
- * sistematično obdelujemo tisto gradivo s področja vsebin analize, ki se prisilno ponavlja ali podkrepljuje, ker je to znamenje odpora, ki ga je treba analizirati.

Pri teh zahtevah moramo skrbeti, da bi bil dogovor v skupini (ali tako imenovani terapevtski pakt, sporazum), ki se ga morajo držati vsi člani skupine, dokler je njihova udeležba odvisna od njihove ravni razumevanja socialnih situacij, njihove strukture osebnosti, stopnja odpora do vpogleda odnosov do avtoritete in do enakopravnosti sodelavcev.

Osebe pri tem razvija svoj kodeks vedenja glede na skupni cilj. To vedenje uravnava in popravlja samo in posameznikom pomaga doseči vsaj enako začetno osnovo pri spoštovanju in uveljavljanju dogovora.

Na koncu teh zahtev, ki segajo globoko v naš odnos do gojenca in dajejo strokovnim delavcem zavoda za resocializacijo obsežne in daljnosežne naloge, se moramo vprašati, kaj pravzaprav pričakujemo od te skupnosti in kaj od nje dobivamo.

Gojenci

* Delo v terapevtski skupnosti pomeni možnost abreagiranja napetosti na način, ki je sprejemljiv za osebe, ker gre za verbalizacijo problema, ki izvira iz preteklosti (razvoja motenj) gojencev, aktualnih problemov v ustanovi (z osebjem, organizacijo življenja in odnosi z okoljem).

* Gojenci se uče avtentičnega vedenja in izražanja problemov v socialno sprejemljivih mejah, zaradi česar ni več potrebe po abreagiranju.

* Gojencem je omogočeno svoja stališča soočati s stališči drugih gojencev in od njih dobivati (feed back) povratne informacije, ki so pedagoško bolj učinkovite od klasičnega evaluativnega feed backa, ki ga daje osebe.

* Gojenci so samostojni kreatorji svojega življenja in svoje prihodnosti v mejah in možnostih, ki jim jih daje ustanova.

* Gojenci doživljajo osebe v horizontalnem odnosu, zato ni več potrebe po obrambi pred osebjem in njegovim pedagoškim vplivom.

* Gojenci se uče komuniciranja na bolj kulturnen način, uče se jasno verbalno izražati tudi v emocionalno obremenjujočih situacijah.

* Gojencem s tem omogočamo vpogled v izvor njihovega vedenja, olajšujemo redukcijo emocionalnih napetosti, kar omogoča odpravljanje socialno nesprejemljivih vzrokov za vedenje (terapevtska klima ustanove).

Osebjje

Poudariti je treba, da so prednosti za gojenca obenem pridobitev za strokovne delavce ustanove. Poleg tega delo v terapevtski skupnosti za osebjje pomeni:

* razširitev vsebine dela in ustvarjanje občutljivosti, dojemljivosti za probleme posameznika in skupine;

* bolj učinkovito delo, večjo enotnost pri delu in možnost opustiti cehovsko razdeljenost vlog (na vzgojitelje, učitelje, mojstre, tehnično osebjje, psihologe in druge) ter ustvarjanje boljšega delovnega razpoloženja osebjja;

* možnost resničnega doživljanja sprejetosti in potrebe po naših vlogah pri gojencih ter

* zbiranje bogatega diagnostičnega gradiva o gojencih in o skupinah gojencev pa tudi boljša možnost načrtovanja tretmaja.

Za ustanovo uvedba terapevtske skupnosti pomeni:

* uvedbo bolj učinkovitega modela komuniciranja na vseh ravneh,

* reševanje aktualnih problemov in

* ustvarjanje zavodske klime, ki omogoča graditev mostov med gojenci in osebjem pa tudi opuščanje starih pravil, ki jih nadomeščajo nova, tista, ki izhajajo iz soočanja stališč med osebjem in gojenci ter med različnimi stališči in možnostmi strokovnih delavcev ustanove.

Če se vprašamo, kaj smo pri tem izgubili, si lahko odgovorimo, da smo izgubili predvsem svojo varnost, ki izvira iz spoštovanja tradicionalnih norm naših zavodov in našega sprejemanja avtoritete, ki jo zdaj zamenjuje nenehno soočanje in razreševanje konfliktov. Namesto dosedanje varnosti se bomo soočali s številnimi problemi, ki malo spominjajo na sod smodnika, ki smo ga naredili na pedagoškem ognju. Morebiti pa je vendarle dobro spoznati, da je to sod smodnika.

TERAPEVTSKA SKUPNOST

Kaj je terapevtska skupnost?

Terapevtska skupnost je dejavnost "sodelujočih" v ustanovi ali bolnišnici, katere namen je premostiti prepad v komuniciranju med pacientom in osebjem v dobro vseh prizadetih. Ta dejavnost izhaja iz spoznanja, da za paciente in osebje ni dovolj le, da se svobodno pogovarjajo v okviru svojih skupin, zaželeno je, da so pacienti sposobni govoriti svobodno z osebjem in osebje z njimi.

V naši kulturi je tisto, kar ni povedano, izraženo, pogosto pomembnejše kot ono, kar pride na dan pri dovoljenem pogovoru. Okolje bolnišnice omogoča spodbujati situacije, v katerih bodo prišla do izraza prej neizražena občutja, čustva in navade; tako postanejo pacienti boljši, kar velja tudi za osebje.

Terapevtska skupnost je verjetno tisto najprimernejše okolje, v katerem se lahko uresničujejo naštetá načela obravnavanja ljudi.

Kaj je sestanek skupnosti v okviru terapevtske skupnosti?

Sestanek skupnosti je dnevni sestanek vseh pacientov in osebja in ga sklicujemo na oddelkih, ki imajo največ 60 pacientov. Na takšnem sestanku pregledamo vsakodnevne težave pacientov in tudi oddelkov na splošno.

Ker spominja pacientovo vedenje na sestanku skupnosti na tisto, ki ga je pripeljalo v bolnišnico, je mogoče proučiti to vedenje na pozitiven način, česar pa ni mogoče storiti kje drugje, ker ni takšnih sestankov in ne šolanega osebja.

Bolnik se v začetku težko pogovarja o drugih zadevah kot le o običajnih stvareh. Čez čas uvidi, da je mogoče večji del njegovega vedenja razumeti le, če prouči skrite motive tega vedenja. Pacient spozna, da mu to odkritje prinaša olajšanje in često bolj ustrezno ukrepa v zvezi z njegovimi težavami in postane bolj uvideven zanje in za svoje vedenje na splošno.

Kakšni so smotri terapevtske skupnosti?

Kot vse zdravilne metode, je namen terapevtske skupnosti boljše zdravljenje pacienta. Terapevtska skupnost ne dosega tega smotra samo v odnosu pacient-zdravnik, marveč daje večji poudarek vsemu pacientovemu okolju in tistim socialnim dejavnikom, ki vplivajo na razvoj in preprečevanje duševnih bolezni.

Kakšne so bile razmere, predno je zamisel terapevtske skupnosti spremenila teorijo v prakso? Kako so te razmere vplivale na zdravljenje, odpust in rehabilitacijo pacientov? Kako je mogoče to primerjati z rezultati v terapevtski skupnosti?

Ker ni bilo občutljive zavesti o fizičnem in čustvenem okolju, v katerem živi pacient, in skrbi za to okolje in ker je veljala stereotipna zdravniška navada, da "doktor ve o vsem najbolje", je prišlo do poskusov, da bi premostili prepad med pacienti in osebjem in kar najbolj izkoristili možnosti za spremembe v obeh skupinah. Pionirji psihiatrične vzgoje, denimo Albert Deutsch, so odigrali pomembno vlogo v teh spremembah.

Razmere, ki so obstajale vse do nedavnega in so pravzaprav še splošne, pomenijo, da je pacientu lažje škodovati kot pomagati s sprejemom v bolnišnico. V preteklosti je bila ena največjih nevarnosti, da so ocenjevali pacienta kot pasivnega sprejemnika režima, obravnavanja in varstva v bolnišnici. To je često vodilo k temu, da je pacient

razvil pretirano odvisnost od bolnišnice in pogosto ni čutil nobene osebne odgovornosti, da bi sodeloval pri svojem zdravljenju.

V terapevtski skupnosti pa pacienti z osebjem postanejo dejavni udeleženci v terapiji drugih bolnikov, tako na sestankih terapevtske skupnosti kot v bolnišnici na sploh. To jim pomaga, da postanejo odgovorni člani svoje skupnosti in da jim je v pomoč tudi pot k rehabilitaciji v skupnosti zunaj bolnišnice. Težko je navajati točnejše podatke, vendar je zanesljivo, da so takšna prizadevanja z zdravili vred pomembno skrajševala ležalne dobe kljub večjemu številu sprejemov v bolnišnico.

Kako se stanje v psihiatrični bolnišnici ali kliniki razlikuje od včerajšnjega? Fizično? Emocionalno? Socialno? Medicinsko?

Fizično so razmere ostale bolj ali manj takšne kot prej, vendar načrtovanje vključuje ogromne spremembe v celotni fizični organizaciji psihiatričnih bolnišnic. Bistvena razlika bodo manjše bolniške enote, ki bodo tesneje povezane z okoljem, ki mu služi. Upamo, da bo marsikdo, ki prihaja v psihiatrično bolnišnico, zdravljen v dnevni ali nočni bolnišnici ali obravnavan ambulantno, da bi mogel ostati doma, kjerkoli je to le mogoče.

V vmesnem obdobju se bodo velike psihiatrične bolnišnice delile v manjše na pol samostojne enote, ki bodo služile določenemu območju.

Menim, da je pošteno povedati, kako se spreminja emocionalno vzdušje v bolnišnicah. Prepad med osebjem in pacienti se zožuje. Tam, kjer se približujejo terapevtski skupnosti, nastaja v odnosih med osebjem in pacienti kulturna atmosfera. Vzdušje postaja tako bolj prijateljsko in bolj smotрно. Upamo tudi, da bodo postali tesnejši tudi socialni stiki pacientov z okoljem, posebno z njihovimi družinami. Pacient skratka ostaja človek in - v nasprotju s preteklostjo - ne izgublja svoje identitete, samobitnosti.

Če govorimo o medicinskem pogledu, moramo reči, da psihiatrična bolnišnica razvija vse bolj svojo atmosfero. To pomeni odmik od modela splošne bolnišnice. Veliko strokovnjakov meni, da imajo tradicionalne navade in vedenje, ki so značilne za splošno bolnišnico, malo mesta ali celo prav nič v psihiatrični bolnišnici in morejo delovati celo antiterapevtsko. Zaradi tega je vse manj formalnosti; med drugim tudi osebje nosi običajno obleko namesto uniform.

Kako dela terapevtska skupnost?

Če želimo doseči visoko raven komuniciranja in obravnavanja, so potrebni pogosti stiki med pacienti in osebjem v najrazličnejših dnevnih razmerah bolnišnice. To je verjetno najbolj mogoče z dnevnimi sestanki skupnosti oddelka (ali manjše enote), na katerih svobodno pretresajo težave. Pacienti se spodbujajo, da izrazijo svoja čustva tudi na način, ki ni običajen v družbi. Sproščanje čustev je pacientu včasih že samo po sebi v pomoč in dovoljuje skupini, da spoznava osnovne konflikte vsakega člana. Problem enega pacienta često vsebuje kaj skupnega z drugim pacientom. Večina pacientovih problemov je povezana z drugimi ljudmi. Proučevanje tega vedenja prinaša več razumevanja in se ljudje potem navadno primerneje vedejo, kadar zaidejo v kočljive položaje.

Sestanek osebja pa omogoča tudi diskusijo o medosebnih problemih osebja in proučevanje vloge posameznikov ali skupin ter celotno kulturo v posamezni delovni enoti. Vsakodnevni sestanki vodijo k bolj povezanemu in učinkovitemu terapevtskemu timu. Terapevtska skupnost se seveda lahko razvija tudi v dnevnem oddelku in drugih oblikah sodobne psihiatrične pomoči.

Kakšna je zgodovina terapevtskih skupnosti?

Težko jo je določiti. Verjetno bo še najbolje reči, da izraža terapevtska skupnost rast socialnih znanosti in njihovo uporabo v psihiatriji.

Verjetno pa je ta pojem prvič uporabljal Tom Main, direktor "Cassel Hospitala" pri Londonu, ki jo je opisal v nekem članku za Bulletin of the Menninger Clinic leta 1946.

Kdo so najpomembnejši ustvarjalci v njeni zgodovini?

V Angliji bomo pri tem gotovo mislili na skupino vojaških psihiatrov, delujočih v Northfield Military Hospitalu v bližini Birminghama med drugo svetovno vojno. Imena, kot so: W.R. Bion, S.H. Foulkes, Tom Main in druga, so povezana s tistim, kar se je imenovalo Northfield Experiment in ki je bilo poskus terapevtske skupnosti v obsežni vojni bolnišnici. Podobno, vendar povsem neodvisno dejavnost so v istem času vpeljali v Mill Hill Hospitalu pri Londonu pod vodstvom W.S. Maclaya, A.B. Stokesa in Maxwella Jonesa.

Verjetno so najbolj zgodnji zgledi te vrste v Ameriki na penološkem področju, kjer je bilo več takšnih poskusov. Pomembno je delo Fritza Reala in Bruna Bettelheima. Uporaba zamisli o terapevtski skupnosti v psihiatrični bolnišnici je povezana z imenom A. Wilmerja, ki je opravil presenetljivo delo v Oak Knoll Naval Hospitalu v Oaklandu, Kalifornija.

Ali je mogoče koncept terapevtske skupnosti uporabiti v vseh ustanovah?

Nedvomno je mogoče uporabiti že navedena načela v katerikoli bolnišnici. Na primer, po naključnem vzorcu zbrani bolniki v neki škotski splošni bolnišnici so odkrili mnogo kritičnega v svojih izkušnjah v zvezi z bolnišnico. Pacienti so odklanjali okostenelo rutino negovanja, zlasti "ravnanje postelj" zgodaj zjutraj. Predvsem so želeli večjo gibčnost zastran obiskov, in sicer s številom dovoljenih obiskovalcev vred. V pogledu medicinske pomoči so kritike zadevale prejšnji način kot njeno vsebino, s posebno željo po rednih informacijah o obravnavanju bolnika in o njegovem napredku. Neustrezne komunikacije so

jedro njihovih ugotovitev, saj o tem govorita dva bolnika od treh. Analiza socialnega stanja je koristna v katerikoli socialno organizirani ustanovi, tako v podjetjih, zavodih itd.

Koliko bolnišnic ali ustanov uporablja načelo terapevtske skupnosti?

Za zdaj ni analize, ki bi lahko odgovorila na to vprašanje. Obstajajo številne stopnje v socialnem razvoju in težko bi našli soglasje, kdaj neka bolnišnica dela po načelu terapevtske skupnosti. Zdi se, da se večina psihiatričnih bolnišnic zaveda potrebe po razvoju v opisani smeri in da imamo opraviti z različnimi prehodnimi obdobji v tem razvoju.

Ali so se navade ljudi v odnosu do psihiatrične bolnišnice in pacienta spremenile? Kaj bi lahko povzročilo spremembe?

Imamo razloge za mnenje, da obstaja večje razumevanje za probleme duševnega bolnika in večja simpatija zanj pri prebivalstvu. Upamo lahko, da je to posledica vzgoje in interesa, ki ga posredujejo javna občila. Seveda pa je kljub temu potrebno še mnogo storiti na tem področju. Stereotip duševnega bolnika "kot nevarnega in nepremišljene-ga", ki ga tolikokrat uporabljajo množična občila, ni v nobenem pogledu značilen za veliko večino bolnikov v duševni bolnišnici. Stereotip se je omajal, ko so postale psihiatrične bolnišnice bolj dostopne javnim obiskom.

Izkušnje iz prve roke, ki jih dobivajo študenti visokih in strokovnih šol s pogostimi obiski v psihiatričnih bolnišnicah, so velika sila v zmanjševanju predsodkov.

Kako uspešne so te spremembe?

To je težko odgovoriti, če upoštevamo obsežnost človeških navad. Paul Lemkau, profesor javnega zdravstva na Univerzi John Hopkins,

je opisal podrobna proučevanja navad v lokalnih skupnostih Baltimorskega območja. Ko je primerjal sedanje ugotovitve s tistimi pred letom 1950, je pokazal, da tako strokovnjaki kot javnost kažejo več razumevanja za duševnega bolnika kot prej.

Kako učinkuje načelo terapevtske skupnosti na kratkotrajno hospitalno zdravljenje?

Menim, da bo imel vsak sistem, ki krepi zavest o tem, kaj se v resnici dogaja v terapevtski skupnosti in ki dovoljuje, da pacienti svobodno izražajo svoja čustva, pomembno zmanjšujejo nevarnosti "institucionalizma" (pojem uporabljamo za opredelitev nepotrebno dolge hospitalizacije, katere posledica je pretirana odvisnost pacienta od bolnišnice). Bolnišnico moramo ocenjevati le kot nujni dodatek drugim oblikam obravnavanja.

Kateri dejavniki otežujejo uspešnost terapevtske skupnosti?

Najvažnejši dejavnik te vrste je verjetno usmerjenost, usposobljenost in gibčnost tistega, ki vodi bolnišnico. Izredno težko je razvijati terapevtsko skupnost brez opore v najvišjih izvršilnih organih bolnišnice. Razvoj terapevtskih timov, z delnim ali popolnim samoupravljanjem, zastavlja probleme v zvezi z decentralizacijo. Mnogi vodje bolnišnic se počutijo negotovo, če v celoti, popolno ne kontrolirajo bolnišnične organizacije. Vodja pa, ki je zaupljiv in ima dovolj domišljije, ve, da je decentralizacija v enote primernega obsega nujnost, če hočemo gojiti komunikativnost in poistovetenje (identifikacijo) z enoto. V stiku in razumevanju je mogoče biti le z majhno skupino bolnikov. Optimalno število skupine določajo številni dejavniki, toda najbolje bo, če bo bolnišnica razdeljena na terapevtske time, od katerih bo vsak obravnaval 50 do 100 pacientov. Zaželeno so seveda manjše enote, vendar jih je zavoľjo ekonomskih zadržkov težko uveljaviti, zlasti v državnih bolnišnicah.

Ali obstaja organizirano gibanje, da bi uveljavili načelo terapevtske skupnosti v ustanovah? Katere organizacije ga podpirajo? Ali organizirajo izobraževanje za osebje, ki sodeluje v terapevtskih skupnostih?

Ni organiziranega gibanja, da bi se razširilo načelo terapevtske skupnosti v psihiatričnih ustanovah. Poleg dela številnih posameznikov prihaja verjetno največja pobuda od dveh velikih organizacij, ki se ukvarjata s skupinsko psihoterapijo: Mednarodni svet za skupinsko psihoterapijo in Inštitut Moreno. Za zdaj se je mogoče izobraževati le v ustanovah, ki so urejene po tem načelu, vendar še ni možno izobraževanje v formalnem smislu.

Katere vrste organizacij ustanavljajo terapevtsko skupnost?
Katere nove tehnike uporabljajo?

Menim, da obstaja usmeritev k metodam terapevtske skupnosti na splošno, zlasti tam, kjer imajo znanstveniki s sociološkega področja kakšen vpliv. To bo držalo za industrijo kot tudi za nekatere prevzgojne in terapevtske ustanove.

Posebno spodbudno je na primer delo prevzgojnega oddelka v Kaliforniji, kjer sta dve poizkusni terapevtski skupnosti - ena z obsojenci večjega kazenskega zavoda, druga z obsojenci v gozdarski koloniji - med najboljšimi, kar sem jih videl.

Psihiatrične bolnišnice nasploh, tudi klinike, državne bolnišnice in zasebne ustanove, delajo z večjo vnemo po načelih in praksi terapevtske skupnosti.

Izrazi, kot so: terapevtska skupnost, terapija okolja, življenjske skupine, bodo postali na podoben način povsem nepotrebni, kot lahko upamo, da bosta izraza psihosomatska medicina in rehabilitacija izgini-la, saj sta samoumevno v medicinski vzgoji in navadah, če te dosežejo višjo stopnjo osveščenosti.

Zdi se namreč, da so zamisli o terapevtski skupnosti samo splošno veljavna spoznanja socialnih znanosti in humanizma, prilagojena psihiatrični praksi.

PREVEDENO IZ:

The Encyclopedia of Mental Health, zvezek 6,
Franklin Watts, Inc. New York 1963, str. 1992 - 1999

P r e v o d*

doc. dr. Miloš KOBAL, Klinična bolnišnica za psihiatrijo,
Ljubljana,
septembra 1969

RAZSTAVA O VZGOJNIH ZAVODIH

**IZREČENA PRIZNANJA
„PLAKETA FRANA
MILČINSKEGA“**

Vinko Skalar

UVODNE BESEDE NA OTVORITVI RAZSTAVE O VZGOJNIH ZAVODIH

Slovenski šolski muzej, 22. april 1988

Prireditve, kakršna je današnja otvoritev razstave o vzgojnih zavodih, radi povezujemo s pomembnejšimi obletnicami. Slovenskemu trenutku dajemo na tak način poseben poudarek in koristno, oprijemljivo vsebino ob številnih vznešenih besedah in posplošenih ocenah. Tokrat pa ima prireditve za nas še poseben pomen in se je bomo spominjali iz večjih razlogov. Prvikrat se lahko na tak način predstavimo slovenski javnosti. Predstavimo lahko svoja razmišljanja in snovanja ter v zvezi z njimi svoj prispevek k pedagoški teoriji in praksi. Razgrnemo lahko svojo humano vizijo, ki smo ji sledili ves povojni čas in tudi že prej. Tako lahko javno in s tem bolj odmevno opozorimo na dileme in stiske, ki nas tarejo, danes v zvezi s prenovo zavodov, in predstavimo nezavidljive življenjske in delovne razmere, ki po slikovitih graščinah, v katerih delamo, bolj sodijo v srednji vek kot v sodoben razviti svet.

Prireditve je za nas pomembna tudi zato, ker prispeva svoj delež k naši identiteti, k temu, da se zavemo svojega položaja in prispevka v slovenskem kulturnem prostoru: kot praksa in kot znanstvena disciplina. Pomaga nam, da se zavemo svojih korenin in svoje zgodovinske pogojenosti in da se spomnimo tistih, ki so postavljali temelj, na katerih danes gradimo, da gremo lahko v korak z modernimi tokovi v svetu, in sicer ne glede na življenjske in delovne razmere, ki jih lahko ponudimo svojim varovancem, in v katere smo vpeti z vsem svojim delovanjem, pač pa glede na teoretično misel in modele dela. Med posebej zaslužnimi, ki so položili temelje in krojili posebno vejo specialne pedagogike, je treba vsekakor na prvo mesto postaviti Frana Milčinskega. Po njegovi povesti "Ptički brez gnezda"

smo poimenovali svojo strokovno revijo, ki si je v trinajstih letih, kar izhaja, pridobila ugled med specialnimi pedagogi, ki obravnavajo otroke in mladino z vedenjskimi in osebnostnimi motnjami in tudi med pedagogi nasploh, še posebej med učitelji na osnovnih šolah in vzgojitelji v domovih učencev. Fran Milčinski je zaoral ledino in nam načrtno pot, po kateri je krenila naša povojna specialna pedagogika, še posebej tisti njen del, ki skrbi za otroke in mladino z motnjami vedenja in osebnosti. Obenem ne moremo mimo dr. Brani-slava Skaberneta, ki nas je v povojnih letih povezoval in povezal ter nam bil s svojim entuziazmom in energijo zgled. Dr. Skaberne je povezal našo specialno pedagogiko tudi v jugoslovanski in evropski prostor, žal pa so se že spletene vezi po njegovi prezgodnji smrti v obratni smeri precej razrahljale.

Tov. Vojko Jagodič, ki je kot sopotnik in soustvarjalec vsega, kar se je zgodilo na področju defektologije, z velikim poslušom uresničeval v praksi kot ravnatelj Vzgojnega zavoda Frana Milčinskega v Smledniku. Prizadeval si je, da bi naši "sivi" domovi ne bili tako zelo sivi.

Prezreti ne moremo Marjana Pavšiča in Cirila Brezovca. Postavila sta temelje višješolskemu in posredno današnjemu visokošolskemu študiju defektologije na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Prof. Brezovec je bil med drugim dolga leta predstojnik oddelka za MVO in domsko vzgojo in prav iz njegove šole so prihajali prvi specialni pedagogi z višjo izobrazbo, v vzgojne zavode. Oba, Marjan Pavšič in Ciril Brezovec, sta sodila v najožji krog tistih, ki so soustvarjali našo defektološko teorijo, pomembno pa sta vplivala tudi na njeno prakso.

Posebej je treba poudariti tudi delež Leopolda Breganta, ki je kot praktik in teoretik usmerjal našo specialno pedagogiko v napredni smeri, v smeri, ki nam je približala nove tretmajske, psihodinamične modele.

Ne smemo in ne moremo pozabiti prispevka nekdanjega Prehodnega mladinskega doma, še zlasti iz časov, ki ga je še vodil prof. Brezovec, pa prispevka Inštituta za kriminologijo in njegovega deleža pri eksperimentu v Logatcu in pri pripravi elaborata o stanju in perspektivah vzgojnih zavodov. Velja omeniti še študijsko skupino pri vzgojnih zavodih in še mnoge posameznike, če omenim med njimi samo Janeza Vivoda, Ivana Škofleka, Ferda Vavpotiča in Mileta Budiča, pa mladinskih sodnikov, še posebej Marijo Lulik-Peternelovo in socialnih delavcev, na primer Nade Majcnove in Ade Klajnškove. O vseh teh posameznikih in o ustanovah govori razstava, kot nema priča, kot dokument časa. Govori pa seveda največ o samih vzgojnih zavodih, ki so nosili vso težo bremena, ki so bili doslej deležni le malo pohval in vzpodbud, pač pa več kritik, saj smo se jih spomnili večinoma samo tedaj, ko se je v njih kaj zataknilo. Vedno so bili in so še na nakovalu med politiko, birokracijo in stroko. Pri vsem tem pa so se morali boriti za goli obstanek in ohranitev dostojanstva. Težko je ohraniti dostojanstvo, če si na robu, če se čutiš odrinjenega, če moraš prosjačiti in životariti. Vendar so Vzgojni zavodi vzdržali. Vzdržali so vse preizkušnje in viharje: finančne in materialne, družbene, ideološke, administrativne in strokovne. Vzdržali so kljub temu, da so bili v šolstvu vedno ob strani in da je prav zanje večinoma zmanjkalo denarja. V zvezi z vsakim od navedenih vidikov so preživeli plime in oseke, pritiske, kritike, največkrat pa indiferenten odnos. Toda vseeno imajo vzgojni zavodi danes kaj pokazati. Opravili so dobro delo. Želim samo, da bi se lahko postavili čez nekaj let tudi v drugačnih bivalnih prostorih in pogojih za delo. V bivalnih prostorih in v pogojih dela, dostojnih ljudi, v katerih ne bomo ustvarjali več patologije, kot jo zmoremo z vsemi tretmajskimi programi odpraviti. Želim si, da bi bili dovolj modri, da bi videli v prihodnost in da nas ne bo strah za goli obstanek in za preživetje tako zbegal, da bi izgubili v sedanjem procesu prenove pravo smer in tla pod nogami in da ne bi izgubili stika z naprednim svetom in s težnjami, ki se uveljavljajo v modernem in naprednem svetu. Pri prenovi zavodov in vseh načrtovanih projekci-

jah v prihodnosti bi se morali zavedati, da bijemo boj, ne predvsem zase, za svoje ustanove, pač pa za celotno, obsežno področje družbene skrbi za marginalne in hendikepirane, s tem pa tudi boj za demokratske in humane odnose med ljudmi. Saj vemo, da prav obrobna družbena področja najbolj občutljivo odsevajo globalne družbene odnose, kot lahko napredna gibanja na teh področjih po drugi strani pripomorejo, naprednim procesom v celotni družbi. To je problem celote in njenih sestavnih delov. Celota vpliva na dele in jih določa, toda tudi sprememba v delih lahko pogojuje tudi spremembo v celoti. In eden izmed takih delov družbene stvarnosti, žal preveč občutnih delov, so tudi vzgojni zavodi.

**IZREČENA PRIZNANJA
„PLAKETA FRANA MILČINSKEGA“**

Ceste, ceste, kam vse greste!
Ko pa se mi čas izteka,
vidim v isto smer drže:
vedno, vedno do človeka.

To sporočilo Frana Milčinskega-Ježka je naslovljeno na mlade "slikce" iz zavodov, na katere je bil izjemno navezan. Dekleta in fantje s "črnimi pegami čez oči" - kot jih je imenoval - so izgubili dragega prijatelja, ki jih je imel zares rad in prav v imenu teh mladih smo dolžni Ježku izjemno spoštovanje.

Tudi ostala družina Milčinski: Ježkova soproga Jana, brata Janez in Lev Milčinski in sestra Breda Slodnjak ostajajo v nekem smislu zvesti sporočilnosti svojega očeta: HUMANA IN NESEBIČNA POMOČ ČLOVEKU.

Tudi zaradi tega podeljujemo Franu Milčinskemu-Ježku in družini Milčinski prvo plaketo, ki nosi ime po njihovem očetu.

Doktor Bronislav SKABERNE se je rodil leta 1913, za doktorja prava pa je bil promoviran leta 1938. Postal je strokovnjak za mladinsko kazensko pravo in mladinsko kriminalogijo. Vse od prvih poveljnih let je delal na področju, ki je bilo ozko povezano z delom vzgojnih zavodov in otrok, ki jih je življenjska usoda pripeljala v posebne ustanove. Veliko je objavljaj, sodeloval pri eksperimentu v Logatcu - nasploh je živel in delal z vzgojnimi zavodi.

Vodil je tudi strokovna združenja vzgojiteljev v domovini in Jugoslaviji, na strokovnih kongresih in posvetih v tujini pa je našo vizijo in prakso predstavljaj svetu.

Dr. Skaberne je bil nosilec visokih družbenih in državnih odlikovanj.

Profesor Pedagoške akademije v Ljubljani Marijan PAVČIČ je eden glavnih pionirjev slovenskega posebnega šolstva. V povojnem obdobju je postavil temelje razvoju omrežja slovenskega posebnega šolstva. Bil je iskalec in ustvarjalec pravnih in normativnih rešitev za to področje. Organizacijsko in vsebinsko je postavil temelje višjemu šolstvu za specialno pedagogiko. Vzgojil je številne pedagoške za delo z otroki in mladino z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. Utrl in utrdil je pot slovenski specialni pedagogiki v zamejstvu. Dolga leta je uspešno delal na vodilnih mestih na tem področju na slovenskem.

Prof. dr. Norbert MYSCHKER že dvajset let deli z nami prijateljstvo. Slovenskim specialnim pedagogom, zlasti na področju osebnostnih vedenjskih motenj, je omogočil, da smo spoznali vzgojo in izobraževanje v zavodih ZR Nemčije in Zahodnega Berlina. Dal nam je številne izkušnje za delo z otroki in mladino z motnjami vedenja in osebnosti. Kritično, objektivno in z velikimi simpatijami je v ZR Nemčiji predstavil slovensko posebno šolstvo.

Tovariš Ferdo VAUPOTIČ je bil od ustanovitve Vzgojnega zavoda v Slivnici do upokojitve, torej dve desetletji, njegov ravnatelj. V tem obdobju so v zavodu sprejeli pobude za spreminjanje tretmaja mladostnikov v vzgojnih zavodih. Uredili so zavod internatskega tipa, kjer so se gojenci poklicno usposabljali zunaj zavoda, v prostem času pa so se dejavno vključevali v življenjsko okolje. Zavod Slivnica ima še danes tak delovni koncept.

Tovariš VAUPOTIČ je svoje znanje in izkušnje prenašal tudi na mlajše kolege v okviru sekcij in aktivov Društva defektologov Slovenije pa tudi v jugoslovanskem prostoru kot večletni predsednik zvezne sekcije vzgojiteljev neprilagojene mladine.

Sodeloval je tudi z mednarodnimi ustanovami in zvezami društev vzgojiteljev neprilagojene mladine.

Plaketa Frana Milčinskega naj mu bo skromno priznanje in zahvala stanovskih tovarišev.

Primarij prof. dr. Franz WURST je nad trideset let naš prijatelj in zvesti povezovalec skupnih hotenj. Pomagal je pri zbliževanju specialnih pedagogik, pri izmenjavi izkušenj, pripravil številna srečanja.

S svojimi strokovnimi deli je pripomogel k razvijanju napredne pedagogike.

Tovarišica Marija LULIK-PETERNELJ je od leta 1953 opravljala v Ljubljani delo mladinske sodnice. Sodelovala je v pripravah povojne mladinske zakonodaje in tudi v tem obdobju dala ogromen prispevek, da je mladoletniško sodstvo urejeno tako, kot si ga je v nekem smislu zamislil in usmeril že pred vojno Fran Milčinski. Prav na njeno vztrajno prizadevanje je bil vključen v delo mladoletniškega sodstva tudi socialni delavec, ki še danes ostaja sodnikova desna roka.

Vsak otrokov spis je bil zanjo majhna človeška tragedija in v tej tragediji je poskušala pošteno, predvsem pa s polno razumevanja in topline razsoditi.

Marija LULIK-PETERNELJ, ena prvih slovenskih povojnih mladinskih sodnic, je svoje delo opravljala do leta 1975, ko se je upokojila.

V svojem poklicu je spoštovala resnico, svojo vest in stroko, predvsem pa mladostnika.

Pogovor s predsednikom SAZU dr. Janezom Milčinskim o vprašanjih sodobne defektologije

Pogovor, v katerem sta sodelovala oba brata Milčinski in skupno pisno odgovorila na vprašanja, je usmerjal prof. Bogo Jakopič.

- * Tovariš predsednik SAZU, o delu defektološke veje znanosti ste bili nekoliko obveščeni aprila letos, ko Vas je obiskala delegacija defektologov. Kako bi na kratko odgovorili na vprašanje, ali menite, da bo spričo dejavnosti in vedno večje družbene angažiranosti defektologije kot take v javnem življenju mogoče misliti tudi na to, da bi Slovenska akademija znanosti in umetnosti sčasoma odprla vrata tudi tej vedi, kjer bi imela le-ta svoje strokovno zastopstvo.
- * Letos (20.4.) ste ob odprtju razstave sekcije MVO v Slovenskem šolskem muzeju prejeli visoko priznanje v spomin na delo svojega pokojnega očeta, pisatelja Frana Milčinskega, ki je večino svojega življenja posvetil delu za to, da bi "ptički brez gnezda" dobili svoje človeško gnezdo, to je otroci, nezaželeni in vedenjsko moteni. Zdi se mi, da ste bili po očetu tudi drugi člani Vaše družine usmerjeni na ta cilj pomoči prizadetim, zlasti če tu omenim Vas in Vašega pokojnega brata Franeta Milčinskega-Ježka, ki je tako rad poromal v Smlednik, kjer so ti otroci nastanjeni in nosi njihova ustanova ime po Vašem pokojnem očetu.
- * Kakó Vam je všeč glasilo MVO "Ptički brez gnezda" in kaj bi moralo to glasilo po vašem mnenju še zajeti? Ali morda pogrešate več člankov iz vsakdanjega življenja in dela vedenjsko motenih mladostnikov?
- * Kako Vam je bila všeč razstava sekcije MVO v Slovenskem šolskem muzeju aprila letos? Česa bi si poleg že prikazanega še želeli na takih ali podobnih defektoloških razstavah?

- * Menim, da glede na stanje defektološke teorije in prakse v Sloveniji še vse premalo uporabljamo različna sredstva obveščanja, denimo radijske in televizijske oddaje; nekoliko več je te prisotnosti čutiti v našem vsakodnevnem in revialnem tisku. Zveza slušno prizadetih je na tem področju šla s svojo oddajo "Prisluhnimo tišini" gotovo korak naprej. Kako gledate na to oddajo in kaj sodite o njeni vsebini in upravičenosti?

- * Morda še ne bo preutrudljivo, če Vas vprašam, kaj sodite o razvoju defektološke vede pri nas in kakšne so po Vašem mnenju perspektive neke, po afirmaciji novejše vede pri nas, v našem, slovenskem prostoru.

Za uvod, preden se ustavimo pri postavljenih vprašanjih, najprej tole pojasnilo: četudi ste se obrnili name osebno, včasih tudi prav glede na mojo funkcijo predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti, sem si vendar dovolil k odgovorom povabiti še brata, profesorja Leva Milčinskega, psihiatra, akademika, ki o defektologiji in njenih problemih ve iz svoje prakse mnogo več kot jaz. Tako so odgovori na postavljena vprašanja najina skupna in soglasna ocena. Zato sva se pod odgovore podpisala oba.

Janez Milčinski

od 1

Slovenska akademija znanosti in umetnosti - enako kot druge akademije v Jugoslaviji - nikdar ni imela želja in teženj, da bi zajemala s svojim delovanju vse stroke znanosti, tako kot je urejeno, denimo, v Sovjetski zvezi. Po zakonu in statutu je odgovorna za skupni raziskovalni program "Naravna in kulturna dediščina slovenskega naroda", ki zajema znanstvena vprašanja slovenskega jezika, literature, zgodovine, narodopisja, geografije, umetnosti in še druge smeri. To je tako imenovani nacionalni znanstveni program in za tega Akademija mora skrbeti. Ni pa zaprta za katerekoli znanosti izven navedenega programa. Ne vključuje pa strok oziroma znanstvenih vej, marveč izključno znanstvenike, ki s svojim delom in dosežki izpolnjujejo pogoje za članstvo, kakor so opredeljeni v zakonu in statutu Akademije. Po teh merilih je Akademija enako odprta znanstvenikom s področij defektologije, kot je odprta, denimo, jedrskim fizikom, pravnikom ali kirurgom.

od 2

Lepo, da ste se spomnili Ježka, in res je, kar pravite o njegovem sočutju in razumevanju za vse ljudi, ki sta jih bolezen ali pritisk okolja potisnila na rob družbe. Toda tudi drugi trije, sestra in dva brata, smo se ukvarjali z delom za ljudi, tako ali drugače pomoči potrebne: sestra, najstarejša, je vse življenje posvetila poučevanju kot profesorica na trgovski akademiji: Janez, profesor sodne medicine, je pri-

pravljaj študente za zdravnike in sodnike, Lev, najmlajši, se je uveljavil kot profesor in zdravnik psihiater tudi pri zdravljenju in vodenju duševno bolnih in motenih oseb.

od 3

Najbolje je seveda, da vaše strokovno društvo oblikuje usmeritev vaše revije glede na zajeto snov in njeno razdelitev med različne skupine telesno in duševno prizadetih. Sodelavce, pisce člankov pa boste najbrž lahko našli med praktiki, tudi zdravniki. Mislimo npr. na profesorico Martino Tomori, ki se pri vsakdanjem delu srečuje tudi z nevrotičnimi in osebno motenimi mladostniki, ali na asistenta dr. Francija Hrastarja, ki dela z duševno manj razvitimi.

od 4

Tako zgoščeno predstavljene zgodovine zavzemanja za vedenjsko in osebno motene mladine ljudi še nismo imeli priložnosti videti. Goto vo bi bilo koristno, če bi širšo javnost seznanili tudi s tem, kako je pri nas s skrbjo za druge skupine oseb, ki sodijo na vaše področje ali vsaj v njegove mejne cone. Obseg in kakovost oskrbe teh oseb je občutljiv preizkus za kulturno raven te ali one dežele.

od 5

Novе stroke, ki si iščejo "prostor pod soncem", neredko namesto pričakovane podpore dožive zadržanost, ker so pri uveljavljanju svojih teženj preveč neučakane. Ne mislimo, da bi bila defektologija doslej naredila to napako. Hočemo samo spomniti, da bo pri zagotavljanju pravega mesta defektologije v družbeno-medicinskem svetu treba še veliko vztrajnosti in potrpljenja. Široka javnost si pač rada iz svojega vidnega polja izbriše tako ali drugače prizadete soljudi. Ni lahko takim težnjam nasproti privzgojiti zavest solidarnosti s prizadetimi. Ob tem pa se bogati tudi osebno rast posameznika, ki se osvešča o eksistencialnih resnicah in se pripravlja na življenjske zaplete, s kakršnimi se bo moral morda spoprijeti on sam ali pa kdo od njegovih bližnjih.

Menimo, da je televizijska oddaja "Prisluhnimo tišini" s svojo nevsiljivo prepričljivostjo izredno uspela in je koristna ne samo za gluhe, katerim je neposredno namenjena, marveč tudi tehten prijem za osveščanje in pridobivanje široke javnosti.

od 6

če nas vtis ne vara, so za vašo stroko pri nas v Sloveniji zelo veliko, lahko bi rekli odločilni delež, storili posamezniki, nesebični, požrtvovalni navdušenci. Menda lahko trdimo, da ta tradicija še traja in da pravzaprav tako mora biti. Podobno kot tudi najboljši zavod - navzlic vsem prizadevanjem - ne more nadomestiti doma in najboljša negovalka ne matere.

Paziti bo treba, da bi preveč zagnano opremljanje s predpisi in formalnimi družbenimi posvetovalnimi telesi ne zadušilo vnetih prizadevanj posameznikov: po našem mnenju se prav na teh gradijo uspehi slovenske defektološke prakse.

FICE

**MEDNARODNA ORGANIZACIJA
ZA IZVENDRUŽINSKO VZGOJO**

Alenka Kobołt

ZASEBNO ROJEN ZA ŽIVLJENJE V DRUŽBI

(Poročilo o mednarodnem kongresu FICE)

Mednarodna organizacija za izvendružinsko vzgojo - domsko in zavodsko vzgojo, rejništvo in druge oblike vzgoje—s kratico imenovana FICE (International Federation of Educative Communities), je z 10. kongresom (od 21. do 23.9.1988 v St. Gallnu v Švici) praznovala svojo 40-letnico.

Jugoslavija je postala članica te zveze leta 1962, pred štirimi leti pa je naše sodelovanje z njo zamrlo. Letos sva bila povabljeni na to strokovno srečanje kot gosta Alenka Kobołt in Franc Imperl. Kar 30 držav je poslalo svoje udeležence. Preden bi prešla na temo jubilejnega kongresa, bi podala še kratko osebno izkaznico FICE.

Kakor že kratica te zveze pove, združuje praktike in znanstvenike tega delovnega področja v mednarodni forum in omogoča izmenjavo spoznanj, izkušenj vseh, ki se v različnih deželah ukvarjajo z izvendružinsko vzgojo. Pri ustanovitvi je bil osnovni pobudnik UNESCO in FICE ima še danes kot neodvisna ustanova svetovalni status pri UNESCO. Obenem je bila to prva organizacija UNESCA na vzgojnem področju. FICE se zavzema za pravice otrok ne glede na narodnost, raso in vero, predvsem pa za tiste otroke, ki odraščajo v okoliščinah, v katerih je ogrožen njihov telesni, duševni in socialni razvoj. Prizadeva si za vse oblike izvendružinske vzgoje, omogoča izmenjavo strokovnih delavcev iz različnih dežel, svetuje vzgojnim ustanovam in domovom in spodbuja znanstvena raziskovanja.

člani FICE sprejemajo cilje OZN in UNESCA. FICE sestavljajo nacionalne sekcije. Te so različno organizirane. Praviloma so članice nacionalnih sekcij, ki delujejo v 23 deželah, vse ustanove, ki nadomeščajo ali dopolnjujejo družinsko vzgojo (specialne šole, delavnice s posebnimi pogoji, izobraževalne ustanove tega področja, domovi, zavodi, stanovanjske

skupine, socialne ustanove...).

Po tej kratki predstavitvi bi prešla na vsebino tokratnega srečanja, ki je bilo ubrano na temo: "Zasebno rojen za življenje v družbi".

Profesor Tuggener s Pedagoškega inštituta v Zürichu (ki je bil od leta 1982 tudi predsedujoči FICE, na tem kongresu pa je bil imenovan za novega predsednika z dveletnim mandatom predstavnik iz danske sekcije), je v uvodnem referatu Družina, rejništvo, zavod analiziral vse tri vzgojne prostore tudi skozi zgodovinski razvoj. Skozi prizmo in analizo posameznega inštituta za vzgojo je nanizal naslednji ugotovitvi:

* Meni, da je skrajni čas, da presežemo tekmovalnost, polarizacijo in dihotomijo med rejništvom in zavodsko vzgojo, saj ima v celotnem sistemu skrbi za otroke vsaka svoje mesto, vsaka svoje prednosti pa tudi pomanjkljivosti, kar pa ne izključuje in zapostavlja ne ene ne druge.

* V usmeritvi ustanov in njihovi želji, da bi posnemale zgradbo družine, se ne da preseči vseh omejitev zavodske vzgoje. Meni, da je boljše realistično videti meje pa tudi mnoge pozitivne možnosti institucionalne vzgoje ter jih izrabiti, razvijati, kakor pa se "pretvarjati, da je ustanova nekaj drugega, kot je v resnici".

Močno željo po izgubljeni trdnosti značilne meščanske družine (ki je v Ameriki, od koder je prišla prof. B. Berger, in sicer iz Wellesleja) zagotovo ne najdemo več prav na pretek, sem začutila v referatu "Družina ideal ali nostalgični mit". Govorila je o velikih spremembah, ki jih je bila družina deležna v zadnjih desetletjih, o vojni proti patriarhalni družini, njenem razpadanju iz velike dvogeneracijske v atomsko, nuklearno družino, o spremenjenih komunikacijskih vzorcih v družini. Kaže, da so bile vse te tako velike, da se že čuti potreba po redefiniranju in ponovna želja po uveljavitvi tako imenovane trdne, idealne družine, ki bo članom varen pristan v vedno bolj hitrem in zahtevnem družbenem okolju.

Prav gotovo so tudi naše družine doživljale vse te spremembe, menim pa, da pri nas razvojno še nismo prišli do takih skrajnosti, zato morda tudi ne doživljamo potrebe po priklicu družinskega mita tako močno kot v ZDA.

Dr. H.Kupfer iz Berlina je v svojem prispevku, ki je s prejšnjim sestavljal zaokroženo celoto, misel razvijal kritično in ostro. Namesto vprašanja, ali doživljamo družino kot ideal ali pa po njej hrepenimo zaradi nostalgije po izgubljenem, je postavil vprašanje: "Ali verjamo, da morajo ljudje zvesto slediti predpisanim normam in družinskemu redu ali pa se bolj nagibamo k prepričanju, da naj vsak človek ureja življenjske zadeve s svojo kompetenco, s tem pa tudi s svojo odgovornostjo?" Ko si odgovorimo na to vprašanje, pa je pomembno družino videti in analizirati s treh specifičnih vidikov:

- * družina in družba - izhajali naj bi iz družbene vloge in mesta družine v družbi. Vprašati se moramo, kdo potrebuje družino, kje in kdaj v družini nastopajo težave in kakšni so interpersonalni odnosi v današnjih družinah;
- * posebej pozorno se je ustavil pri vprašanju, v koliki meri je prevladujoča ekonomska miselnost prešla tudi v odnose v družinah in postavil retorično vprašanje, ali nismo v družinah namesto tesno intimno povezanih članov le še ekonomski partnerji, ki se dogovarjajo za najbolj primeren stil preživetja in organizacije prostega časa ter porabe potrošnih dobrin;
- * problem sodobne družine je postavil kot problem naših sposobnosti ustvarjanja odnosov in vezi ter naše identitete kot individua in družbenega bitja.

Referat dr. J.Aldgate z Oxfordske univerze je bil posvečen interpersonalni dinamiki v družini in na vzgojnih ustanovah ter posegom socialne in vzgojne pomoči. Govorila je o hitrem in bistvenem razvoju zavodske vzgoje v Evropi v zadnjih 20 letih, o tem, da so nove oblike omogočile zadovoljitev potreb večjih pomoči potrebnih otrok in tako z različno organiziranostjo, načinom življenja lahko bolj zadovoljujejo individualne potrebe vsakega posameznika.

Misli je strnila v naslednje ugotovitve:

- * da je doživetje lastnega trdnega družinskega stanja porok za kontinuirane medčloveške odnose;
- * da rejniške družine lahko v polni meri nadomestijo izkušnjo lastne družine, zlasti če je bivanje dovolj kakovostno in dolgotrajno;
- * da izkušnje kažejo, da so lahko tudi majhni (pogoj je majhnost) dobro vodeni zavodi usmerjeni k otroku in zadovoljujejo otrokove bistvene emocionalne, intelektualne in socialne potrebe;
- * da mora biti odločitev v vsakem primeru individualna, kar velja tudi za izvedbo vzgojnega procesa.

Nit razmišljanj o družini je vlekel naprej dr. H.Nufer iz Zürich, ki je v referatu "Ekološki prijem kot osnova socialno-pedagoškega ravnanja" razgrnil zanimiva področja, ki vnašajo v razumevanje človeka in njegovih motenj (motečnosti) holistični prijem in s tem nove razsežnosti. Govoril je o "živiljenjskih plasteh", ki sestavljajo in determinirajo pa tudi vzpodbujajo razvoj in živiljenjsko biografijo vsakega posameznika. V tej konceptiji je potrdil misel svoje predhodnice, da je odločitev v vzgoji vedno individualna (tako glede na to, v kakšno obliko otroka mladostnika usmerimo, kot glede ustvarjanja specifičnih pogojev, ki so potrebni za njegov razvoj). Pozval je na strpnost in korektnost pri presojanju, kaj je bolj pomembno, družina ali družbene ustanove (šola, dom, zavod) in opozoril na sukcesivno sestavljanje in s tem tudi mozaični in kumulativni vpliv vseh teh ekoloških prostorov na živiljenjsko usodo vsakega posameznika. Posebej je omenil ekološki vidik v zavodu, ki mora zagotoviti, če želi nadomestiti funkcije družine in dodati svoje nove:

- * vzgojo kompetence otroka,
- * materialno in čustveno (obe sta enakovredni) oskrbo otroka,
- * zavodski prostor mora biti globoko prežet z vsakodnevno resničnostjo živiljenja,
- * zagotoviti je treba intenzivne in pristne medčloveške odnose, kar pa je mogoče le v okviru majhnih skupin.

Dr. Liegle z Inštituta za pedagogiko univerze v Tübingnu se je vprašal, komu pripada otrok, družini ali družbi. Opozoril je na etični vidik tega vprašanja, kdo si otroka lasti in ali si ga sploh kdorkoli lahko lasti oziroma gleda nanj kot na svojo posest, ki jo oblikuje.

Opozoril je na paradoksalno situacijo, da je po eni strani država varuh otrokovih pravic (s prepovedjo otroškega dela zakona o varstvu njegovih pravic, socialnih in drugih pomočeh ob ogroženosti), istočasno pa postavlja prav ta družba ali država svoji mladini kopico obveznosti, dolžnosti in zapovedi ter prepovedi (obvezno obiskovanje šole, mnogo drugih zahtev...). Misel je speljal na vprašanje odnosa med družino in družbo, na odnos med zasebnostjo in javnostjo v našem času in naših družbah ter se zavzel za nenehno samoosveščanje v vzgoji, ki naj gradi na pozitivnih naravnih silah otroka, mu dopusti več prostora, kot mu ga družba pušča in ki je odgovorna za svoje postopke ter za svet, v katerega bomo poslali svoje in tuje otroke.

Delo v skupinah je bilo ubrano na iste teme, poglobljalo je misli uvodničarjev, omogočalo medkulturno prizmo, ugotavljanje stičišč in tudi različnosti. Predvsem pa sem doživela te tri dneve v St. Gallnu, v neposredni bližini Trogna, kjer je Pestalozzijeva otroška vas in kjer je bila FICE pred 40 leti ustanovljena, kot intenzivno razmišljanje in postavljanje vprašanj o otroku, sodobnemu svetu in o tem, kaj naj vzgojni domovi v tem času in tem prostoru bodo.

Odgovor na v začetku postavljeno vprašanje, komu otrok pripada, je strnil v misel: "Otrok pripada tako družini kot družbi, predvsem pa pripada (in tega se v družinski in institucionalni vzgoji vse bolj zavedamo) SAMEMU SEBI".

DEKLARACIJA O ZAŠČITI OTROKA

MALMÖ, 1986

FICE je na kongresu v Malmöju leta 1986 sprejela naslednjo izjavo (prevedli smo jo v celoti, saj iz nje veje osnovni duh FICE in njenih prizadevanj na področju izvendružinske vzgoje, kar je aktualno tudi pri nas):

"Za otroke in mladostnike, ki začasno ali stalno odraščajo izven svoje družine, moramo urediti zadovoljive oblike vzgoje in bivanja. Kot posledica finančnih omejevanj ustvarjanja teh možnosti v mnogih deželah ni več samoumevna, kar vodi do novih prikrajšanj prizadete skupine mladih. Družba prav v časih gospodarskih kriz ne sme dopustiti, da bi zanemarila svoje šibke člane, pozabila nanje. Pri različnih oblikah izvendružinske vzgoje pa moramo biti posebej pozorni na dejstvo, da te ustanove in vzgojne oblike organiziramo tako, da bi zadovoljevali resnične potrebe mladih.

1. Izvendružinska vzgoja je pomembna družbena naloga

Otroci in mladostniki, ki živijo v zavodih, stanovanjskih skupinah, rejniških družinah in drugih oblikah, imajo za seboj večkratno obremenjene življenjske zgodbe. Zgodnja razočaranja, neugodne primarne izkušnje praviloma vodijo do motenih odnosov z odraslimi in vrstniki in nezaupanja do sveta. Pogosto so osebni in socialni problemi odraslih vzrok, da mladi ne morejo več ostati v svojih družinah. Mladi so v nevarnosti, da zaradi napačnih izkušenj zgradijo napačne življenjske naravnosti. V svojem razvoju so tako odvisni od družbene pomoči. Različne oblike izvendružinske vzgoje takim otrokom in mladostnikom dajejo pozitivne življenjske možnosti. Zato opravljajo te ustanove pomembno družbeno nalogo in zato potrebujejo družbeno podporo.

2. Zavodska vzgoja je v prelomnem spreminjanju

Zavodska vzgoja se je iz pazniških in poboljševalnih ustanov preteklih stoletij razvila v kompetentno in uspešno vzgojno pomoč. Stoletja dolg monopolističen položaj velikih zavodov, če se le-ti doslej še niso decentralizirali in diferencirali, postaja vse bolj vprašljiv. Interdisciplinarno, vzgojno usmerjene majhne ustanove vse bolj nadomeščajo prej velike zavode. Mladostniki prebijejo v zavodih vse manj časa. Mali zavodi in rejniške družine so vse bolj alternativa oziroma dopolnilo klasične zavodske vzgoje. Očitna lastnost teh oblik vzgoje pa je, da se delo, prisotnost in prosti čas strokovnih delavcev v teh ustanovah vse bolj prepletajo. Otroke skušamo vse bolj hitro vrniti v naravno družinsko okolje. To pa zahteva tesno sodelovanje med ustanovo, socialnimi centri in družinskimi člani. Za razvoj tega tesnega sodelovanja si je potrebno še bolj prizadevati.

Področje zavodske, izvendružinske vzgoje danes obsega številne oblike. Sem sodijo:

- * otroški domovi in mali zavodi, v katerih otroci in mladostniki živijo z odraslimi;
- * stanovanjske skupine, v katerih sta v ospredju življenje in razvoj vrstnikov ob prisotnosti odraslih;
- * razmeroma samostojne stanovanjske skupine kot dislocirane enote zavoda ali kot zveza stanovanjskih skupin;
- * specialno pedagoško terapevtske ustanove, ki omogočajo posebno skrb in vzgojo ter specifične izkušnje;
- * relevantne osnovne in poklicne šole v povezavi z domom, ki vključuje tudi otroke iz okolja;
- * mobilno spremljanje za mladostnike, ki s pomočjo vzgojiteljev živijo v samostojnem življenjskem okolju;
- * ustanove za dnevno bivanje, ki omogočajo tudi intenzivno vzgojno pomoč ogroženim otrokom in njihovim družinam;
- * zveze rejniških družin.

Vsem tem oblikam je skupen cilj, da z individualnimi rešitvami za vsakega otroka izboljšajo pogoje za njegovo odraščanje in izpolnijo njegove življenjske upe in cilje.

3. Izvendružinska vzgoja je poklicno življenje z drugimi

Sodobna izvendružinska vzgoja se ne omeji le na varstvo otrok in mladostnikov v zavodih, pač pa jo razumemo kot pedagoško-terapevtsko možnost, ki omogoča pozitivne vedenjske spremembe in vzpodbuja praktične, intelektualne in socialne sposobnosti zaupanih mladih. Zato potrebujemo za delo dobro in široko izobražene strokovnjake. Vse to pa zahteva veliko finančnih možnosti.

Odločitev, kam naj bi poslali otroka, ki je potreben družbene vzgoje, ne sme biti odvisna od denarja. Nihče v socialni službi ne sme počivati na lovorikah minulega dela. Mladostnik, ki je šele po travmatizirajoči življenjski zgodovini deležen zanj primerne oblike družbene vzgojne pomoči, je primer nepravčasnega in nestrokovnega ukrepanja. Za mnoge otroke in mladostnike je zavodska vzgoja na njihovi razvojni poti zadnja možnost. Zavodi se morajo v sodobnem konceptu vzgojne pomoči odločno boriti proti temu, da bi bili zadnja priložnost in možnost za te mlade. Zavodska vzgoja ne sme biti izolirano pedagoško dejanje, pač pa mora imeti svoje mesto v regionalnem sistemu vseh oblik dela z mladimi in zanje.

4. Izvendružinska vzgoja potrebuje dobre razmere

Mladi, ki zaradi različnih vzrokov ne morejo odraščati v svoji družini, potrebujejo človeško angažirane, strokovno podkovane in duševno trdne vzgojitelje(-ice). Oblike izvendružinske vzgoje morajo tudi posebej biti življenjsko kakovostne in omogočati mladim pregledno življenjsko polje s priložnostjo in možnostjo za samoiniciativne in socialno zanesljive medčloveške povezave.

Hierarhične zgradbe, toge časovne razporeditve in pravila, malenkostna in varovalna pravila (za vsak primer) onemogočajo samostojno in enakovredno oblikovanje vzgojnega vsakdana. Resničnosti približana skupinska

vzgoja zahteva celoten svoboden prostor z lastnim pedagoškim angažmajem.

Ustanove naj imajo dovolj širok manevrski prostor za samostojno delitev gmotnih sredstev, odločanje o kadrovskih zasedbah, zlasti pa dovolj možnosti, da vnašajo vzgojitelji(-ice) v svoje pedagoško delo tudi lastno iniciativno. Da bi strokovni delavci lahko uspešno opravljali svoje težko delo, potrebujejo dobre delovne razmere. K temu sodita tudi kvalificirano svetovanje in strokovno izpopolnjevanje. Gmotna sredstva za vse te izobraževalne oblike morajo biti zagotovljena. Za vzgojno osebje, ki že dolgo dela na tem področju, je potrebno delovne razmere tako fleksibilno uravnati, da lahko ostane dejavno na tem področju, ali pa mu zagotoviti adekvatna delovna področja.

Zato pozivamo vse odgovorne ustanove, da v tej smeri naredijo še več, kot so doslej. Prav za vzgojitelje, ki že dalj časa opravljajo to delo, je potrebno več strokovnih izpopolnjevanj, da bi si nabrali nove osebnosti in strokovne moči za zavzeto nadaljevanje dela.

5. Izvendružinska vzgoja potrebuje nove modele za razvoj

Poleg zmanjševanja velikih zavodov v oblike, ki so bolj podobne družinski vzgoji, igrata v razvoju izvendružinske vzgoje veliki vlogi tudi odpiranje ustanov v neposredno okolje in povezovanje z njim. Pritegnitev staršev, socialnih služb in vseh drugih vzgojnih ter socialnih dejavnosti v okolju ustanove postaja za delavce v zavodih vse bolj pomembna naloga, ki omogoča širiti socialne mreže za otroke in mladostnike. Kljub strokovnim kritikam je opaziti, da nekatere ustanove še vedno delajo zelo zaprto in samozadostno. Zaprte ustanove z izgovorom, da izvajajo intenzivno skupinsko in individualno terapijo, lahko pravi-

loma razumemo kot pedagoško kapitulacijo. Namesto takšnih, zaprtih ustanov je potrebno vse sile usmeriti v razvoj samostojnejših pedagoško vodenih stanovanjskih skupin ali oblik individualnega suportivnega spremljanja, ki so se v zadnjem času v mnogih deželah izkazale za uspešne oblike izvendružinske vzgoje.

Starejših mladostnikov iz zavodov praviloma ne usmerjamo več v matične družine, temveč na samostojno življenjsko in poklicno pot. Prav za mladostnike v zavodih ne sme veljati parola: No future (Brez prihodnosti)!

Finančna sredstva so zlasti potrebna za razvoj novih oblik, ki povezujejo življenje in delo. To velja tako za zavodsko vzgojo kot za poodpustno delo z mladimi. FICE kot sklep in rezultat strokovnega kongresa v Malmoju zahteva od vseh odgovornih v vseh deželah, da si tudi v današnjih, težjih gospodarskih razmerah prizadevajo za izvedbo takšnih oblik izvendružinske vzgoje, ki so v interesu otrok.

Zahtevamo:

- * da zavodov za otroke in mladostnike ne razumemo kot zadnje možnosti v kontinuumu pomoči, pač pa kot pomembno, v pravem času uporabljeno pomoč, kot kvalificirani prispevek k vzgoji mnogih mladih ljudi, za katere je taka oblika celo bolj indicirana od drugih vrst pomoči;
- * da pri namestitvi otrok in mladih odločajo njihove stalne potrebe, aktualno krizno stanje in njihova prihodnost, ne pa gnotne okoliščine;
- * več stanovitnosti in kontinuitete za ogrožene otroke in mladostnike;
- * več iniciative in vzpodbude za izobraževanje in stalno izpopolnjevanje strokovnih delavcev na tem področju;
- * več raziskovanj in evaluacij na tem področju, da bi zanesljivo ugotavljali, kako vplivajo te ustanove izvendružinske vzgoje na blaginjo otrok in mladih.

FICE, ki združuje aktivne specialne pedagoge, socialne delavce, predstavnike uradnih ustanov in izobraževalnih organizacij pa tudi mnoge ugledne osebnosti iz javnega življenja mnogih dežel, je pripravljena svoje delo v polni meri posvetiti izboljššanju položaja otrok in mladostnikov v izvendružinski vzgoji.

Za dosego tega cilja kljub temu potrebuje močnejšo moralno, politično, gmotno in družbeno podporo."

Malmo (Švedska), 28.8.1986

FICE-International

„PRILETELO V GNEZDO“

Jasna Šebjanič-Pupis

VZGOJNI ZAVOD PLANINA V PRENOVI

Ob prenovi vzgojnih zavodov tudi Vzgojni zavod Planina išče novo podobo, specifični način dela, kakršen mora biti glede na populacijo, ki jo usposablja.

V zadnjih letih, ko so se v naši družbi pojavljale različne težnje glede dela z motenimi otroki, je tudi Vzgojni zavod Planina postal bolj fleksibilen, odzivajoč se na te družbene premike in poglede - od permisivnosti naprej, integracije, alternativnih oblik usposabljanja otrok pa vse do novih oblik usmerjenega izobraževanja in drugih vsakoletnih sprememb. Prilaganje je bilo del boja za obstanek, del nuje vsakdanjega življenja in tudi možnost strokovne rasti ustanove in posameznikov, ki delajo v njej.

VZ Planina je še zmeraj ustanova, v kateri se usposabljuje lažje umsko manj razviti otroci, ki so obenem vedenjsko in osebnostno moteni. Večina otrok (65,6 %) je na ravni mejnih intelektualnih sposobnosti, 28,1 % pa jih je debilnih. Le majhen odstotek otrok 6,3 % (štirje otroci) je otrok z normalnimi intelektualnimi sposobnostmi, vendar je pri vseh teh otrocih potrebno upoštevati to, da je njihova storilnost bistveno manjša, kot bi glede na svoje sposobnosti lahko dali od sebe zaradi določenih hudih ali manj hudih oblik osebnostne motenosti, vedenjske problematike, zdravstvenih težav in ne nazadnje zavoljo večinoma ogrožujočih družinskih razmer.

V prejšnjih letih, kot sem že omenila, je bila večina otrok taka, da je ustrezala sprejemnim kriterijem; tiste, ki so spadali v tako imenovano rizično populacijo, smo večinoma odklanjali, deloma zato, ker niso ustrezali našemu konceptu dela z moteno mladino, deloma pa tudi zato, ker jih v razmerah, kakršne so bile v ustanovi, ne bi mogli ustrezno usposablјati glede na oblike motenosti.

Razmere so se v zadnjih letih precej spremenile. Populacija, ki jo sprejemamo v zavod, še zdaleč ni homogena, temveč gre za različne oblike kombinirane motenosti. Pri večini otrok so opazne večje ali manjše posledice organske oškodovanosti, tako da kar 76,5 % kaže izrazit psihomotoričen nemir z manjšo možnostjo koncentracije, odkrenljivostjo in šibko frustracijsko toleranco. Vedenjski vzorec, ki ga otroci uporabljajo v konfliktnih situacijah, do katerih pogosto prihaja zaradi že omenjenih vedenjskih posebnosti, je agresija, ki je še dodatno utrjena zaradi takih in podobnih oblik vedenja v domačem okolju.

Organska oškodovanost je pri naših otrocih dokaj pogosto kombinirana z drugo zdravstveno problematiko - pri 18,7 % je to epilepsija, ki nam je zaradi določenih značilnosti te bolezni že v preteklosti povzročala precej težav. Ker pa se ta bolezen pojavlja v različnih oblikah, moram poudariti, da smo pri blažjih oblikah kljub dodatni problematiki uspešno zagotavljali vso potrebno zdravstveno oskrbo in zaščito, tako da otroci ob redni terapiji sploh niso imeli napadov. Za manjše število otrok, ki so imeli težjo obliko bolezni, je bilo usposabljanje oteženo, ker bi potrebovali posebne razmere in še posebno, dodatno skrb in zaščito, da bi jih obvarovali pred razvojem bolezni in posledicami. Manjši odstotek otrok (10,9 %) ima tudi druge zdravstvene težave (srce, hrbtenica, hujše okvare vida /15 %/), kar prav tako zahteva prilagajanje programa usposabljanja in končno tudi občasno prilagajanje grupe takemu otroku.

Ne nazadnje ima kar ena tretjina otrok ob sprejemu težave z izločanjem, in sicer ne na organski, temveč na psihični osnovi. Posteljno moči 18,7 % otrok, dnevna enkopreza se pojavlja pri 12,5 % otrok, kar sicer ni zaskrbljujoča številka, vendar pa je glede na starost otrok v zavodu precej nad povprečjem.

Več kot ena tretjina otrok (42,1 %) potrebuje tudi logopedsko obravnavo, ker imajo specifične učne težave in okrnjene posamezne sposob-

nosti - motnje branja in pisanja, šibko vizualnomotorično koordinacijo, motnje govora ipd.

Redki so otroki, ki bi bili ob svoji lažji umski manjši razvitosti in vedenjski problematiki brez hujših osebnostnih motenj. Poleg nekaterih motenj, ki sem jih naštel, so za otroka oziroma okolico še manj moteče oblike - motnje spanja, fobije, seksualne deviacije -, vendar prav tako zahtevajo določeno pozornost in večje napore strokovnih delavcev, da omilijo ali celo odpravijo tovrstne motnje.

Da v ustanovi prihaja populacija, ki v domačem okolju zaradi hude motenosti in motečnosti ne more ostati, pove že sam po sebi podatek, da je kar 42 % otrok prej obravnavanih na pedopsihiatričnih oddelkih, nekateri celo dalj časa, tako da je odločitev za oddajo v zavod res skrbno pretehtana.

Ob tem naj poudarim, da narašča tudi število otrok, ki izhajajo iz sorazmerno urejenih družin, vendar so se rodili včasih kot nedonošenčki, včasih pa so ob porodu ali po njem preboleli poškodbe in infekcije, več je otrok, ki imajo različne posledice prometnih nesreč - skratka medicina danes reši življenje otroku, posledice travme pa v precejšnji meri ostanejo in le počasi izginejo.

Ko že govorim o "pestrosti" problematike otrok in mladostnikov v VZ Planina, bi omenila še drugo področje, s katerim se poleg zdravstvenega vsakodnevno ukvarjamo, namreč mladoletno prestopništvo. Ob vzgojni zanemarjenosti, ki je značilna za večino naših otrok, otroci ne morejo ustrezno socialno dozorevati in oblikovati primernega odnosa do socialnih vrednot in ne do okolice in ljudi v njej. Že majhni otroci imajo moten odnos do tuje lastnine, ki lahko v letih dozorevanja ob neustreznem vodenju preraste v delinkvenco.

Ob sprejemu ima moten odnos do tuje lastnine ali druga kazniva dejanja kar 57,8 % otrok. Marsikateri mlajši otrok ob ustaljenem življenju v ustanovi in ustreznem vodenju to motnjo odpravi in se ob napolnjenih 14 letih ne sooči s sodnim preganjanjem tovrstne problematike; določen odstotek otrok pa je sodno obravnavanih - v tem šolskem letu 15,6 % - in imajo sodni ukrep oddaje v zavod. En do dva gojenca letno svoja kazniva dejanja bolj ali manj nadaljujeta, tako da sta premeščena v ustreznjšo ustanovo (PD Radeče).

Posebnega tretmaja za otroke s posameznimi motnjami nimamo. Grupe so heterogene. V njih se srečujejo otroci z različno problematiko, kar včasih povzroča pri vzgojnem delu več težav oziroma prilagajanja, po drugi strani pa se otroci soočajo z različnimi vedenjskimi vzorci in z različnimi oblikami osebnostne motenosti, kar jim omogoča vpogled v tujo problematiko. Z grupno dinamiko se učijo vsaj do neke mere nadzirati svoje izbruhe, ustrezno reševati konflikte, sogojencem lahko tudi sami svetujejo iz drugega zornega kota, s pomočjo vzgojnega osebja se širi njihova splošna razgledanost in se krepi socialna zrelost. Zdi se nam, da ima dejstvo, da niso zaprti v okvir ene same oblike motenosti (denimo gojenci, ki so storili kazniva dejanja, enuretiki in enkopretiki), svoj pozitiven, včasih celo terapevtski učinek na usposabljanje otrok.

In kakšen naj bo novi zavod za te otroke?

"Vsekakor mora biti prilagojen opisanim motnjam otrok. Zaradi njihove nemirnosti in impulzivnosti v konfliktnih situacijah jih ne moremo stlačiti v tesne sobice, v katerih bi se čutili še bolj omejene kot v starem zavodu. Ti otroci potrebujejo zasebnost, dovolj prostora, ki bi jim omogočal svobodno gibanje v krogu svoje skupine, ne da bi se že na vratih ali ozkem hodniku spotaknil ob koga. Potrebuje prostor, v katerem bodo različne dejavnosti, pa naj so to igre (ne samo namizne), prostor za likovno ustvarjanje, tehnične dejavnosti in za gibalno sproščanje. Potrebovali bi prostor za igralno terapijo,

v katerem bi lahko posedli po tleh in slikali s prsti, kajti tega v dnevnem prostoru ne morejo in ne smejo početi! Potrebujejo take prostore, v katerih po 20. uri ne bi bilo treba pospraviti napol izdelanega letala in podreti hišice iz lego kock, ker na isti mizi jedo in pišejo domače naloge.

Naši otroci ne potrebujejo razkošja, potrebujejo pa take razmere, kakršne imajo v povprečju naši otroci doma. Kakšen poreče - saj imajo že zdaj več kot moji, od letovanja do zimovanja, kino predstav in lutk. Vendar naj opozorim, da bi sleherni gojenec zavoda raje živel celo v skromnejši, vendar urejeni družini z obema staršema!

Ob vsem tem nas edino skrbi misel, da danes ni mogoče pričakovati zmanjšanja normativov - predvsem za vzgojne skupine, kar bi že opisana problematika kombiniranih motenj in predvsem psihiatričnih motenj nujno zahtevala. Sicer bomo zmogli obravnavati le take primere, ki se bodo lahko usposabljali v skupini dvanajstih motenih otrok in v taki skupini ne bomo ogrožali drugih oziroma ne bodo ogroženi sami.

Upamo, da bo v novem zavodu na Planini le nekoliko manj otrok in da bo življenje le-teh, ki ob vseh drugih oblikah vzgoje ne sodijo drugam kot v zavod, bolj "družinsko", kot je zdaj. Humanejša vzgoja v humanejših razmerah pa mora dati tudi večje uspehe.

ZAKAJ MANJ MLADOSTNIKOV V VZGOJNIH ZAVODIH

Zavodi za obravnavanje in usposabljanje vedenjsko in osebnostno motenih mladostnikov sodijo v skupino zavodov za usposabljanje. V Sloveniji obstajajo trije vzgojni zavodi, ki obravnavajo mladostnike z dopolnjeno šolsko obveznostjo: Dekliško vzgajališče Višnja gora, Vzgojni zavod Slivnica, Vzgojni zavod Logatec, deloma to populacijo obravnava tudi Prehodni mladinski dom v Ljubljani. Zmogljivost teh zavodov je naslednja:

* Dekliško vzgajališče Višnja gora	60 mest,
* Vzgojni zavod Slivnica	70 mest,
* Vzgojni zavod Logatec	52 mest in
* Prehodni mladinski dom	60 mest.

Delovna skupina pri republiški izobraževalni skupnosti je na podlagi analize pripravila vsebinska izhodišča za prenovo vzgojnih zavodov. Analiza je upoštevala tudi potrebe centrov za socialno delo, na temerju teh pa je bila predvidena tudi zmogljivost prenovljenih ustanov. Vsi kazalci so govorili, da se zmogljivost vzgojnih zavodov ne bi zvečevala in da bi se zmanjševala le na račun dopolnilnih oziroma alternativnih oblik dela (na primer stanovanjske skupine). Tako naj bi bila zmogljivost vzgojnih zavodov po prenovi približno enaka dosedanji realni zasedenosti. Za fante v usmerjenem izobraževanju je bil predviden Vzgojni zavod Logatec z zmogljivostjo največ 32 mladostnikov. Vzgojni zavod Slivnica naj bi bil sestavljen iz osrednjega dela v Slivnici (zmogljivost 32 gojencev) in petih stanovanjskih skupin, za mladostnice v usmerjenem izobraževanju pa naj bi ostal Vzgojni zavod v Višnji gori z zmogljivostjo 40 mest. Prehodni mladinski dom v Jaršah naj bi imel v sedanjih prostorih tri vzgojne skupine s 24 mesti za dekleta in 8 za fante, na različnih krajih pa približno še šest stanovanjskih skupin za vzgojne zavode in centre za socialno delo (s skup-

no zmogljivostjo 36 mladostnikov). Poleg tega je bila predvidena stanovanjska skupina za mešano pošolsko mladino v eni od obalnih občin.

Realna zasedenost zavodov, predvsem pa težnja oddaj v vzgojne zavode za mladostnike po našem mnenju nekatera predvidevanja postavlja na glavo. Po zavodih se kaže upad realne zasedenosti, in sicer različno, toda trend je dokaj jasen. V Dekliškem vzgajališču Višnja gora je bilo leta 1981 zasedenih 89 mest, 1984 78, 1986 65, leta 1987 le 52, l.9. 1988 pa 49 mest. Vzgojni zavod v Logatcu je imel leta 1981 povprečno 37 gojencev, 1983 41, 1985 36, 1986 34, leta 1987 pa samo 28 gojencev s stanovanjsko skupino. Zavod je tudi šolsko leto 1988/89 začel z istim številom gojencev. Podobno nam kažejo podatki za Prehodni mladinski dom, v katerem so leta 1981 od 66 sprejemov sprejeli 36 mladostnikov, leta 1983 od 74 46 mladostnikov, leta 1985 od 51 24, leta 1986 od 50 sprejemov 21 mladostnikov in leta 1987 od 54 sprejemov 23 mladostnikov. Enako razmerje je tudi v prvi polovici leta 1988. Le Vzgojni zavod Slivnica poroča o približno enaki zasedenosti. V letih 1981 - 1986 je bila med 35 in 40 mesti, leta 1987 je imel povprečno 36 gojencev, novo šolsko leto pa bo začel z 32 gojenci.

Ob nadaljevanju takega stanja postanejo vprašljivi koncepti nekaterih vzgojnih zavodov, izvajanje nekaterih programov (na primer izobraževanje) najbolj radikalna razmišljanja pa se sprašujejo celo o potrebnosti nekaterih zavodov.

Podatki Zavoda za statistiko SRS kažejo, da v slovenskem prostoru ne gre za zmanjševanje vedenjsko in osebnostno motene populacije, pač pa je problem verjetno nekje drugje. Ko skušamo globlje razčleniti vzroke za manjši sprejem v vzgojnih zavodih, se seveda ne moremo zadovoljiti z enostransko razlago. Vzroki so posledica prepletanja številnih dejavnikov, ki izhajajo iz razmer v družbi, dela strokovnih služb na terenu pa tudi težav pri delu posameznih zavodov. Nekateri vzroki so dobro vidni in kar bodejo v oči, drugi so globlji, bolj prikriti,

nekateri pa si morda celo ne upamo priznati. Rad bi se ustavil predvsem pri vzrokih tistih, ki jih vidimo zavodski delavci ali ki jih spoznamo ob stikih s strokovnimi službami, ki se na terenu ukvarjajo z isto populacijo. Položaj v vseh okoljih seveda ni enak, kar kažejo tudi podatki po občinah in regijah (glej prilogo).

* Gospodarski položaj, v katerem je naša družba, seveda ni naklonjen tako dragemu tretmaju, kot je bivanje mladostnika v vzgojnem zavodu. Ta razlog se pogosto javlja prikrito, strokovni delavci, ki zagovarjajo samo strokovne odločitve, ne govorijo o tem.

* Da bi se izognili dragim (zavodskim) tretmajem, obenem pa zadovoljili teoretično in praktično vse bolj uveljavljeno stališče, da je potrebno mladostnika najprej rešiti na terenu in ga šele ob neuspehu vseh poskusov oddati v vzgojni zavod, strokovne službe razvijajo nove oblike dela. Za temi principi pa se lahko skriva tudi nevarnost za mladostnika, ki po številnih neuspešnih poskusih pride v zavod prepozno in z bolj utrjenimi motnjami. Pogosto se zgodi, da je za takega mladostnika potreben celo strožji ukrep.

* V mnogih občinah in regijah opažajo, da se starostna meja vedenjsko in osebnostno motene populacije občutno znižuje. Vse več otrok je problematičnih, motečih in storilcev kaznivih dejanj. Dokaz za to so tako rekoč polno zasedeni zavodi s šoloobveznimi otroki. Za ta pojav bi težko našli strokovno razlago. Vsekakor pa velja, da družba namenja šoloobveznim otrokom več pozornosti. Moteni otrok ob diagnostičnih sitih težko ostane neopazen, pri obravnavi mladostnikov je takih sit občutno manj. Ne gre zanemariti niti večje strpnosti do "majhnih" kaznivih dejanj (krajo do vrednosti 5000 dinarjev samo zabeležijo), ki se ob poplavi večjih prekrškov v družbi kar izgubijo. Delavci uprave za notranje zadeve pogosto omenjajo predolgo odlašanje oddaj mladostnikov v zavod, pri katerih je odkrito nekaj kaznivih dejanj. Postavlja se nam tudi vprašanje o odkrivanju kaznivih dejanj in motenosti v tej starostni skupini.

- * Neobvešččenost o metodah dela, življenju in sploh o konceptih zavoda je naslednje, kar pomembno vpliva na oddajo mladostnikov v zavode. Delavci zavodov pri svojem delu pogosto pridemo v stik s strokovnimi službami na terenu, ki odločajo o usodi mladostnikov, o vzgojnih zavodih pa vedo sili malo: mnogokrat ne poznajo niti najosnovnejših podatkov.
- * Vzgojni zavodi s svojim delom verjetno niso zadovoljili vseh pričakovanj strokovnih delavcev s terena pa tudi širše javnosti. Če izzvamemo razmere, v katerih delajo zavodi, so pripombe pogosto usmerjene na sprejemna merila nekaterih zavodov (predvsem za sprejem tako imenovanih rizičnih skupin), način sprejemanja med počitnicami, zanemarjenost prostorov, neustrezen režim, pomanjkljivosti v izobraževanju in podobno. Vse to naj bi se kazalo v neuspešnosti gojencev, ki zapuščajo zavode. Posledica tega je že omenjeno iskanje drugih rešitev na terenu, alternativnih oblik in oddaje v ustanove z bolj strukturiranim režimom.

Ob prenovi vzgojnih zavodov bi se morali bolj zavedati, da ima načelo dajanja pomoči mladostniku svojo realno osnovo le v enotnem sistemu obravnavanja vseh udeleženih ustanov in služb: od svetovalnih služb v predšolski dobi, osnovni šoli, prek socialnih služb v krajevni skupnosti, na CSD, do organov za notranje zadeve, tožilstev in sodišč za mladostnike in zavodov. Ta enotni sistem obravnavanja vidimo v kontinuumu pomoči ali ukrepov, ki se dopolnjujejo in razlikujejo z jasnimi koncepti dela. Pri tem je nujen interdisciplinaren in tudi interistitucionalen prijem. To pa pomeni predvsem tesnejše sodelovanje večjih ustanov oziroma strokovnih delavcev, predvsem pa bolj neposredno izmenjavo stališč in izkušenj ter preko tega sprotno usklajevanje normativnih in teoretičnih osnov in izhodišč s potrebami prakse.

PRILOGA 1

Pregled števila prebivalstva po občinah 31.12.1986 in števila otrok in mladostnikov z motnjami vedenj in osebnosti
Podatke je zbral Žavod za statistiko SRS.

Občina	Prebivalci	Od 0 do 19 let	Obravnavani otroci in mladostniki z MVO	%
1	2	3	4	4:3
SR SLOVENIJA	1.985.486	573.295	9.911	1,7
Ajdovščina	22.536	6.806	92	1,4
Brežice	25.132	6.578	155	2,4
Celje	65.963	18.151	231	1,3
Cerknica	15.001	4.202	137	3,3
Črnomelj	18.220	5.354	92	1,7
Domžale	43.996	13.759	437	3,2
Dravograd	8.347	2.565	28	1,1
Gornja Radgona	21.662	6.718	36	0,5
Grosuplje	27.035	8.517	48	0,6
Hrastnik	11.335	2.857	80	2,8
Idrija	17.259	5.056	43	0,9
Ilirska Bistrica	15.084	4.039	97	2,4
Izola	13.404	2.693	105	2,8
Jesenice	32.168	9.123	115	1,3
Kamnik	28.214	8.870	29	0,3
Kočevje	18.851	5.321	54	1,0
Koper	44.869	12.284	153	1,2
Kranj	70.741	22.086	180	0,2
Krško	28.679	8.349	83	1,0
Laško	19.217	5.471	14	0,3
Lenart	17.052	5.520	69	1,3
Lendava	26.869	7.557	73	1,0

Litija	19.275	5.658	49	0,9
Ljubljana-Bežigrad	60.468	16.358	212	13,6
Ljubljana-Center	32.372	6.953	87	1,3
Ljubljana-Moste Polje	75.189	22.366	278	1,2
Ljubljana-Šiška	88.572	24.025	247	1,0
Ljubljana-Vič Rudnik	82.581	23.457	259	1,1
Ljutomer	18.885	5.620	102	1,8
Logatec	9.149	2.958	116	4,3
Maribor - vse občine	190.336	50.664	800	1,6
Metlika	8.171	2.351	15	0,6
Mozirje	16.392	4.651	31	0,7
Murska Sobota	64.718	18.038	167	0,9
Nova Gorica	59.398	16.492	86	0,5
Novo mesto	57.899	18.153	332	1,8
Ormož	18.107	5.259	25	0,5
Piran	16.743	4.510	359	8,0
Postojna	20.293	5.922	129	2,2
Ptuj	70.156	20.854	286	1,4
Radlje ob Dravi	17.519	5.410	88	1,6
Radovljica	33.573	9.430	234	2,5
Ravne na Koroškem	27.116	8.013	185	2,3
Ribnica	12.528	3.746	52	1,4
Sevnica	18.923	5.642	41	0,7
Sežana	23.897	6.109	234	3,8
Slovenj Gradec	20.541	6.513	63	1,0
Slovenska Bistrica	32.925	9.930	73	0,7
Slovenske Konjice	21.581	7.014	15	0,2
Šentjur pri Celju	19.157	5.976	40	0,7
Škofja Loka	37.636	12.451	41	0,3
Šmarje pri Jelšah	32.335	9.698	66	0,7
Tolmin	21.115	5.475	31	0,6
Trbovlje	19.449	4.905	61	1,2
Trebnje	17.526	5.382	49	0,9

Tržič	14.792	4.552	80	0,2
Velenje	42.218	13.740	493	3,6
Vrhnika	18.732	5.906	39	0,7
Zagorje ob Savi	16.925	4.816	51	1,1
Žalec	38.660	11.422	95	0,8

PRILOGA 2

Pregled števila otrok in mladostnikov
z MVO po regijah 31.12.1986

Regija	Otroci in mladostniki z MVO	Oddani v vzgojni zavod ali prevzg. dom
1. celjska	969	18
2. dolenjska	562	6
3. gorenjska	578	24
4. koroška	276	1
5. ljubljanska	3.744	120
6. notranjska	392	4
7. obalno-kraška	948	18
8. podravska	1.341	38
9. pomurska	378	21
10. posavska	279	4
11. severnoprimska	252	14
12. zasavska	192	1
S K U P A J	9.911	269

Albert Mrgole

PRISPEVKI K TEORIJI VZGOJNEGA ZAVODA

Približal se ti je fant pšeničnih las in ženska v beli lahni obleki. S prstom je kazala neke in nekaj govorila. Ta ne bo nikoli zmagal je rekel plavolasec in se namrdnu. Na osemsto si bil naprej za petdeset metrov. Pol si ustavu. Vidu si folk, ki nori. Ne, ti, ti ne moreš nikol zmagat. Čakal si pred ciljem, da stečejo vsi mim tebe. Vidu si Lizo v banji, njene učke, vidu si svojga fotra v trugi, vidu si face, ki tečejo mim'tebe, vidu si svojo pofukano mladost.

Franjo Frančič
(Beži, angel, beži)

Gre za prijem s psihoanalitičnega konceptualnega vidika, kar je novost v zavodski vzgoji. Zanj se odločam zato, ker na neki način omogoča nadgradnjo deskriptivnega vidika, ki prevladuje v teoretizaciji motenj vedenja in osebnosti (MVO), zavodske vzgoje. Korak naprej je možnost konceptualizacije v teorijo. Dejstva, ki jih opažamo in opišemo, uporabimo kot analitično gradivo, nekako tako, kot je Freud počel z manifestno vsebino sanj, iz njega pa lahko izvedemo določeno vedenje ali teorijo, ki bistveno zadeva naš pogled. S tem povratno vplivamo na svoje dojetanje ali videnje osnovnega problema, ki se pojavlja pred nami. Projekt konstituiranja psihoanalitične teorije MVO, teorije institucije vzgojnega zavoda je za ta namen gotovo preobsežen, saj zahteva najprej analizo vsega sedanjega konceptualnega gradiva, dopolnitev z aktualno simptomatiko in korenito prenovno. Ko skušamo strukturno določiti vzgojni zavod kot institucijo, lahko predočimo sicer nekaj prvin, ki bi naj bile bistvene za njeno delovanje. Vendar nas želja spraviti prvine pod isto streho, jih sintetizirati v enotno teorijo zavede. Priznati moramo, da je institucija skupek predpostavk z iluzijo totalnosti, celote. Je brkljarija nekih prvin, kar pa ima vendar močan učinek. Nekako jo lahko primerjamo z manifestno vsebino sanj, ki se kaže kot neka zmešnjava s težnjo po inteligibilnosti. Tu nam Freudovo opozorilo, da je celota lažna, pride zelo prav. Analiza te brkljarije se zdi brezupna, če se je ne lotimo z materialistične pozicije. Zbrkljane prvine so naddoločene (koncept, ki ga je razvil Althusser), so označevalci (koncept, ki ga je Lacan povzel po strukturalni lingvistiki), so simptomi, ki nosijo pomen. Torej je osnovna predpostavka, s katero bom zaznamoval svojo analizo, simptomalno branje. Tudi institucija je simptom. Naj nam ta teza služi kot pomožna predstava, s katero bomo skušali misliti dogajanje v institucionalnem aparatu. Simptom pomeni manifestacijo nezavednih silnic, ki se zaradi potlačitve prikazujejo v sprevrnjeni obliki. Korenini v nezavednem, ki je gorivo osebnostne dinamike. Libidinalna

ekonomija je torej materialna baza dogajanja v zvezi s produkcijo simptoma. Vprašanje, ki se mi postavlja po vzratni analogiji na institucijo, je, kaj je materialna baza institucije kot simptoma, kaj jo sili k reprodukciji razmerij (tu gre seveda za težave, ki se obetajo ob prenovi vzgojnih zavodov)in, končno, kaj vzgojni zavod sploh reproducira.

Freudova metoda analize simptoma, denimo sanj, je razbitje monolitne inteligibilne celote na nosilne prvine. Vsaka nosi svojo podobo (koncept *Vorstellungsräpresentanz*), svojo zgodbo, ki je potlačena. Torej je plodna pot, če sledimo necenzurirano po poti, ki nam jo nakazujejo asociacije. Zato se lotevam zgolj nekaj konceptov, ki sem jih po enoletnem ukvarjanju s problematiko MVO in zavodske vzgoje opredelil kot bistvene.

Osnovna dejavnost vzgojnega zavoda je zaznamovana z namenom prevzgojiti vedenjsko motenega otroka v socializirano osebnost, ki bi osvojila deklarirane socialno-moralne norme, "vzgojiti, izobraževati in usposablјati za zaposlitev... s posebnimi metodami ublažiti oziroma odpraviti vedenjske motnje" (Status vzgojnega zavoda). Če razmišlјamo o vzgoji v vzgojnem zavodu, moramo najprej osvetliti osnovni pojem, to je vzgojo.

če se lotimo stvari deskriptivno, vidimo, da gre za osvajanje nekih vzorcev vedenj (moralnih norm, stališč, načinov reagiranja, premaganja frustracijskih ovir, skratka -(posameznikov osebnostni stil), ki jih vzgajanemu posreduje vzgojitelj. Prvi vzgojitelj so vsekakor starši (rejniki ali tisti, ki pač najprej skrbijo za otroka) in vzgoja tu ne poteka na ravni zavestnega sprejemanja. Otrok vzgojnih ravnanj ne ponotrani na ravni zavesti, ampak je to globoko nezavedno dogajanje. Če torej hočemo proces vzgoje vsaj približno razumeti v luči psihičnega dogajanja, moramo (prisiljeni smo, jaz sicer nikogar ne silim) prestopiti v psihoanalitično materialistično prakso. Takoj naletimo na temeljni koncept transferja. Vzgojo smo opisali kot prenašanje vedenjskih vzorcev v najširšem pomenu besede. Če temu ob bok postavimo, kar je Freud zapisal o transferju: "Pacient vidi v analitiku ponovitev, reinkarnacijo kake pomembne osebe iz svojega otroštva ali preteklosti in nanj, nedvomno sledeč temu modelu, prenaša svoja čustva in reakcije. Kmalu se razjasni, da je dejstvo prenosa faktor z neslutnimi pomeni, po eni strani nenadomestljiv instrument, obenem pa tudi vir resne nevarnosti. Transfer je ambivalenten, vsebuje tako pozitivno kot negativno plat, vzbuja tako naklonjeno kot sovražno vedenje do analitika, ki praviloma zavzame mesto enega od pacientovih staršev, očeta ali matere. Tako nam transfer (Übertragung) izvrstno služi. Spremeni vso analitično situacijo in podpira pacientove razumne cilje, torej okrevanje in osvoboditev težav. Namesto transferja tu splava na površje namen ugajati analitiku, doseči njegovo odobravanje in ljubezen. To postane resnična motivacijska sila pacientovega sodelovanja : šibak ego se okrepi - in pacient spričo cilja doseže stvari, ki bi bile sicer onkraj njegovih zmožnosti; njegovi simptomi izginejo, pacient meni, da si je opomogel in da slednje nima nobene povezave z ljubeznijo do analitika...

Terapevtski uspehi, ki zapadejo vplivu pozitivnega transferja, zapadejo tudi sumu, da so sugestivne narave. Če pridobi nadvlado negativni transfer, jih odpihne, kot veter prežene meglo. Ob koncu svojega življenja pa je Freud navedbam iz "Dictionary of psychoanalysis" v

v Londonu dodal: "Kajti pacient nikoli več ne pozabi, kar je izkusil v obliki transferja; mnogo bolj je prepričljivo kot karkoli, kar lahko pridobi po drugih poteh". Ob upoštevanju dejstva, da je vzgojitelj eden od transfernih likov, postane pozorno branje Freuda še posebej dragoceno pri razumevanju psihičnega dogajanja v vzgojnem procesu. Transferne osebe so funkcijsko označevalnega pomena, v smislu Lacanove definicije označevalca: zastopajo subjekt za neki drugi označevalec, so nadomestek psihičnega dogajanja otroka do staršev s konsekvencami, ki so bistvene za otrokov razvoj. Otrok je vržen v svet kot radikalno odvisno bitje, zaznamovan s popolno odvisnostjo od skrbnikov (običajno je to mati). Tako je otrokov primarni vzorec odnosa ali transferja radikalno odvisna vloga, s katero je zaznamovan za vse življenje in ki jo na neki način skuša v obdobju svoje avtonomnosti simbolno prestopiti (če temeljne potrebe niso zadovoljene v zadostni meri, do simbolizacije seveda ne pride in otrok ostane v fantazmatskem odnosu s potlačeno vsebino). Vendar to ni edini vzorec, je le nekako ozadje vsega nadaljnjega dogajanja. Vemo, da je prvih pet let otrokovega življenja odločilnega pomena za vse življenje, ki je strukturno bistveno zaznamovano z dogajanjem tega obdobja. Shultz-Hencke govori o primarnih potrebah, ki se zadovoljijo ali se ne: intencionalne, posesivne (kaptativne, retentivne), agresivne in seksualno-erotične potrebe. To so najzgodnejši motivi, ki se razvijejo do nekako petega leta. Obdobje okrog petih let pa je oidipalno torej, obdobje, v katerem koreninijo vse nevrotične motnje, ki se pojavijo šele pozneje, kakor pravi Freud. Ob kvantitativnem razlikovanju med normalnim in patološkim, če gre torej za konstantno strukturacijo psihičnega, so odkloni zaznamovani le s spremenjeno intenzivnostjo, postane oidipalno obdobje vsekakor nad vse pomemben predmet našega zanimanja.

Kaj se v tem obdobju dogaja? Seksualno-erotične potrebe in težnje so že razvite in pride do naslednje dinamike (opozoriti velja, da so torišče dogajanja objektivni odnosi - objekt odnosa tu predstavlja otrokov najtesnejši partner, starši in morebiti bratje in sestre).

Pri fantu

Že na materinih prsih se pojavi poleg potrebe po hrani tudi želja, ki je povsem erotičnega značaja ali pomena - biti z materjo (to je prva otrokova ljubezen do matere). Mnogokrat ne joče zato, ker bi bil lačen, ampak ker si želi stika z materjo. To je trenutek, ko vznikne želja v lacanovskem pomenu. Matere si želi, če je odsotna; odsotnost torej porodi željo! To je prvi otrokov objektivni odnos. Mati je zanj objekt, ki ga zadovoljuje. Zadovaljuje pa ga v dveh pomenih, na dveh ravneh hkrati (prototip koncepta naddoločenosti): daje mu fiziološko in erotično zadovoljitev. Torej je mati za otroka objekt, ki se nanj otrok naveže, ga kathektira, zapose in si ga seveda lasti.

S takšno intrapsihično ekonomijo opremljen pride fant na prag oidipalnega obdobja. Naenkrat spozna, da mati vendar ni le njegova, da si jo enako kot on lasti tudi oče. To je travmatično spoznanje, iz katerega izhodi bistveno zaznamuje dečkovo osebnost. Travma je vselej travma za nazaj, je izkušnja, ki smo jo prešli in ki kot taka usmerja naše nadaljnje početje. Če je izkušnja ugodna, se bomo situacije, ki označuje (pojem označevalec, ki se nanaša na neki drugi označevalec; pod označevalci pa nekako drsi smisel, vsebina sporočila, resnica izkušnje) to izkušnjo, lotili nezavrto, brez bojzani, izrinjanj, izmikanj... Sicer pa ne. To vemo iz lastnih trivialnih - pa tudi ne - izkušenj. Če me je včeraj za sosedovim plotom napadel pes, bom danes (ali naslednjič), ko me bo pot vodila mimo travmatičnega kraja (to je označevalec za neki drugi označevalec, da me je namreč napadel pes) v prekletem strahu, kaj neki se bo tokrat zgodilo. Odvisno od intenzivnosti minule travme, dogodka, bom zdaj (popolnoma nezavedno) usmerjal svoj korak. Če me pes ni ugriznil, se bom morda le opogumil iti mimo, sicer pa mi bo srčni utrip precej narasel, četudi bom srečanje s spominom preživel v varnem spremstvu. Funkcija označevalca je priklicati travmo za nazaj, ji podeliti smisel in travma postane resnična šele za nazaj, ko "deluje" v aktualni situaciji!

Vrnimo se k dečkovemu spoznanju (označili smo ga kot travmatično), da mati ne pripada samo njemu, ampak da celo bolj pripada očetu. To je razcep, ki ga moški nikoli več ne zmore zaceliti - odslej bo povsod iskal "tisto žensko", celo, nedotakljivo, samo njegovo, končno je

pripravljen iskati "tisto žensko" v vsaki konkretni ženski tega sveta. Žal je srečanje z objektom želje (mami iz obdobja simbiotičnega objektnega odnosa z otrokom) tu spodletelo srečanje za vselej in da se s tem sprijaznimo, si je dobro prebrati K psihopatologiji vsakdanjega življenja. Oče tako postane dečkov nasprotnik, sovražnik (spomnimo se, da je obdobje od petega do šestega leta obdobje "magičnega mišljenja"). Deček je v tej konfliktni situaciji že vnaprej v odvisni poziciji. Mami je očetova, to je dejstvo, vendar si je tudi on želi. To pa je želja, ki ogroža očetov primer nad materjo in deček misli, da ga bo oče kaznoval za to. Očetovo maščevanje je v otrokovi domišljiji strašno! Deček namreč verjame, da ga bo oče kastriral. To je drzna hipoteza in si jo že zato velja bliže ogledati. Temelji na ugotovitvi, da se otroci radi ogledujejo, zanima jih namreč, kakšni so njihovi vrstniki nasprotnega spola. Morda pa je zanimanje tudi že posledica nekoč (mišljeno v subjektivni zgodovini) ugotovljenega dejstva, da ima deček penis, deklica pa ne (oziroma aplikacija na odrasle: oče ga ima, mami ne, vendar je to dinamika kasnejšega razvoja; za otroka je tudi mami sprva falična mami). Kako si fantje razlagajo to dejstvo? Freud je postavil mit, po katerem so sprva imele penis tudi deklice, vendar so bile kastrirane. In dečka je strah, da se bo to pripetilo tudi njemu. V predoidipalnem obdobju bi težko govorili, da ima falus za dečka kak poseben pomen. Je nekako presežek oziroma prazni ali lebdeči označevalec, falični označevalec S_0 , kakor je zapisal Lacan. Pomen dobi šele ob spoznanju, da ga deklice nimajo, kar se v spopadu z očetom izkaže kot travmatično spoznanje. Že samo dejstvo presežka je kastracijskega pomena, saj je presežek lahko šele ob manjku. Vendar ta travma "deluje" šele, ko se pripeti neki dogodek na isti ravni, ki to travmo "razdraži, jo požene v tek". Zavedati se moramo, da je raven, na kateri razvijam svoje teze, raven želje, fantazmatska raven, raven, na kateri željo prečijo dejstva iz resničnosti, ki pa je vendarle primarna raven otrokovega doživljanja. Govorimo o nezavednem.

Naj nekako povzamem. Želja je želja do matere, ki jo preči očetova želja. Spoznanje tega pripelje do potlačitve, izrinjenja želje, kar je prvi pogoj, da lahko govorimo o nezavednem. Odslej se vse dogaja na tej ravni, ki se konkretizira (artikulira) kot fantazmatski, govorimo o "magičnem mišljenju". Material, ki je v nezavednem že pripravljen, je falični presežek, presežek, ki ni več prazni presežek, ampak je to dečkov ponos, njegova veljava, presežek, s katerim se je deček pripravljen poistovetiti.

V nezavedno pa z Oidipovim kompleksom vdre nova vsebina: oče je močnejši, je nasprotnik moje želje, jo prepoveduje - a želja je ! - in se mi bo zanjo maščeval. Kaj pa lahko tak "fantazmatski" oče zagrabí drugega kot že obstoječi material - "falični presežek" in ga, zzzk, odseka (v najbolj radikalni perspektivi)! Tako je posledica te dinamike grozovit strah pred očetom. Če je oče tudi v resnici ekvivalenten fantazmatskemu, si lahko zamislimo sinovo nerešljivo zagato pred njim, kar gotovo ne mine brez izhoda v nevrotični simptomatiki. In opomnimo, da strah pred očetom poganja označevalna veriga - dinamika se kot smisel ali označeno prenese v vse kasnejše situacije v posameznikovem življenju. Freud je opozoril na sanjske označevalce kastracijske dinamike: striženje las, nohtov, amputacija udov... Tudi kasnejše dogodke, ki se pri moškem nanašajo na "izgubo identitete", ponosa, moči..., bi lahko uvrstili v omenjeni register. Vendar se oidipalna dinamika s kastracijskim strahom ne konča. Rekli bi lahko, da je to le strukturna zastavitev problema. Problem oidipalne dinamike nalaga struktura monogamne, meščanske družine, ki je uradno deklarirani tip družine tudi v našem kraju in času. Kako se bo problem kastracijskega strahu nadaljeval ali razreševal, je odvisno predvsem od odnosa med očetom in sinom. Običajni izid je sinovo istovetenje z očetom, podreditev očetovemu zakonu. Nadjazovsko funkcijo prevzame instanca zakona, ki mu je sin pokoren¹.

¹ Opažam, da pri otrocih v vzgojnem zavodu ravno instanca zakona, ki bi jim omogočala podreditev socialnim zahtevam, normam, ni razvita. Prevladuje raven uživanja brez meja, zdi se, kot da želja enostavno ne pozna ovir. V tem primeru se moramo opreti na koncept patološkega narcisa (Žižek).

To je temeljna prvina, da lahko sin sprejme socialne norme. Seveda se vprašamo, kako, pod kakšnimi pogoji se je sin pripravil na poistovetitev z očetom. Primanjkljaj in problem kastracijskega strahu je namreč neka silnica, motiv, ki teži k razrešitvi, k cilju, h konkretizaciji, abreakciji. Poznamo izraz (pojem) nad - in dekompenzacija kot odgovor na konfliktno situacijo, na vztrajanje motiva. Poznamo simptom kot sprevrnjeno vztrajanje nezavednega motiva, želje. Vsekakor gre za prehod od fantazmatske na simbolno raven. Ime očeta, očetovski zakon je simbolna funkcija, ki nasprotuje fantazmatskemu imperativu uživanja. Istovetenje z očetom vsekakor pomeni razrešitev otrokovega konflikta na najobičajnejši način. Najlepši primer najdemo v primitivnih kulturah, v katerih so vzorci odnosov med odraslimi in otroki neagresivni in sinovi prek določenih iniciacijskih obredov (Cl. Levi-Strauss: Strukturalna antropologija) strogo posnemajo vlogo svojih staršev. S tem na simbolni ravni (raven kulture) kompenzirajo intrapsihični konflikt, ki je ostal na ravni nezavednega nerazrešen in se zato ponavlja. Temu ob bok postavimo še trditev, da nezavedno nima zgodovine, ponavlja se v vselej novih možnostih (analogno ideologiji).

Pri deklicah

Tu je dinamika nekoliko drugačna, kar naj bi bila tudi osnova za trditve o drugačni psihični dinamiki žensk. (Vsekakor ni namig na kakršno koli diskriminacijo žensk. Tu mi je všeč Levi-Straussova primerjava primitivnih in civiliziranih sodobnih društev, v katerih primerjave ne opravlja na ravni superiornosti enih nad drugimi; s tem, da so si družbe vendar kakovostno različne. Enak prijem predlagam pri obravnavanju drugačnosti žensk. In seveda se torej pojavi še aluzija na možnost dialektičnega dialoga med drugačnimi : idejno, teoretsko, rasno, narodnostno...)

Deklica je do oidipalnega obdobja enako objektno navezana na mater, kot smo že omenili za dečka, vendar s to razliko, da se falična dinamika pri njej razvija preko mita, torej temeljne predpostavke, da ji penis pač manjka in ga zato nasprotnemu spolu kot nosilcu falusa -

zavida. Nosilec penisa je moška figura. Zavidanju sledi želja po tem, da bi imela penis - običajno je to očetov penis. Ker pa tudi ta želja ni zadovoljena, si hčerka želi otroka z očetom. To je zaporedje dinamike, kot jo je razvil Freud. Oidipalne konsekvence so naslednje: objekt, ki ga hči osvaja (morda bi bilo bolje reči, da jo oče s svojim zavajanjem napeljuje k temu) je oče, vendar - smola tudi tukaj - oče je že oddan materi. Spet se pojavi problem vztrajanja želje, izrinjenja v nezavedno in od tam vztrajanje naprej na ravni nezavednega delovanja. Pri dečku nam je bilo nekoliko bolj jasno, da si je izbral za erotični objekt mater, lahko bi rekli tudi, da ga je mati zavedla. Nekoliko težje razumemo prehod deklice od izbire ženskega, materinskega erotičnega objekta (kar ji sprva materina dojka nedvomno pomeni) k moškemu, očetovskemu. Vendar je ta prehod bistvenega pomena v oblikovanju ženskega nadjaza, ki naj bi bil šibkejši od moškega, kaznovalnega. Prvina, ki igra ob tem pomembno vlogo, je gotovo tudi očetovo zavajanje, snubljenje hčerke. Odcepa od matere tako ne spremlja kastracijski strah kot pri dečku¹, ampak strah pred izgubo materine ljubezni. Nadjaz deklice je primarno tako zaznamovan z občutljivostjo za izgubo ljubezni. Preko tega se tudi hči kasneje poistoveti z materjo in mati prek občutkov krivde pred izgubo ljubezni tudi najučinkoviteje vzgojno vpliva².

S tem sem nekako skušal zaobjeti intrapsihično dinamiko, libidinalno ekonomijo, kakršno povzroča struktura meščanske družine, ki je v našem prostoru pač uradno deklarirani vzorec. To pa ni samo "uradni vzorec", je tudi struktura, s katero je otrok tega kulturnega območja zaznamovan in postavljena mu je tudi kulturno-moralna norma, kako to strukturno vpetost sublimirati, premostiti. Mislim na ustaljene vzorce vedenja, mišljenja, komuniciranja, čustvovanja, kulture (človekova ekspresija je obremenjena z njegovo intrapsihično organizacijo), skratka na skupek, ki ga imenujemo "naša kultura" v najširšem pomenu te besede.

¹ Deklica pač nima materialne osnove (penisa), ki bi omogočala fantazmatsko delovanje.

² Torej obrobni napotek vzgojiteljem: represija dekletu, ženski ne zaleže v smislu moškega učinkovanja strahu in podreditve. Ženske "moškega" strahu ne poznajo. Vzgojni ukrep je označevalec, spomin na individualno izkušnjo s primerno vzgojno strukturo, o kateri sem pisal na dosedanjih straneh. Zato je poenotenje vzgojnih ukrepov lapsus, ki iz vzgoje naredi pasjo dresuro.

POTA NASTAJANJA MVO

v luči simptomatičnega pojmovanja

če je MVO kategorija, na osnovi katere se določeni otroci s simptomatiko, ki je za MVO predpostavljena, ujemajo v njeno mrežo, bi skušal predstaviti, kam nas pripelje normativno-diskvalifikacijsko pojmovanje MVO kot kategorije. MVO je vsekakor prešibka kategorija, da bi lahko kaj več kot le grobo klasificirala skupino mladostnikov, ki s svojim vedenjem opozarjajo nase. Morda se samo za ponazoritev spomnimo težav pri razvrščanju po npr. Bregantovi klasifikaciji. Človek, ki je simbolno bitje, se ne more enoznačno in ne brez preostanka umestiti v neki znakovni sistem. Vselej se bo našlo nesrečno bitje, ki bo zahtevalo novo klasifikacijo, in če sledimo temu razmišljanju, zaidemo v neskončni regres.

Kako sploh pridemo do kategorije MVO?

Vsekakor gre za simptome, ki jih razne službe, od šolske svetovalne službe (ŠSS) naprej, po svoje interpretirajo, in sicer nekako v tem pomenu: "otrok ima težave v šoli zaradi patogene domače situacije, zaradi konstitucije, zaradi slabe, patogene socialne klime, okolja". V ta namen so izdelani ukrepi, ki naj bi odgovorili na subtilno vprašanje, kako lahko pomagamo otroku. Vprašanje deluje povečini ideološko, saj delavce, ki se ukvarjajo z otrokom, spravi v precep, zagradi jih za vrat od zadaj in že deluje kot imperativ, "nekaj je potrebno narediti za otroka". Nadaljujem s predpostavko, da so otroci v zavodih neuspeh poskus - da, eksperiment! - imperativa družbe vsesplošnega usmiljenja, pri čemer je za obravnavanega vendar treba nekaj narediti (kaj, to zatem niti ni več pomembno). Vendar je tudi ta predpostavka naddoločena, nasičena s celo vrsto ravnanj, ki naj bi otroku zalegla (skupinsko učenje, individualni pogovori, obravnave v psihiatričnih posvetovalnicah, morda celo hospitalizacija na pedopsihiatričnem oddelku pa pomoč svetovalnega centra, množica skupinskih dejavnosti, sodelovanje prostovoljca...). Sami naddoločeni pojmi praktično ne znajo dati enosmiselne vsebinske razlage pomena (semiološki problem). In ko

"strokovne službe" na otroku preizkusijo ves intervencijski repertoar, sklonejo z obrabljeno ugotovitvijo: "Vse smo naredili, pa nič ni zaleglo. Ta otrok je res nemogoč, potrebno je, da spremeni okolje!" Vse to me nekako spominja na stabilizacijske ukrepe, pri katerih vsaki polomiji sledi novi sveženj ukrepov in se zdi, da teh nikoli ne zmanjka. (Komu to služi? Prav gotovo užitku oblasti.) Pod črto, na ravni izjavljanja pa si sporočilo lahko razlagamo kot: kriv je otrok, zato je najbolje, da se ga znebimo in k sreči še obstajajo vzgojni zavodi. Tam pa naj naredijo z njim, kar hočejo, mi smo svoje opravili. K sreči obstaja tudi kategorija MVO, ki omogoča nemoteno manipulacijo (deportacijo) na ravni strokovnih služb in na poti do vzgojnega zavoda. Ljudje v zavodih pa na otrokovo simptomatiko odgovarjajo s svoje ideološke pozicije: "Zavod je sistem ustaljenih ravnanj, mi se zaradi enega otroka ne mislimo spreminjati, čarobne palice tudi nimamo (kot bi si morda kdo želel), palice, gorjače, ki pa s čarovništvom nimajo nič skupnega, so nam vzeli pred leti (zdi se, da je permisivnost v rokah vzgojitelja prazen pojem, s katerim si ne zna kaj prida pomagati), pedagoška znanost na tem področju tudi nima ne vem kakšne tradicije, preostane nam, da pač človeško ravnamo". Tako pridemo do iskanja človeka kot najbolj naddoločenega pomena, pri čemer je v končni fazi spet vse dovoljeno in krasna pot, da vzgojitelj neovirano sprošča svoje nezavedne silnice. To je vsekakor primer tautologije višjega reda. Otroci pa svoje simptome vzdržujejo še veselo naprej; priložnost morda, da opredelimo simptom v freudovskem pomenu. To (simptom) je ravnanje, ki vztraja, v katerem pacient nekako uživa (vztrajanje je povezano z odporom pred izgubo užitka), ki pa korenini globoko v nezavednem, v njegovi strukturi, v dinamiki potlačenih konkretnih vsebin iz posameznikove individualne zgodovine. In priložnost, da zastavljeno problematiko, ki sem jo pripeljal do tautološkega nesmisla, odločno presekamo. Rešitev se namreč ponuja na ravni individualnega prijema. Vsak otrok je posameznik s svojo zgodovino in nalepka, da je vedenjsko in osebnostno moten, mu prav nič ne pomeni. MVO je obča kategorija, ki nima z njegovimi partikularnimi, konkretnimi problemi prav nič skupnega. Naj ponovim,

da otrokovo ravnanje izhaja izključno iz njegove potlačene osebne zgodovine. Če je vedenje simptomatično, je plodna diskusija le v smeri reinterpretacije patoloških vzgibov otrokove duševnosti. To pa je strogo individualni proces prek iskanja novih transfernih odnosov, novih poistovetenj. Tako menim, da je splošno govorjenje o vzrokih, zakaj otroci prihajajo v vzgojni zavod, za delavce v verigi obravnave nesmotrno, da je po mojem mnenju kretenizem, ki razkriva nestrokovnost in nezmožnost odpreti optimistično perspektivo, če se milo izrazim. Vsak otrok je zaznamovan z absolutno partikularnimi, nikoli ponovljivimi povzročitelji simptomatike v etiološkem pomenu. Če želimo tudi teoretično stopiti na plodna tla, moramo nujno iti po poti posameznih primerov (za zgled si lahko vzamemo psihoanalizo kot metodo, ki svoje vedenje razvija izključno na podlagi spoznanj prek individualne terapije. In kot modus operandi si vsekakor velja ogledati Freudovih "pet velikih primerov" - v slovenskem prevodu Dve analizi).

Zato jemljem zgornje pisanje resno in bom skušal problematiko razvijati naprej skozi "primer Simon" (ime je seveda izmišljeno in tudi sicer so podatki toliko prirejani, da zagotavljajo diskretnost, hkrati pa ohranjajo bistvene prvine). V občem uvodu sem dal teoretično strukturo otrokove vpetosti v primerne objektivne odnose, skozi katere se oblikujejo temeljna področja osebnosti. Na primeru pa si lahko ogledamo, kakšen je lahko patološki izid otrokove ujetosti v temeljno strukturo, ki jo uveljavlja družina kot primerno okolje. Ponazoritev bo tudi pokazala, kako zgrešene so naddoločene kategorije: otrok je žrtev okolja, slabe družine, neurejenih odnosov med starši. Vse to lahko resnično ugotovimo, če gremo brskat po otrokovi zgodovini. Vendar so Simonu pomembnejše vsebine, ki jih označujejo naši opisi. Naštejem lahko cel spisec naddoločenih pojmov, razlogov, ki so bili osnova Simonovega sprejema na naš zavod: čustvena motenost, slabša učljivost, nevrotično znižano intelektualno funkcioniranje, neugodne domače razmere, vzgojna nesposobnost matere. Ob to so vzgojitelji po enoletnem bivanju v zavodu pripisali še: občasno enureza in enkopreza ter v 2. polletju nekoliko jecljanja.

Vzgojitelj se je pritoževal, da je Simon popolnoma nemotiviran za šolsko delo, v šoli popolnoma neuspešen in me je prosil, če bi lahko obravnaval problem. Za psihologa je to seveda konfuzna scena, saj je v prošnji nekako implicitno vsebovano priznanje lastne neuspešnosti (kar je z vidika dinamike medosebnih odnosov sila kočljiva točka) in seveda vprašanje, kaj lahko ti narediš za fanta. Tako sem pred obravnavo v popolnoma paradoksnih situaciji, kajti o fantovi zgodovini ne vem ničesar, operiram z nekimi deskriptivnimi kategorijami, vendar so te plod pogleda drugih, torej obremenjene s subjektivno razlago. In ko vprašam Simona, če ima kakšne težave, in mi odgovori, da prav nikakršnih, sem res postavljen v strašno zagato.

To je bistvena težava pri možnostih terapevtskega dela v vzgojnem zavodu. Gojencev ne moremo postaviti na mesto pacienta. Res je, da proizvajajo simptome, da je njihovo vedenje naddoločeno (v althusserjanskem smislu) z dogodki iz njihove, osebne zgodovine, vendar ne čutijo bolezenskega pritiska simptoma. Svojega vedenja ne dojemajo kot motnje v psihičnem, osebnem smislu, doživljajo zgolj težnjo po diskvalifikaciji na socialnem področju. In temu se seveda upirajo, najprej na ravni razredne skupnosti, nato obravnavam pri ŠSS, na svetovalnem centru in najbolj seveda namestitvi v vzgojni zavod.

Simon se je torej povsem dobro počutil, osebno ni potreboval nikakršne moje pomoči (tudi, če se je odzval obrambno, ga prav nič ni sililo, da bi pri meni iskal tolažbe). Šlo je v bistvu za problem vzgojitelja, ki je otroka obremenil s svojimi¹ zahtevami. Vendar tudi takšna zastavitev problema ni plodna, saj razcep med socialnim normativom, ki ga zastopa vzgojitelj, in individualnim vedenjem (Simon) le še poveča. V tem nastopi problem psihologa, ki pač ima sklenjeno delovno razmerje s sistemom vzgojnega zavoda in ta sistem pričakuje sodelovanje na najmanj ogrožujoč način za ustanovo.

¹ Vzgojitelj seveda zastopa interes normativnega sistema vzgojnega zavoda, ki je storilnostno usmerjan. Šolski uspeh je v sedanji situaciji najpomembnejše merilo otrokovega napredovanja ali nazadovanja.

Zato sem se lotil zvičajnega načrta, da bi Simonu vendarle nekako pojasnil svoj problem (ljudje si želijo od njega, da bi bil v šoli uspešen). K sreči sem naletel na plodno polje želje; uspešnosti si tudi on želi, seveda v povsem drugačnem kontekstu kot učno-vzgojno osebnje. In tako sva lahko zastavila problem v njegovi, individualni luči² in obrnila pogovor v smer njegovega doživljanja svoje zgodovine. Nava- jam vsebine, ki jih je v pogovoru razvil z mojo pomočjo, in težnjo slediti in razvijati sporočilo asociacij, ki so se pojavile po naslednjem zaporedju:

- * v šoli ne more slediti pouku, le redke stvari ga zanimajo;
- * zanimajo ga predvsem predmeti, ki opisujejo človeka;
- * pretežno razmišlja, razmišlja, kaj bo delal v skupini (v zavodu) in kako bi šel domov (ko spregovori o domu, dobim vtis, da ga ta označevalec precej vznemirja);
- * o mami pove, da se je včasih precej kregal z njo (preden je bil namješčen v vzgojni zavod);
- * do očeta kaže jezo, ker je pretépal njega in tudi mamico;
- * težave so se začele, ko je oče umrl;
- * oče ga je silil k učenju, zato je begal od doma, tudi po več dni;
- * veliko je bil sam doma, oče je večino časa preživel v gostilni;
- * oče je imel tudi druge ženske, ima tri polbrate;
- * od pijače se je očetu zmešalo in se je ustrelil;

² Menim, da so na tem področju tisti, ki so bili pri dosedanjem ukvarjanju z otrokom neuspešni, premalo pazljivi. Če zastopamo kulturno-moralno-normativni sistem in z njim "napademo" otroka, ki tega sistema ni internaliziral, se ni integriral vanj - in to je po pravilu vsaka obravnava vedenjsko težavnih - nujno naletimo na najmočnejši odpor. Nehote ga označimo kot drugačnega od nas, kar namiguje (če ne naravnost, pa vsaj prikrito) na izolacijo, odstranitev, diskvalifikacijo. To pa je za otroka preveč ogrožujoče in v tem je tudi eden poglavitnih razlogov, da se odzove obrambno.

- * oče je nameraval ubiti tudi (najprej?) Simona in mamo;
- * moral se je učiti cele dneve, zato je vseskozi bežal od pouka, imel je čez sto neopravičenih ur v šoli;
- * vse to je povezano z njegovo trmo;
- * doma je kradel denar, da je lahko na begih od doma preživel;
- * vsega tega se spomni na učni uri.

Zadnji stavek je ključnega pomena, saj neverjetno dobro ponazarja označevalno funkcijo učne ure: učenje je za Simona označevalec njegovega intrapsihičnega doživljanja, kar pomeni, da je tisti skupni imenovalec, ki združuje vse njegovo doživljanje v odnosu do očeta in matere. Tako se na vsaki učni uri¹ v njem vzdramijo navedeni dogodki, ki delujejo nazaj kot travmatični. Priključijo se vse doživljene situacije, ki nikakor niso pozabljene, in popolnoma jasno je, da nastopi blokada dejavnosti. Simonov psihični aparat je z omenjenimi vsebinami toliko bolj obremenjen, da mu vsakodnevne vsebine iz šole ne morejo preusmeriti vložene psihične moči. Vsakodnevno se pojavlja konflikt med vsebino, ki tlači, in ono drugo, ki je potlačena in si prizadeva priti do izraza. To je temeljna dinamika, ki ji lahko lepo sledimo v vseh Freudovih individualnih študijah (Dve analizi).

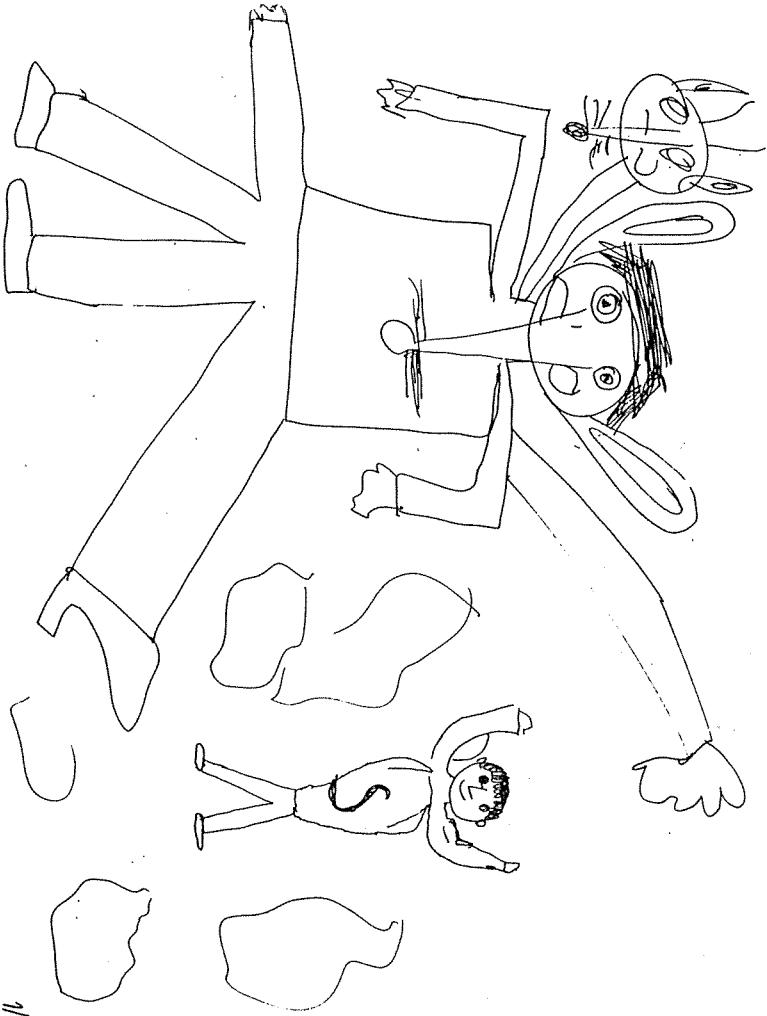
Vplivati je možno izključno prek polja želje. O tem se lahko prepričamo tudi na manj celostnih ravneh, na katerih vsakodnevno podležemo mreži ekonomske propagande, na primer. Če želimo otroku sporočiti svoj problem v zvezi z njim, moramo nujno doseči skupno polje želje, najti tisto naddoločeno vsebino, tisti skupni imenovalec, v katerem je tudi otrokova želja.

Naj ponazorim s primerom iz vrtca. Otroci se radi igrajo in če želimo doseči kako svojo zahtevo, ki ji določen otrok nasprotuje (da ne meče igrač drugim otrokom v obraz), ga preprosto izločimo iz igre ali mu odvzamemo ljubo igračo. Igrača je objekt želje, na katerega smo usmerili svoj pritisk. S tem si otrok igrače še bolj želi, ujeli smo ga v svojo "vzgojno past" in lahko pričakujemo otrokov odziv na našo zahtevo.

¹ To se dogaja vsak dan in sarkastično je dejstvo, kako sama sestava dnevno obveznega učenja v vzgojnem zavodu, v določeni ritualni obliki pogloblja Simonov začarani krog, kako sam vzgojni zavod omogoča ponavljanje simptoma.

Vsili se seveda vprašanje, kako premagati delujoči simptomatiko. Zateva po učenju Simonov odpor do šole le še povečuje, vzgojni zavod smotra "vzgojiti, izobraževati in usposobiti za zaposlitev" na tak način nikakor ne bo mogel uresničiti. Pokazali smo že, kakšen je postopek, da se otrok "spremeni" iz normalnega v otroka z motnjami vedenja in osebnosti. Karakteristika MVO je podlaga, da motečega otroka izločijo iz okolja, kar v obrazložitvah omiljeno zveni: "... potrebna je sprememba okolja, da se kvarni vplivi ne bi nadaljevali". Izjava je povsem navzkriž z ukrepi, ki sledijo, z osnovnim prijemom nasploh. Potek izločanja je tak, da iščejo vzroke v posamezniku (končna stopnja je diagnoza MVO) in ga izločijo iz okolja. Vprašam se, kdo na koga patogeno vpliva. Če otrokovega vedenja ne štejemo za simptom v polnem strokovnem pomenu izraza (psihoanalitičnem), za označevalca določene intrapsihične organizacije, njegovega vedenja resnično ne moremo dojeti na prav noben način. Namestitev v vzgojni zavod kot izločitev ali odstranitev je le končni ukrep, v katerem se implicitno zrcali nemoč vseh, ki so se dotlej intenzivno ukvarjali z otrokom (ŠSS, SC, CSD ...). To je vdaja na vsej črti. V prvi vrsti je to seveda vdaja staršev, kar tako starši, še bolj pa gojenec novinec v vzgojnem zavodu prekleto dobro čutijo. (Temu sledijo obtoževanja, občutki zavrženosti, občutki krivde...)

Da otrok sploh lahko pride v vzgojni zavod, mora biti prej obravnavan (v mislih imam splošno uveljavljeni postopek nameščanja). Plod predhodnih obravnav, kot se kažejo v otrokovi luči, pa je neuspeh, kar tudi dejansko je! Iz tega izvirajo razočaranja in nezaupanja. Torej lahko postavim tezo, da je obravnavanje otroka, ki pristane v vzgojnem zavodu, nadaljevanje njegove simptomatike, poglobljanje ali premik na neplodno polje, na katerem lahko simptom po mili volji vztraja na nekem novem manevrskem območju ponavljanja. Simonova želja, ki ni zavedna, korenini globoko v sestavi primarnih objektnih odnosov v družini. Plod tega je patološko poistovetenje z očetom po njegovi smrti, kar je Simon lepo prikazal z govorico nezavednega z risbo, ki je v prilogi na naslednji strani. Pozornost velja posvetiti levemu liku, v katerem se lepo pokaže zgoščanje kot eden osnovnih principov nezaved-

os/ol 11
48:87

Simonova risba pri uri glasbe, kmalu po prihodu v zavod.

nega mišljenja. Simon se pistovetenja tako rekoč ni mogel rešiti, saj je bil strukturno ujet vanjo. Nasledil je očetovo ime. A slika razkriva še druge prvine zgoščanja (Verdichtung) na začetno črko imena: lik spominja na junaka iz priljubljene risanke Stripy, manjša figura pa predstavlja Supermana, ki je hkrati lahko tudi Simon. Po eni obravnavi iz navedenih vsebin ne moremo dovolj natančno izdelati dogodek, ki vključuje nerešeno ojdipalno dinamiko. Po očetovi smrti je Simon povsem brez težav zasedel izpraznjeno mesto - omogočen mu je bil regres v zadovoljevanje fantazmatske želje do matere. Tega, kot kaže, ni prenesla mati in ga je za to oddala v vzgojni zavod. Ker ni identifikacijske očetove figure, Simon ostaja na ravni fantazmatskega zadovoljevanja svoje želje. Ni mu bilo omogočeno, da bi se v njem zgradila simbolna funkcija zakona, da bi oče stopil na mesto Jaz ideala in bi zadovoljitev svoje želje do matere lahko simboliziral (Dolar: Struktura fašističnega gospostva). To jasno dokazuje, kako je podvržen materinskemu imperativu uživanja, saj ni več očeta, ki bi ga silil k šolskemu delu, in je na tem področju popolnoma dekompenziral.

Simonov primer kot ponazoritev odpira nove probleme delovanja vzgojnega zavoda kot ustanove za resocializacijo vedenjsko problematičnih otrok. Izhajam iz svojih izkušenj, problematiziral pa bi v obliki vprašanj.

Kako je (re)socializacija možna v marginalnem in izoliranem okolju, v katerem so intenzivni stiki z ljudmi izven zavoda onemogočeni in je s tem onemogočeno tudi pridobivanje vsakodnevnih izkušenj (npr. dnevni nakup, urejanje uradnih zadev, komuniciranje s pošto, uporabljanje javnih in kulturnih dobrin, izza vsega tega tudi učenje ravnati s svojim denarjem)?

Kako se otrok lahko identificira, če mu je ta možnost že vnaprej odvzeta. (Vprašanje transferja in identifikacije sem v pričujočem delu lahko le nakazal, zahteva pa mnogo obširnejšo izpeljavo, ki jo tukajšnja omejenost onemogoča. To je gotovo temeljno vprašanje vseh vzgojnih ustanov. Težava pomeni pomanjkanje ugodnih socialnih stikov z "normalnimi" vrstniki, z odraslimi, ki bi se postavili na mesto ljubezni vred-

nih. V taki ločenosti od primernih identifikacijskih figur se otroci poistovetijo med sabo, so v nenehni opoziciji do učno-vzgojnega osebnosti, ki s svojim pazniškim vedenjem le še pogloblja prepada in nekako vzvratno perpetuirata delinkventnost. Res lahko pritrldimo Močniku, ko pravi, da je zavod ustanova, ki proizvaja mlade prestopnike). Kako sploh zagotoviti individualni odnos, ki je predpogoj za možnost transfernega vplivanja, če šteje skupina dvanajst otrok ob navzočnosti enega vzgojitelja? Nerešeno vprašanje normativov in neustreznega financiranja po glavarini sili vzgojne zavode v prenatrpanost, kar hudo poslabša vzgojno delo oziroma njegovo kakovost. Vzgojitelj je lahko še tako idealna identifikacijska figura, v omenjenem položaju se prelevi v običajnega paznika najnižje vrste.

Kako zagotoviti najnujnejšo zahtevano kakovost življenja v srednjeveških grajskih prostorih? Intimnosti ni nikjer, otroci so ves dan pod strašnim socialnim pritiskom in nadzorom. Kar imajo svojega, je dostopno vsem članom skupine, nimajo svojih sob. Da imajo svojo mizo za učenje v skupni učilnici, da imajo svojo posteljo v skupni spalnici, je farsa intimnosti. Pomembnost ekoloških dejavnikov je prikazal Vinoko Skalar v 24. številki Ptičkov brez gnezda (1986).

Kako naj se otrok osamosvoji, ko pa je pod nenehnim nadzorstvom, nenehno in popolno oskrbovan in mu ni omogočeno niti, da bi samostojno razpolagal z denarjem, da bi na svoji koži preizkusil najenostavnejše vsakodnevene konfliktnosti situacije?

Kako naj otrok vzljubi učno-vzgojno osebnosti, ko pa le-to zahteva nemoogoče od njega, hkrati pa nihče ni dovolj strokovno usposobljen, da bi se uspel plodno poglobiti v razumevanje otrokove problematike? Učno-vzgojno osebnosti tako živi v prepričanju o pravilnosti svoje podobe otrokovi motenosti, principov dela z omenjeno kategorijo MVO. Komunikacija poteka pretežno na nezavednem področju, torej otroci zaznajo neustreznost prijema, kar izražajo z odporom do učiteljev in vzgojiteljev. Kako je možno izpolnjevati individualni vzgojni načrt, ko pa je individualizacija strukturno onemogočena? Ob izničenju individualnega prijema ostane individualni vzgojni načrt le še ideološka floskula, mašilo v oči bijočih protislavij dela vzgojnega zavoda kot ustanove. Ob tem bi lahko parafraziral Laclauovo tezo o družbi: MVO in tudi vzgojni zavod kot celota ne obstajata, obstaja le množica partikularnih

individualnih problemov, množica partikularnih odnosov med otrokom in ljudmi, ki se z njim ukvarjajo pod krinko strokovnega vzgojnega dela, pod krinko specialne pedagogike.

Medsebojna identifikacija otroke gojence povezuje v skupno fronto nasprotnikov vzgojnega režima vzgojnega zavoda. Zakoni in ukrepi ustanove se tako že v kali sprevržejo v svoje nasprotje. Prepoved kajenja deluje kot zapoved: kadi! To pomeni vsekakor ohranjanje funkcije materskega imperativa uživanja. Sklenem lahko, da je vzgojni zavod, kot ga doživljam ob prikazani problematiki, ustanova, ki proizvaja delinkvente, je rekrutacijski center za kasnejše kriminalce in ljudi z obrobja.

Kritika vzgojnega zavoda kot ustanove je vsekakor preobsežna tema, da bi jo v tem okviru razvijal na sociološki ravni; temu sem se odrekel že v uvodu. Zato naj bo nakazana zastavitev zgolj skica, osnutek ali morda izziv za plodno razmišljanje.

Literatura:

- Ľ.Althusser: Ideologija in estetski učinek (zbornik), Cankarjeva založba, Ljubljana 1980
- Cl. Levi-Strausse: Strukturalna antropologija, Stvarnost, Zagreb 1978
- M.Dolar: Struktura fašističnega gospostva, DDU Univerzum, Ljubljana 1982
- S.Freud: Dve analizi, DDU Univerzum, Ljubljana 1984
- S.Freud: Dictionary of Psychoanalysis. Edited by Nandor Fodor & Frank Gaynor, Philosophical library, New York 1950

- S.Freud: Psihoanaliza in kultura (zbornik), DZS, Ljubljana 1981
- S.Freud: Odabrana dela, Matica srpska, Novi Sad 1984
- J.Lacan: Štirje temeljni koncepti psihoanalize, Cankarjeva založba, Ljubljana 1980
- O.Mannoni: Freud, Cankarjeva založba, Ljubljana 1986
- R.Močnik: Beseda... besedo, ŠKUC, Ljubljana 1985
- Zbornik: Gospostvo, vzgoja, analiza, DDU Univerzum, Ljubljana 1981
- V.Skalar: Nekateri ekološko-psihološki problemi vzgojnih in prevzgojnih institucij, Ptički brez gnezda 24, september 1986
- S.Žižek: Patološki narcis kot družbeno nujna oblika subjektivnosti, Družboslovne razprave 2, ISU 1985
- Problemi - Razprave 7, 1985 (0 beograjskem procesu)

Alenka Kobolt

TEMELJNA NAČELA DOŽIVLJAJSKE PEDAGOGIKE

Pri doživljajski pedagogiki seveda ne gre za nekaj povsem novega, nekaj nasprotnega dosedanjim načelom pedagogike, po katerih delamo. Če bi želeli zelo shematično ponazoriti, bi morali zapisati, da gre za vračanje v resničnost iz dosedanje pretežno verbalne naravnosti naših vzgojnih slogov in tudi naših terapevtskih prijemov.

Kurt Hahn uvršča doživljajsko pedagogiko med tiste smeri pedagogike, ki omogočajo dozorevanje osebnosti in njeno nadaljnjo diferenciacijo in nadaljnji razvoj. Doživljajska pedagogika se obrača k resničnim življenjskim zahtevam, vendar še zmeraj v nekem terapevtskem okviru, ki ima številne razsežnosti resničnosti.

Te ideje so se rodile pred osmimi do desetimi leti. Tedaj so številni praktiki pri iskanju novih oblik, še zlasti za mlade, pri katerih znani prijemi in oblike niso zalegli, poudarjali pomembnost doživete resnične izkušnje, ki mora biti drugačna od dosedanje izkušnje mladostnika. Pri iskanju so se razvile različne oblike: od jadranja do življenja na kmetiji, potovanje v daljnje dežele in podobno. Te ideje so se hitro razširile iz švedske, danske, Anglije v Zvezno republiko Nemčijo, Nizozemsko in druge zahodnoevropske dežele.

Za začetnika - še posebej jadranja z mladimi delinkventi - štejejo Rinka, diplomiranega psihologa, ki je dolga leta delal v vzgojnem zavodu. Leta 1978 je pripravil prvo jadranje, na katero je sprejel najhujše mladostnike, ki so bili odpuščeni iz domov zaradi begov in nespособnosti vživljanja in sprejemanja zahtev. Prav jadranje je eklatantna oblika te smeri pedagogike in ga bomo uvrstili na prvo mesto v pregledu oblik te pedagoške naravnosti.

Socioterapevtske značilnosti jadranja:

- * socialni sistem je zaprt,
- * vsi člani so bistveno odvisni drug od drugega (kot člen verige tudi tukaj velja zakon posameznega člana),
- * komunikacije zunaj majhne skupine niso mogoče ali so zmanjšane na minimum oziroma omejene na določene periode (ko je ladja v pristanišču),
- * zaradi tega so bogatejše komunikacije v skupini,
- * vsi konflikti se hitro izrazijo in ni veliko možnosti prikrivati prave občutke in želje,
- * posadka (fantje, dekleta in vzgojitelji) opravljajo vsa opravila, ki so nujna in potrebna, vendar to zahteva veliko usklajevanja, razreševanja konfliktov in veliko sloge,
- * okoliščine, v katerih poteka življenje, niso umetne (kot v ustanovi), pač pa so do kar največje mere prebližane resničnosti (prav pri tej situaciji gre včasih tudi za boj za obstanek),
- * gre za življenje, ki traja nepretrgoma štiriindvajset ur na dan in pri katerem ni kotička, v katerem bi se lahko skril kakšen član posadke.

Jadranje traja praviloma šest mesecev, lahko tudi leto dni. Ob mladih (do osem) so tudi trije specialni pedagogi /vzgojitelji/, včasih psiholog in učitelj. V posadki je vsekakor tudi človek, ki pozna skrivnosti jadranja.

Dosedaj so se izoblikovala ta merila pri indikaciji za tako obliko dela:

- * emocionalna in socialna nezrelost,
- * delinkventna in antisocialna dejanja,
- * provokativne in ekscesne oblike vedenja,
- * agresivnost do sebe in drugih,
- * nesposobnost navezovanja stikov,
- * zmanjšanje sposobnosti komuniciranja,
- * zloraba alkohola in mamil.

Obstajajo tudi kontraindikacije za sprejem na jadranje, in sicer:

- * nasilna delinkventna dejanja (denimo hujši ropi in napadi na druge osebe) toliko ogrožajo določen način "zaprttega" socialnega prostora, ki ga pomeni ladja.

Če upoštevamo, kar smo poudarili, lahko zapišemo, da takšni projekti omogočajo:

- * novo kakovost doživljanja in kontraste v njem,
- * mesto za akcijo in tudi avtonomijo,
- * angažma v skupini, ki jo povezuje isti cilj,
- * socialno pa tudi normativno spoznavno področje,
- * dejstvo, da se razvijajo ali vsaj omehčajo tiste trde strukture, ki so mladim z MVO onemogočale stike, bližino, zaupanje,
- * zaradi razbijanja teh struktur z bolj intenzivnimi emocijami, ki nastajajo na tej poti v vsakem posamezniku pa tudi v skupini, lahko nastane prostor za učenje drugačnih izkušenj, novih sistemov, ki jih v prejšnjem okolju tako intenzivno ni bilo mogoče doživeti in osvajati,
- * vemo, da je to ena od pomembnih zahtev, ki morajo biti izpolnjene, če sploh želimo, da se karkoli spremeni,
- * vloga odraslih (vzgojiteljev) v tej situaciji ni nadzorovanje, pač pa svetovanje vzgojiteljev, ki so v povsem enaki situaciji kot varovanci,
- * mladostniki in mladostnice morajo samostojno opravljati številna dela, ki bi bila sicer v vzgojnem zavodu stvar tehničnega osebja,
- * obstaja tudi neka pomembna prvina, to pa so skupne priprave, ki omogočajo vzajemno spoznavanje in zблиževanje.

Cilje, ki jih žele doseči in ki jih v večji ali manjši meri tudi dosegaajo s takimi projekti, lahko razvrstimo v naslednji vsebinski okvir:

- * integracija posameznika v majhno grupo,
- * učenje različnih socialnih pa tudi praktičnih veščin in del,
- * poudarjanje motivacije in iniciativnosti,
- * razvoj avtonomnosti in samozavesti ter odkritje lastnih meja,
- * učenje konstruktivnih delovnih vzorcev,
- * učenje samostojnosti in kooperacije,
- * zmanjševanje socialno neustreznih oblik vedenja in
- * potrjevanje samega sebe na socialno definiranem področju.

Situacija na ladji obenem pomeni tudi veliko obremenitev tako mladih (gojencev) kot vzgojiteljev. Nesporna prednost tega modela je tudi ta, da se sadovi dela vidijo takoj in da je socialna situacija pregledna, intenzivna. Kot tako jo lahko označimo za odličen temelj intenzivnega učenja v vseh pogledih človeškega združevanja (ni distance kot v vzgojnem domu, v katerem so vloge jasno začrtane).

Toda organizatorji takih projektov, ki dandanes niso več eksotika, pač pa dobrodošla praksa za mnoge (morda deset do dvajset odstotkov najhujše populacije), postavljajo še eno zahtevo. Ta je, da se mladostnik ali mladostnica po bivanju na ladji ne vračata v travmatizirajoče okolje, pač pa da se jima ponuja možnost nadaljevanja učnega procesa (na primer v stanovanjski skupnosti) ali v podobni obliki.

Kako je s pridobivanjem šolskih znanj v tem obdobju? Učni proces seveda ne more biti regularen, reden, toda mogoče je organizirati individualno učenje, saj je na ladji tudi učitelj, ki pripravlja mladostnike in mladostnice na izpite po individualnem programu. Realna situacija vendarle ponuja tudi precej možnosti za učenje, na primer kako dela elektrika, kako je treba mazati in vzdrževati motor, kako ga popravljati, pripravljati nadomestne dele in podobno.

Tudi te prvine v tem modelu kaže ceniti.

Morda se ta model za naše razmere vendarle zdi malo neobičajen. Opisala sem ga po občutku, saj vsebuje tako izrazite lastnosti, ki so pravzaprav tudi pogloblitve zahteve doživljajske pedagogike. Oblika, ki jo razvijajo že precej let, so večtedenska pa celo večmesečna potovanja v daljnje kraje, območja, kjer ne živi veliko ljudi (Laponska), v nove države. Ena bistvenih prvin je, da ta potovanja omogočajo spoznavati nove kulture, nove oblike življenja, drugačne družbenogospodarske razmere. To omogoča spoznavanje in doživljanje, da so vendarle povsod ljudje z enakimi osnovnimi občutki, željami, težavami pa tudi upanji in potrebami. Zlasti otroci z MVO v svoji dosednji izkušnji praviloma niso imeli možnosti doživeti veliko ugodnih izkušenj (čeprav je življenjska raven v zahodnih deželah višja, vendar je tudi tam sloj, ki je nekako oškodovan za kakovostne izkušnje).

Številne ustanove imajo večmesečna potovanja kot del svojega koncepta rehabilitacije in rehabilitacije. So osrednji del tega procesa pa tudi faza, v kateri se dogaja marsikaj tega, pri čemer doživljajo intenzivna občutja, ki jih je treba obravnavati po vseh terapevtskih načelih.

Cilji, ki jih doživljajska pedagogika želi doseči s temi potovanji, so podobni tistim, ki smo jih navedli prej, toda posebnosti socialnega področja so v tem primeru malo drugačne:

- * omogočena je širša socialna komunikacija, interekcije so vezane tako na grupo kot tudi na novo okolje.

To okolje je novo spoznavno področje;

- * če obstaja jezikovna pregrada (tuja dežela), so komunikacije zvečine neverbalne, kar je novi vidik senzibilizacije teh mladostnikov in mladostnic;

- * če so potovanja dolga (od pol leta do leto dni), so običajno kombinirana z delom v novih okoljih. Najčešče je to delo na zemlji, spravo sadja in podobno. Mladostniki in mladostnice lahko s takim delom zaslužijo žepnino, ki je sicer zelo majhna;

- * pa še ena posebnost teh potovanj (in jadrantj) je, da je denar do podrobnosti načrtovan, tako da življenje niti ni tako udobno;
- * potovanja so kombinirana z življenjem v naravi (taborjenje), kar je za otroke, ki živijo v velikem mestu, nova izkušnja in možnost doživljanja bližine z naravo.

Tretjo obliko doživljajske pedagogike lahko najdemo v projektih, ki prav tako trajajo že veliko let. Teh oblik ne srečujemo le pri otrocih z MVO, pač pa tudi pri psihiatričnih pacientih, mladostnikih in mladostnicah, odvisnih od mamil. Ta model se je razvil v številnih državah in imenujemo ga lahko življenje na kmetiji, na kateri skupno žive gojenci in vzgojitelji. Življenje na kmetiji je tesno povezano z ritmom narave in izpolnjujejo ga opravila, značilna za kmečko življenje.

Cilji te oblike so identični tistim, ki smo jih eksplicitno že navedli, vendar je tu kot posebnost mogoče poudariti:

- * da gre za veliko povezanost z naravo in spoznavanje njenega ritma ter povezanost človeka z naravo,
- * pri tem gre tudi za spoznavanje svojega notranjega ritma (v doživljanju pa tudi v vsem življenjskem procesu),
- * spoznavanje, pridobivanje in obvladovanje opravil, ki so vezana na skrb za samega sebe, pridelovanje hrane in pripravljanje le-teh ter vseh del, ki so vezana na posameznika in grupo v takih okoliščinah.

Šele na koncu bi želela poudariti, da doživljajska pedagogika upošteva številne lastnosti funkcioniranja mladih z MVO, med katerimi bi želela omeniti, da so naravnane na te vidike in da izkušnja pravi, da dosega dovolj dobre rezultate pri zmanjševanju oziroma izgrajevanju:

- * slabe frustracijske tolerance,
- * agresivnega vedenja,
- * infektivnosti neprilagojenega vedenja,

- * krepitev osebne avtonomnosti,
- * znanjenja v novih okoliščinah,
- * komunikativnost,
- * krepitev vpogleda v bistvo sodelovanja in svojega dela za skupni cilj (rezultat),
- * učenja iz ugodnih pa tudi neobičajnih izkušenj in
- * senzibilnosti za druge.

Da bi vse to v resnici dosegli, je nujna dobra strokovna priprava vseh projektov in refleksij dogodkov v samem poteku projektov. Kot so bistvene dobre in vsestranske priprave, tako je bistvena tudi dobra in kritična evalvacija uresničenja. Šele to je temelj, na katerem je mogoče stvarno oceniti prispevek teh oblik rehabilitacije mladih z motnjami v vedenju.

Kaj nas lahko nauči doživljajska pedagogika tudi za naše vsakdanje delo? Vemo, da bi bilo nestvarno pričakovati, da bodo smeri doživljajske pedagogike pravi recept za večino mladih z MVO. Vsekakor vemo, da ima ta smer pedagogike zdaj že jasno vlogo v kontinuiteti različnih oblik dela z mladimi in da daje tudi dobre rezultate. Ni dobro razmišljati, koliko je ta smer boljša od oblik institucionalne vzgoje, zato teh oblik ne štejemo za alternativo doslej razvitih oblik, pač pa za njihovo dopolnitev.

Ali bi lahko številne izkušnje te smeri v manjšem obsegu počasi vračali tudi v naše vzgojne stile, pri katerih se včasih bojim, da so postali preveč "verbalni" in ki so se odmaknili od resničnih življenjskih zahtev, z eno besedo torej: "so preveč institucionalizirani".

Doživljajska pedagogika nam daje zgled, kako je mogoče intenzivno terapevtsko, individualno, programirano delati tudi v povsem stvarnih življenjskih okoliščinah.

Literatura:

- Erich Kiehn: Aktuell: Jugendhilfe zur See - das Schiff als sozialer Lebensraum Jugendwohl 1/85
- Jurgen Adamek: Segeltörn als Therapie (Alternative zur Verwehrpsychiatrie, Sozialpädagogik, Lüneburg 1984
- Hans G. Bauer: Erlebnispädagogik - Dokumentation einer Fachtagung Materialien aus der Fortbildung, hrsg von Bayerischen Landesjugentamt, München 1985
- Gerhard Jauss: Natürliche Grenzen in Erfahrung bringen (povzetki seminarja)
- Herman Rieder: Chancen einer Erlebnispädagogik durch Sport in der sozialpädagogischen Arbeit, Lambertus Verlag, Freiburg in Brg.
- Trappe M.: Therapeutische Feriengemeinschaft Praxis der Psychotherapie, 16 - 3 1, 1971

Arnold R. Beisser

PARADOKSALNA TEORIJA SPREMEMBE

(Prevedel in priredil Jože Peklaj)

Skoraj pol stoletja poklicnega življenja Fritza Perlsa pomeni pol stoletja konfliktov s psihiatričnimi in psihološkimi mogočniki. Pogumno je vztrajal v svoji smeri, in sicer ne glede na boje s predstavniki bolj konvencionalnih smeri. V zadnjih nekaj letih pa sta Perls in njegova gestaltska terapija našla harmonijo z vse večjim delom teorije in poklicne prakse mentalnega zdravlja. Do te spremembe ni prišlo zato, ker bi Perls spremenil svoja izhodišča, četudi se je njegovo delo spremenjalo, temveč so se gibanja in izhodišča mentalnega zdravlja približala njemu in njegovemu delu.

Perlsov spor z obstoječimi spoznanji vsebujejo začetki njegove teorije spremembe. Te ni natančno orisal, čeprav na njej temelji večina njegovega dela in četudi je vključena v prakso gestaltskih tehnik. Sam jo zaradi očitnih razlogov imenuje paradoksalna teorija spremembe ali na kratko: človek se spremeni, ko postane to, kar je, in se ne spremeni, ko poskuša biti to, kar ni. Do spremembe ne pride s prisilo - lastno ali tujo, pač pa se zgodi, ko si posameznik vzame čas in ko temu posveti dovolj naporov, da je, kar je, ko torej dovolj investira v trenutno stanje. Z odklanjanjem vloge spreminjevalca naredimo spremembo možno.

Gasteltist odklanja vlogo spreminjevalca; njegova naloga je vztrajno spodbujanje pacienta, da je, kjer in kar je. Verjame, da se sprememba ne zgodi s poskušanjem, prisiljevanjem ("trudenjem"), prepričevanjem ali z uvidom, interpretacijo ali čem podobnim. Do spremembe pride, ko pacient odkloni, vsaj za trenutek, to, kakšen bi rad bil, in sprejme, da je to, kar je. Pomembno je namreč, da človek stoji na svojem mestu,

da ga čuti, da se nato lahko premakne. Človek, ki pride na terapijo, da bi se spremenil, je v konfliktu z vsaj dvema interpsihičnima dogajanjima. Nenehno se giblje med tem, kar bi moral biti, in onim, kar misli, da je, nikoli povsem poistoveten z nobenim od sebe. Gestaltist predlaga človeku, da razišče ti svoji vlogi, in sicer vsako posebej. S katerokoli vlogo bo začel, kmalu bo preklopil v drugo. Gestaltist preprosto predlaga, da je človek to, kar je v določenem trenutku. Pacient pride k terapevtu zato, ker se želi spremeniti. Mnoge terapije sprejemajo to kot legitimno objektivnost in poskušajo na najrazličnejše načine spremeniti pacienta, pri čemer uporabljajo, kot je imenoval Perls, top dog ali under dog dihotomijo. Terapevt, ki namerava pomagati pacientu, zapusti enakopravno pozicijo in postane tisti, ki ve, ob pacientu, ki igra nemočno osebo, za cilj pa si postavi, da bi s pacientom lahko postala enakovredna. Gestaltist verjame, da top dog ali under dog dihotomija obstaja že v pacientu samem, pri čemer en del poskuša spremeniti drugega. Terapevt se mora izogniti temu, da se za blokira v eno od teh vlog. Tej pasti se izogne tako, da spodbuja pacienta, da sprejme oba dela za svoja. Analitični terapevt, nasprotno, uporablja stvari, kot so sanje, proste asociacije, transfer, interpretacije, da pacient pride do uvida, kar naj bi vodilo k spremembi. Behaviorist nagrajuje ali kaznuje vedenje, da bi ga spremenil. Gestaltist verjame v spodbujanje pacienta, da sprejme in postane to, kar koli doživlja v določenem trenutku. Verjame Proustu: človek ozdravi bolečino, ko jo polno doživi. Gestaltist verjame, da je naravno stanje človeka kot posameznika polnobivajoče in nerazdeljeno na dva ali več nasprotujočih si delov. V tem naravnem stanju je spreminjanje stalen proces, ki temelji na dinamičnem izmenjavanju med jazom in okoljem. Kardiner je opazil, da je Freud, ko je razvijal svojo strukturno teorijo obrambnih mehanizmov, spremenil procese v strukture. Gestaltist pa vidi spremembo kot priložnost, da se zgodi ravno nasprotno, ko se strukture spremenijo v proces. Šele ko se to zgodi, je posameznik odprt za sodelovanje v izmenjavanju z okoljem.

če odtujeni, razdeljeni deli jaza v posamezniku prevzamejo ločene, a kompatibilne vloge, gestaltist spodbuja komuniciranje med vlogami, lahko predlaga, da se pogovarjajo. Če pacient nasprotuje temu ali če pride do blokade, mu terapevt preprosto predlaga, da povsem razišče nasprotovanje ali blok. Izkušnje govore, da ko se pacient poistoveti z odtujenimi deli, pride do integracije. Torej, biti polno to, kar si, človeku omogoči postati nekdo drugi.

Terapevt ne išče sprememb, išče le to, kar je. Pacientov trud umestiti terapevta v eno njegovih stereotipnih vlog ljudi, kot so reševalec ali preganjalec, ustvari konflikt med njima. Do cilja pride takrat, ko vsak ostaja to, kar je, in ko je v pristnem stiku z drugim. Tudi terapevt se spreminja, ko je to, kar je, z drugo osebo. Ta vrsta vzajemnega odnosa ustvarja možnost, da je terapevt uspešnejši, saj bo imel največji vpliv na pacienta tedaj, ko bo odprt za spremembe. Kaj se je zgodilo v zadnjih petdesetih letih, da je ta teorija spremembe, vgrajena v Perlsovo delo, postala sprejemljiva, sodobna in veljavna?

Perlsova predvidevanja se niso spremenila, družba pa se je. Prvič v zgodovini človeštva se je človek znašel v poziciji, v kateri se ni toliko potrebno prilagajati obstoječemu redu kot biti pripravljen prilagoditi se spremembam. Človek ima prvič v zgodovini na voljo več časa, kot ga potrebuje za pomembne socialne in kulturne spremembe. Hitrost, s katero je prišlo do te spremembe, je vznemirljiva.

Tiste teorije, ki so usmerjene v preteklost in posamiznikovo zgodovino, delajo to z domnevo, da če bo posameznik razčistil situacije traumatične osebne izkušnje (iz zgodnjega otroštva), bo vedno sposoben uravnavati svoje odnose s svetom; svet je nekaj stabilnega. Toda danes ni tako, saj je posameznik v odnosu s spreminjajočo se družbo. Soočen s pluralističnim, različnim, spreminjajočim se sistemom je prepuščen sam sebi, da najde stabilnost. To mora in more storiti s prijemom, ki mu omogoča dinamično in fleksibilno s časom, hkrati pa ohranja osrednji giroskop, da ga vodi. Tega mu ni potrebno delati z ideologijami, ki postajajo neuporabne, mora pa tako ravnati s teorijo spremembe, ekspli-

citno ali implicitno. Cilj terapije ni več razvijanje dobrega, trdnega stabilnega značaja, ampak ustvarjanje sposobnosti gibanja s časom ob ohranjanju posameznikove trdnosti - stabilnosti.

V skladu z družbenimi spremembami, ki so pripeljale sodobne potrebe v stik s Perlovo teorijo spremembe, pa Perls zaradi svoje trmoglavosti in nepripravljenosti sebi ni dovolil pripravljenosti za stik z okoljem (z družbo), ko je bila ta pripravljena za stik z njim. Perls je moral nasprotovati, morda celo zaradi opozicije družbe. Vsekakor pa je v svojem življenju integriral mnoge poklicne moči s svojega področja na enak način kot človek, ki lahko postane integriran z odtujenimi deli sebe z uspešno terapijo.

Polje, ki je pomembno za psihiatrijo, se je razširilo nad posameznika, saj je postalo jasno, da je osnovni problem, ki se postavlja pred nas, razvoj družbe, ki vpliva na posameznika in njegovo individualnost in jo podpira. Verjamem, da je ta teorija spremembe uporabna za družbene sisteme, saj so pomembne spremembe v njih od integracije do skladnosti. Posameznik, ki želi spremeniti družbo, mora v glavnem delati z organizacijo in v nje na način, da se ta lahko nenehno spreminja v skladu s spreminjajočim se dinamičnim ravnovesjem znotraj in zunaj organizacije. Sistem se tako ozavešči odtujenih delov znotraj in zunaj sebe in med njimi zgradi procese, kot je poistovetenje pri posamezniku. Najprej je tu zavedanje v sistemu, da odtujeni deli obstajajo, nato je potrebno te dele sprejeti kot dejansko posledico nekakega delovanja. To pa nam da odločenost in moč, da s tem nekaj naredimo. Vse to vodi v komunikacijo z drugimi podsistemi in omogoči integriran in harmoničen razvoj celotnega sistema.

Za človekov razvoj je odločilnega pomena, da se za vse hitrejše spreminjanje najdejo prave metode spreminjanja družbe. Tu predstavljena teorija spremembe ima svoje korenine v psihoterapiji in je nastala kot rezultat diadnega terapevtskega odnosa. Predvideva pa se, da so isti principi relevantni za družbene spremembe. Posameznikov proces spreminjanja je mikrokozmos procesa družbenega spreminjanja. Ločeni,

neintegrirani, razmetani deli so glavna ovira družbe, kot so to tudi pri posamezniku. Ločevanje starih, mladih, bogatih, revnih, črnih, belih, akademskih, uslužnostnih ljudi itd. na osnovi generacijskih, geografskih ali družbenih razlik je ovira človeškega preživetja. Mi moramo najti načine za doseg odnosov med temi ločenimi deli na osnovi udeležnosti, integracije podsistemov v sisteme. Tu predstavljena paradoksalna teorija spremembe družbe temelji na strategiji, ki jo je razvil Perls s svojo gestaltsko terapijo. Po njegovem je uporabna tudi pri organizaciji in razvoju skupnosti in drugih procesih spreminjanja, ki temelje na demokratičnih političnih izhodiščih.

Miha Rotar

POROČILO O DELU TERAPEVTSKIH SKUPIN OTROK S TEŽAVAMI V ODRASČANJU
IN POROČILO O LETOVANJU TEH OTROK V ŠOLSLEM LETU 1986/1987

1. Mlajše skupine (1. - 4. razred osnovne šole)

V mlajšo skupino, ki jo vodita dipl. psihologinja in pedagog, je bilo na začetku šolskega leta vključenih 17 otrok, kasneje pa so šolske svetovalne službe predlagale še enega. Čeprav smo vedeli, da skupina s toliko otroki ne more učinkovito delati, smo zadevo prepustili naravni selekciji. Vseeno je na naša srečanja prihajalo ves čas od 14 do 15 otrok, tako da je bilo delo zelo težko. Desetega oktobra 1986 smo pričeli delati po okvirnem programu. Začeli smo z roditeljskim sestankom. Terapevti smo se na kratko predstavili otrokom in staršem in jim orisali vsebino našega dela v tem šolskem letu. Na prvem srečanju z otroki smo se predstavili in pogovorili o pravilih, ki bodo veljala za naše skupinsko delo. V skupini smo od srečanja do srečanja bolj pogrešali dobre vzornike, vendar jih zaradi prevelikega števila otrok v skupino nismo mogli pritegniti. Močno nas je omejeval premajhen in neprimeren prostor. Zato smo, dokler je vreme pač dopuščalo, večkrat hodili na stadion, na katerem smo imeli športne dejavnosti. V zimskem času nismo mogli več hoditi ven. Program smo iz tedna v teden prilagajali dinamiki in željam skupine. Risali smo v raznih tehnikah (voščenske, flomastri, suhe barvice, tempera, vodenke, lepljenke), gnetli plastelin in glino, izrezovali lastne obrise v naravni velikosti... Velikokrat smo se igrali, največ zanimanja in navdušenja pa so otroci pokazali za lego kocke. Žal jih je bilo premalo za vse, zato so bile pogosto vzrok za prepire. Sredi decembra smo pričeli vaditi pantomimo. Urili smo mimiko, animacijo gibov, pozorno in zbrano. Ob nebesednem sporazumevanju smo osvajali najrazličnejše abstraktne pojme in jih utrjevali s ponazarjanjem na vse možne načine. Začetne težave so z vajo izginjale in otroci so vse bolj napredovali. Ob novem letu smo se prepustili sanjarjenju

in svojim skritim željam, ki smo jih likovno izrazili in razčlenjevali. Ob tej priložnosti smo napravili nekaj izdelkov tudi za CSD kot prispevek k novoletni okrasitvi prostorov (okrasiki iz kolaža in papirnati trakovi). Ogledali smo si novoletni spored in dedka Mraza v portoroškem Avditoriju, v Centru za korekcijo sluha in govora pa so nas pogostili s pico. Tam nas je obiskal tudi dedek Mraz in nam pod okrašeno novoletno jelko prinesel simbolična darila.

Do polletnih počitnic smo se urili v pripovedovanju: podoživljali smo dogodke in likovno upodabljali, denimo sneg v Piranu. Čutiti je bilo, da postaja skupina vedno bolj enotna, in le nekateri so še motili delo. Optimalno število otrok bi bilo okrog 10, vendar bi morali biti v skupini nujno tudi pozitivni vrstniki.

Po počitnicah smo šli v kino in si ogledali risanke. Na naslednjih srečanjih smo igrali vloge junakov iz risanih filmov. Tu so se nekateri izredno razživali in zelo prepričljivo odigrali skeče. Te dejavnosti smo imeli v piranski telovadnici, kjer smo si lahko dali duška, saj je bilo dovolj prostora.

Spomladi smo ponavljali in utrjevali vaje iz pantomime ter ob tem ponavljali pojme. Za mame smo izdelali čestitke za 8. marec. Mnogo smo se igrali in pogovarjali. Šli smo tudi v Fieso, kjer smo se šli športne in interakcijske igre. Ne bomo pozabili 25. marca, ko nam je Center za socialno delo kupil Orffove instrumente. Ta dan je bil nepozaben, saj so nas bobni, kraguljčki, ropotulje in činele popolnoma prevzeli. Žal smo bili spet na tesnem s prostorom, tako da nismo mogli do konca izživeti svojega veselja. Sestavili smo pesmico in jo skušali zaigrati. V zadnjem mesecu, ko je na srečanje skupine prihajalo manj otrok (okrog 8), smo lahko bolj intenzivno izvajali program Schwalbachovih in drugih interakcijskih iger. Proti koncu maja je nastopila kriza, ki je bila povezana s koncem šolskega leta, zato je bil skrajni čas, da smo končali delo.

Letovanje v Dobrni je potekalo po priloženem programu v našem dnevniku. Vnovič se je izkazalo, kako koristno je tako 24-urno delo, saj nam omogoča spoznati otroke še po drugi strani. Tako se nam je ponudilo mnogo novih razlag nekaterih prej nerazložljivih dejanj. Vsi terapevti in obe gostji smo se izredno trudili, da je letovanje uspešno in da so otroci ob koncu rekli: "ŠE BI OSTALI".

2. Starejša skupina (5. - 8. razred osnovne šole)

Specialni pedagog in socialna delavka sva vodila skupino, v kateri je bilo 19 otrok od 5. do 8. razreda osnovne šole. Štirje učenci so sestavljali (osebnostno urejeni) pozitivno jedro skupine. V skupini so bila tri dekleta, ostali so bili fantje.

Na sestanku skupine je prihajalo povprečno osem otrok, imeli pa smo 30 srečanj. Z obiskom smo zadovoljni. Zaradi povečanih šolskih obveznosti se je poslabšal predvsem v zgodnjih spomladanskih mesecih.

Program je potekal kontinuirano, bil sprotno načrtovan in prilagojen željam in potrebam otrok. V glavnem so vsi zelo radi prihajali. Občasne težave so nam povzročale le nekatere druge zunanje šolske dejavnosti oziroma treningi nekaterih otrok, ki so v 2. polletju potekali ob istem času kot naša srečanja. Trem otrokom so ovirali prihajanje starši. Ni jih bilo mogoče prepričati, kako koristno je za njihove otroke, da obiskujejo sestanke skupine. Eno dekle je bilo natančneje opazovano na PPO oddelku v Ljubljani.

Na srečanjih smo imeli največje težave zaradi premajhnega in nepripravnega opremljenega prostora. To so večkrat poudarili celo otroci. Terapevta sva se trudila, da bi to pomanjkljivost popravila s čim bolj pestrimi in dinamičnimi zaposlitvami. Do neke mere nama je to tudi uspevalo.

KRATEK POVZETEK VSEBINE TERAPEVTSKEGA DELA

Program dela je obsegal čiste psihoterapevtske zaposlitve (didaktično-interakcijske igre z analizami, skupinske pogovore o določeni temi ali problemu, vzgojne pogovore, osveščanje samega sebe in spoznavanje podobe o samem sebi; potem vaje za prepoznavanje notranjega in zunanjeja jaza, sprostivne vaje, slikanje ob glasbi, glasbeno terapijo, pantomimo, igranje vlog) in povsem družabne in igralne zaposlitve (od filma, športa, družabnih iger v zaprtem prostoru in naravi do sprehodov in ob tem spontanah pogovorov). V skupini smo se veliko ukvarjali z učnim uspehom in dosežki posameznikov v šoli, predvsem pa z njihovim vedenjem. Vodje skupin smo pri tem sodelovali s šolskimi svetovalnimi službami in učitelji. Terapevta sva po vsakem srečanju skupaj analizirala izpolnjeni program in skušala opisati skupinsko dinamiko.

Ugotavljava, da so bili cilji v glavnem doseženi in da so otroci s programom dobili precej pozitivnih izkušenj, in sicer tako v skupinski interakciji kot vsak zase. Ugotavljava, da je bila skupina dobro sestavljena. Očitno je odklanjala in tudi odklonila le enega člana. Ta je nanjo vplival resnično razdiralno in prihajal le občasno. Da bi se otroci iz skupine tudi na zunanje pozitivno potrdili, smo ob 29. novembru razstavili v Knjižnici Piran skupinski izdelek z naslovom "TUDI TO JE NAŠA DOMOVINA". Posebno ozračje in veselje sta bila v skupini ob novoletni prireditvi v Avditoriju in simbolični obdaritvi na našem centru.

Opazili smo, da pri samoinciativnih zaposlitvah vsi otroci najraje segajo po igračah. To od nas zahteva in nam nalaga dolžnost, da zbirko igrač še izpopolnimo in otrokom čim prej omogočimo srečanja v ustrezni igralnici. Otroci so si pogosto sposojali knjige in kasete in jih redno vračali. Največje veselje jim je pripravila nabava Orffovih instrumentov in lutk. Če bi imeli svoje prostore, bi lahko marsikaj napravili tudi sami, žal pa tega letos nismo zmogli. Zato smo pred-

videli izdelovanje lutk za letovanje v Dobrni. Želeli smo pripraviti kratko uprizoritev smešne zgodbe, vendar nam to ni uspelo. Vzroka sta neenakomerno prihajanje otrok na srečanja in pomanjkanje časa za vaje.

Vse pomembnejše praznike v letu, kot so 29. november, novo leto, pust dan žena, smo ustrezno poudarili.

Terapevtsko delo nam je močno popestril prevod I. dela VOPLOVIH INTERAKCIJSKIH IGRIC, saj smo jih pogosto uporabljali, bodisi s poglodbjeno analizo bodisi za sprostitve ob koncu dela.

V tem šolskem letu smo terapevti s supervizorjem izpeljali tri supervizije. O vseh menimo, da so bile uspešne in da so nam pri delu koristile. Delo samih s sabo smo na treh srečanjih skupaj izvedli tudi terapevti, in sicer na dveh izobraževalnih in enem didaktičnem sestanku v svojem prostem času. Vsi terapevti smo sodelovali v študijski skupini za populacijo MVO, ki dela v okviru obalnih centrov za socialno delo, in se enkrat mesečno sestaja v Kopru.

Starši so se za napredek in delo otrok v skupini zanimali predvsem posamič, imeli pa smo tudi dva roditeljska sestanka. S sodelovanjem staršev še vedno nismo zadovoljni.

Naše delo je bilo predstavljeno javnosti s kratkim člankom SKUPINSKO DELO ZA OSNOVNOŠOLSKE OTROKE S TEŽAVAMI V ODRASČANJU PRI CENTRU ZA SOCIALNO DELO PIRAN, objavljeno v glasilu PTIČKI BREZ GNEZDA št. 25, in članom študijske skupine v Kopru.

Vse, kar se je dogajalo med nami, smo zapisovali v dnevnik, zato sta v njem vsebina in analiza dela še podrobneje popisani.

Omenimo naj še priprave skupin na letošnjem letovanju v Dobrni od 1. do 8. julija 1987. Že prej smo izdelali program dela. K sodelovanju smo povabili arhitektko in akademsko slikarko Alenko Vogelnic in vzgojiteljico Mojco Bodlaj, da bi bil program še pestrejši in za otroke bolj zanimiv. V prihodnjem šolskem letu bi radi vse programe na podlagi dosedanjih izkušenj še izpopolnili in k delu bolj pritegnili tudi starše. Svoja delo bi radi razširili tako, da bi ustanovili posebno terapevtsko skupino v Luciji za tamkajšnje otroke, ki so morali zdaj prihajati v Piran. Zunanji terapevti in drugi sodelavci naj bi se udeleževali seminarjev za skupinsko dinamiko, kakor hitro se bodo začela Supervizorska srečanja, bomo imeli še bolj pogosto kot doslej, saj izkušnje kažejo, da je to potrebno.

,Predvidoma letos bo dokončan prevod vseh Voplovih interakcijskih iger (2. - 4. del). Pogovarjamo se z založnikom in ilustratorjem, da bi delo tudi izdali. S tem bi bila Centru za socialno delo vrnjena vložena sredstva.

Že za minulo šolsko leto smo načrtovali, da bomo vabili medse kulturne in umetniške delavce, vendar bo to izvedljivo šele prihodnje leto. Zdaj se še dogovarjamo.

Za prihodnje šolsko leto si otroci in terapevti želimo predvsem ustreznejših prostorov za delo, saj si pri tovrstnem strokovnem delu takšnih improvizacij ne smemo več privoščiti.

KONČNE UGOTOVITVE

Ugotavljamo, da so bila odobrena sredstva v obeh skupinah smotno in gospodarno porabljena. Poraba je razvidna iz zaključnih računov. Terapevti nismo zadovoljni s honorarji, zato bo potrebno z novim šolskim letom nagrajevanje ustrezno urediti.

Ker je skupinsko delo ena od temeljnih oblik preventivnega dela s tovrstno populacijo v občini Piran, ga bo treba še naprej dopolnjevati in razvijati.

Že doslej smo imeli nekaj predavanj na osnovnih šolah in pogosto smo se pogovarjali s šolskimi svetovalnimi službami, svetovalnim centrom, pedopsihiatričnim dispanzerjem in drugimi. Za tovrstno delo se zlasti zanima Pedagoška akademija, oddelek za specialne pedagoge.

Že podatek, da od doslej zajetih otrok, med katerimi je bilo več prekrškarjev in storilcev kaznivih dejanj, v času obiskovanja srečanj terapevtske skupine nobeden ni ponovil takih dejanj in da je marsikateri izboljšal tudi učni uspeh, kaže, kako potrebno in koirstno je tako delo. Tudi v pogovorih s strokovnjaki, ki te otroke srečujejo v drugačnih okoliščinah, smo izvedeli, da se terapevtsko delo marsikomu pozna.

Zaradi preventivnega dela v občini je bila letos izdelana analiza, ki je istočasno diplomsko delo dveh študentkVišje šole za socialne delavce v Ljubljani pod mentorstvomnašega delavca z naslovom MLADOLETNO PRESTOPNIŠTVO V OBČINI PIRAN OD LETA 1980 - 1986. S svojimi podatki in ugotovitvami nam bo dobra podlaga za načrtovanje tovrstnega dela.

3. Letovanje v Dobrni (1.7. - 8.7.1987)

Poročilo terapevtskih skupin

Za letovanje v Dobrni se je prijavilo 20 otrok iz obeh skupin. Zaradi košarkarskega treninga in mladinske delovne brigade se dva prijavljena nista mogla udeležiti terapevtskega tabora. Kot smo že omenili, smo prej pripravili program za mlajšo in starejšo skupino otrok.

Pridružili smo jim še nekaj otrok, ki so bili pozitivno jedro za skupini. Poleg strokovnega načrta je bilo potrebno opraviti še precej drugih organizacijskih in tehničnih del. Vsi udeleženci so bili na zdravstvenem pregledu pri šolskem zdravniku, na roditeljskem sestanku smo staršem pojasnili program letovanja, s strokovno delavko Občinske skupnosti socialnega skrbstva Piran smo izdelali predračun stroškov in ga predložili odboru za svobodno menjavo dela. Projekt smo predstavili na strokovnem kolegiju centra, se o njem posvetovali še z nekaterimi strokovnimi delavci, z njegovo vsebino pa so bili še pred odhodom podrobno seznanjeni tudi otroci. Za sodelovanje na letovanju smo pridobili dve zunanji sodelavki za interesne dejavnosti, vendar je ena morala odpovedati udeležbo.

Vsi otroci so bili na letovanju nezgodno zavarovani. Za letovanje je bilo potrebno opraviti še naslednje: dogovoriti se z vodstvom zavoda v Dobrni, naročiti avtobus, nakupiti stimulacijski in drugi material, izbrati in pakirati igrače ter športne in druge pripomočke, se dogovoriti o denarju in žepnini, razposlati seznam najnujnejše garderobe itd.

Na letošnjem letovanju so nam precej pomagale lanske izkušnje z uspešnega letovanja v Smledniku. Terapevti smo si že prej razdelili dolžnosti. Marjeta in Roberto sta vodila mlajšo skupino. Poleg tega je Marjeta izposojala igrače, Roberto pa načrtoval športne dejavnosti in izposojal športne pripomočke.

Starejšo skupino sva vodila Miha in Joca. Jaz sem poleg tega še usklajeval delo skupin, se dogovarjal z upravo in pred letovanjem in na njem v celoti skrbel za njegovo izvedbo. Joca je prevzela poleg svojih obveznosti še skrb za prvo pomoč in morebitno nego bolnikov, Eka je skrbel za likovno-lutkarsko dejavnost in glasbene instrumente, Mojca pa je poleg drugega izposojala knjige in kasete ter s svojim šivalnim strojem sproti pokrpalala in šivala obleke za lutke.

Iz programa letovanja

Prvi dan - sreda, 1. julij 1987

Nekateri otroci so bili na Tartinijevem trgu že ob 9. uri, čeprav je bil odhod napovedan uro kasneje. Vsi so prišli v spremstvu svojih staršev. T. je pripeljala sosedo, ker so starši v službi, B. oče je povedal, da mati hčerke S. ne pusti z nami. Četudi smo se dogovorili, naj imajo otroci s sabo po 7.000 din žepnine, so imeli vsi 10.000 din in več. Vsi otroci so bili na pogled izredno lepo urejeni. Med vožnjo do Ljubljane smo razdelili naše embleme zastavice v obliki zapestnic iz elastičnega frotirja. Otroci so bili ves čas vožnje vedri, sproščeni, saj je Joca takoj pričela izvajati program (pesmice, šale, kasete). Nihče ni smel ostati neopazen. Očitno je bilo, da se vsi dobro počutimo. Prvič smo postali v Ljubljani pred Nebotičnikom. Presenečeni smo opazovali, kaj vse je Eka vzela s seboj: lutkovni oder, celo vrsto instrumentov (kitaro, benjo, citre, melodiko, diatonično harmoniko) in kup gradiva za izdelovanje lutk. V črnučah smo pobrali še Mojco s šivalnim strojem in flavto. Vožnja do Dobrne je minila v prijetnem razpoložanju. Prispeli smo okrog 15. ure. Presenetila nas je izjemna prijaznost ljudi, ki so nas pričakali s kosilom. Za namestitev po spalnicah nismo porabili veliko časa. Razdelili smo se tako, da so imela dekleta svojo sobo na sredini, večji fantje so imeli spalnice na desni, mlajši pa na levi. Vse spalnice so imele svoje dnevne prostore. Eka se je s svojim materialom in rekviziti nastanila v prijetnem ateljeju. Pomembno je bilo, da smo vsi stanovali v enem nadstropju. Najraje smo se zbirali ob mizici na hodniku. Kratak popoldanski sestanek je bil namenjen krajšim informacijam. Sicer smo se terapeuti sestankom izogibali, ker niso bili potrebni. Mlajša skupina je izkoristila čas do večerje za športne igre (nogomet, košarko, badmington...), s starejšimi pa smo se sprehodili do Dobrne. Po večerji so šli tja še mlajši. Manjši spor med dvema fantoma smo zgladili s pogovorom, sicer pa smo bili vsi zadovoljni in tudi ne preveč utrujeni. Seveda je bilo nekaj prilagoditvenih težav tudi pri

mlajših. Tako je A. kar pospravil kovček in hotel domov. Tudi to smo uredili s prepričevanjem in motivacijo za program. Pred spanjem so mlajše zelo pritegnile igrice, še posebno Prva poročna noč. Preden smo zlezli v posteljo, sta se skupini zbrali pred hišo. Eka je pela svoje pesmi, mi pa smo jo spremljali na malih instrumentih. Že prvi dan je bil torej zelo pester in zanimiv. Otroci so lahko razmišljali o prvih vtisih, kar jih je tako prevzelo, da še televizijo niti spomnili ni nobeden. Po večerni higieni smo okrog polnoči že vsi spali.

Drugi dan - četrtek, 2.julij 1987

Zjutraj nismo vstali prezgodaj. Po zajtrku okrog 9. ure smo poskrbeli za osebno higieno in pospravili sobe. Kljub veliki vročini sta skupini v celoti izpeljali predvideni program in ga še razširili. Starejša skupina je odšla na pohod Dobrna - Sv.Miklavž - Zavrh - Gutnek - hribovski kmetiji Marovšek in Jeminšek - Hudičev graben - Dobrna. Smer smo malce spremenili zaradi hude sončne pripeke. Otroci so na poti doživeli marsikaj nevsakdanjega. Ogledali smo si krave na paši, na kmetiji smo vsi iz ene sklede jedli kislo mleko, nabirali smo gozdne jagode in se peljali na senenem vozu z volovsko vprego. Veliko smo se fotografirali. Otroci so bili sproščeni in zadovoljni, vsak si je našel zabavo, še posebno prijetna pa so bila dekleta. Domov smo se vrnili pozno popoldne. Po obilnem kosilu so fantje imeli še dovolj moči za nogometno tekmo, nekaj pa jih je Eka zaposlila v svojem ateljeju, v katerem so ustvarjali prav presenetljive reči.

Tudi mlajša skupina je odšla proti Hudičevemu grabnu in med potjo po Ekinem naročilu nabirala gradivo za lutke. Ker so bili nekateri bolj samovoljni, so se mlajši vrnili prej. Nekateri smo morali posebej obravnavati zaradi njihove nevodljivosti, poleg tega pa so se v mlajši skupini pogovorili še glede stikanja po tujih stvareh in tatvine denarja. (Vsi naši prostori so bili ves čas letovanja namenoma odklenjeni).

Več mlajših otrok je vse popoldne na svojo željo delalo v ateljeju. Po večerji smo v parku zakurili taborni ogenj, ob njem prepevali in se spremljali na Orffovih instrumentih. Večer je bil za vse prijetno in slovesno doživetje. Končali smo ga s peko krompirja na žerjavici. Prijetno razpoloženje je trajalo vse do polnoči.

Tretji dan - petek, 3. julij 1987

Četudi je kazalo na slabo vreme, sta bili skupini močno navdušeni za celodnevni izlet. Starejša skupina je odšla na Paški Kozjak, mlajši pa z avtobusom do Vojnika in nato peš proti Strmcu. Pohoda sta nas obogatila z novimi izkušnjami in doživetji. Starejši smo se v kratkem času povzpeli nad oblake, iz katerih je v dolini rosilo. Na pohodu smo bili vsi ves čas dobre volje in z vsakim premaganim vzponom smo bili bolj zadovoljni in ponosni. Terapevta starejše skupine sva otroke vzpodbujala k čim bolj skrbnemu opazovanju narave (razgledi, vonji, pašniki, žuborenje potoka, glasovi ptic) in navdušeno so se odzivali. Po petih urah smo prišli na končni cilj - v planinsko postojanko na Paškem Kozjaku. Od tod se nam je odpiral čudovit razgled tudi proti Titovemu Velenju in Velenjskemu jezeru. Vsi so pisali domov. V dolino smo se vrnili po drugi strani Paškega Kozjaka prek Hudičevega grabna. Okoli 18. ure smo se vrnili v Dobrno in se po manjših zapetljajih nosačev nahrbtnikov skopali v hotelskem bazenu. Z disciplino ni bilo težav. Proti pričakovanju so bili nekateri po večerji še toliko pri močeh, da so igrali košarko na igrišču vaške šole (do 22. ure). Drugi so se do počitka ukvarjali z likovno dejavnostjo in gledali Poletno noč na televiziji. Terapevta starejše skupine sva ugotovila, da je naša skupina že tretji dan zelo enotna in ubrana. Tudi B., ki med šolskim letom ni obiskoval skupine, se je lepo ujel s tovariši.

Mlajši so se s svojega izleta, polnega doživetij, vrnili pozno popoldne z avtobusom. Večji del dneva so preživeli v gozdu, se šli tam Indijance in nabirali borovnice in gobe. Po večerji so se v parku

igrali na gugalnicah in v peskovniku. Veselo razpoloženje se je nadaljevalo tja do 23. ure, potem pa jim je Mojca prebirala pravljice in medtem so spsali.

Četrty dan - sobota, 4. julij 1987 (praznik)

Dopoldne je potekalo bolj lahko, saj smo bili še vsi utrujeni od včerajšnje poti. Precej otrok je ustvarjalo v likovnem ateljeju. Pod Ekinim vodstvom so zavzeto in spretno delali lutke. Prav zanimivo jih je bilo opazovati, kako se trudijo in kako domiselni so. Mlajši so se izmenjavali še pri namiznih sobnih igrah, starejši so družino s tovarišico negovali bolnika (manjša vročina), hkrati pa smo se vsi ukvarjali z obsežnimi pripravami na večerni piknik. Poskrbeti je bilo treba za kurjavo, pri gasilcih smo si sposodili žar in ga prinesli v park, povrhu pa še vadili za Pokaži, kaj znaš, ki smo ga v počastitev praznika hoteli izvesti pred piknikom. Pri Pokaži, kaj znaš so se dobro odrezali najmlajši in nekajkrat smo se jim morali vsi od srca nasmejati. Uspela je tudi pojedina, saj so hrano pripravljali starejši otroci. Vsi smo menili, da je bil piknik super. Veselo razpoloženje se je nadaljevalo pozno v noč in spet je bilo, kot bi mignil, polnoč, preden smo se počasi spravili k počitku.

Pety dan - nedelja, 5. julij 1987

Ta dan je bil ves v znamenju športa, saj je bilo treba odigrati še precej tekem. Z zajtrkom in običajnimi jutranjimi opravili smo piheteli in nato sta skupini odšli na igrišče vaške šole. Poleg rokometta, košarke in prostih metov na koš je bila najbolj zanimiva tekma med dvema ognjema, pri kateri smo sodelovali vsi, tako otroci kot odrasli. Ker je bil izid dopoldne izenačen, je bila po kosilu napovedana še povratna tekma. Otroci so vsa tekmovanja zelo resno jemali. V tej zagretosti je prišlo tudi do nekaj sporov, vendar smo jih sproty razčistili; potrebno je bilo posredovanje odraslih. Pred povratno tekmo

v igri med dvema ognjema smo nenadoma ugotovili, da iz mlajše skupine manjka T. in D. (Samostojno sta odšla v vas, kamor so ju privabili fliperji). Kmalu smo ju našli in potem se je tekma kljub manjšim napetostim le pričela. Konfliktno je odreagirala tudi R. L. iz starejše skupine. Njegova trma ni popustila vse do večerje, čeprav so ga vrstniki prepričevali, da to pot nima prav. Vsi napeti, športni in zagnani smo se pričeli umirjati šele po večerji. Mlajši so tekmovali še v vlečenju vrvi. Veliko pogovorov se je vrtelo okrog Poligona, ki je bil ravno tako tekmovalna disciplina za vse. Mlajši so se umirili ob igranju tombole in učenju literatute za orientacijski pohod, ki je bil na vrsti naslednji dan. Starejša skupina je odšla na večerni sprehod v Kačji grad, ker je bil ena od kontrolnih točk orientacijskega pohoda in ga je bilo potrebno še malo raziskati. Prav zanimivo je bilo opazovati posameznike, kako so se še pozno zvečer trudili in študirali prospekte, spraševali po podatkih, da bi bili resnično dobro pripravljene za pohod. Gledali smo še televizijski spored, poslušali kasete in kartali, tako da smo šli zelo pozno spat. Mlajši so ob poslušanju pravljice zaspali sicer malo prej, starejši pa šele okoli 2. ure ponoči.

Šesti dan - ponedeljek, 6. julij 1987

Tega dne ne bo pozabil najbrž noben udeleženec. Bil je nekakšen vrhunec našega letovanja. Obiskala nas je tudi družina Planinc in ves dan sodelovala z nami. Pričakovali smo tudi obisk iz Centra za socialno delo Piran in Občinske skupnosti socialnega skrbstva Piran, vendar so ga sredi dopoldneva odpovedali. Vsem nam je bilo žal, saj smo jim hoteli pokazati, kako se imamo in česa vsega smo se že naučili. Že pred zajtrkom je vladala izredna tekmovalna mrzlica in vsi so se še zadnji hip pripravljali za orientacijski pohod. Ob 10. uri je bilo vse nared in pohod se je začel. Sestavili smo približno enakovredne tekmovalne trojke, sestavljene iz manjših in starejših. Vodjo si je vsaka izbrala sama. Udeležencem smo prej pojasnili tudi način podeljevanja nagrad za

orientacijski pohod. Proga je bila dolga približno dve uri. Starejši smo bili na kontrolnih točkah, saj je morala na njih vsaka trojka opraviti natančno določene naloge:

1. START IN CILJ (kontrolor Miha) sta bila pri domu Mihe Pintarja. Trojke so startale na 15 minut. Vsaka je dobila ovojnico z natančnimi navodili, zemljevidom pohoda in nalogami.
2. Prva kontrolna točka je bila Vila Ružička (kontrolorka Joca), kamor smo poslali tudi naše obiskovalce.
3. Druga kontrolna točka je bila cerkev Sv. Miklavža (kontrolorka Eka), kjer so morali tekmovalci po Ekini razlagi odgovarjati na vprašanja iz zgodovine.
4. Tretja kontrolna točka je bila slaščičarna Dobrna (kontrolorka Mojca); Mojca je vsaki trojki kupila sladoled in jo fotografirala, potem pa ji dala nova navodila.
5. Mimo kina je pripeljala pot do četrte kontrolne točke (kontrolorka Marjeta). Tu so otroci odgovarjali na vprašanja o značilnostih kraja in njegovih dejavnostih.
6. Tekmovalci so morali na poti mimo spomenika borcev NOV in osnovne šole opraviti nekaj nalog. Potem so prišli do pete kontrolne točke pri Kačjem gradu (kontrolor Roberto). Naloga je bila najti Robertovo skrivališče in nato spoznati značilne rastline kraja.

Trojke so prihajale na cilj v predvidenem času (v približno dveh urah).

Komisija, ki je pregledovala rezultate, je imela dolgotrajno in težko delo, opravila pa ga je izredno natančno. Glavna in presenetljiva ugotovitev je bila, da so bile trojke precej izenačene, da so se vsi otroci nadvse potrudili in vzeli nalogo izredno resno. Ravno zaradi tolikšne zagnanosti je bilo kar težko določiti vrstni red, saj so odločale malenkosti. Na predlog komisije so bile podeljene medalje in

diplome za 1. mesto, dve za 2. mesto in ena za 3. mesto, nato pa še diplome za 4. mesto in pohvale za 5. mesto. Razburjanje po težko pričakovani neuradni razglasitvi izida se je poleglo popoldne ob igrah in vajah. Mlajši so risali s kredami po asfaltu, bili zaposleni v likovnem ateljeju, se igrali z žogo in do večerje še z namiznimi igricami.

S starejšimi smo obdelali nekaj Voplovih interakcijskih iger z analizo in imeli didaktične vaje iz skupinske dinamike. Ta skupina je odšla še v hotel na kegljanje. Nekaj disciplinskih izgrediv med mlajšimi smo spretno in hitro zgladili. Prijetno večerno razpoloženje se je nadaljevalo, še posebno v ateljeju, saj so otroci delali celo pozno v noč. Kar naenkrat je bila za spanje spet pozna ura.

Sedmi dan - torek, 7. julij 1987

Predzadnji dan nam je veliko obetal, čutili pa smo tudi, da se letovanje izteka in da še nismo storili vsega, kar smo želeli. Največ dela je imela likovna delavnica, saj je morala dokončati lutke in pripraviti za zvečer lutkovno predstavo. Sploh je bila za zvečer napovedana sklepna prireditev vodilo dneva. Napisati je bilo treba še kup pohval, diplom in priznanj. Predvsem smo se morali zavedati, da otroci lahko v tem primeru, ob najmanjši napaki, izredno zamerijo. Popoldne je bil pod vodstvom Roberta odigran še šahovski turnir, tako da smo bili vsi ves dan čez glavo zaposleni. Terapevti smo se čudili samim sebi, s kakšno lahkoto smo opravljali vse to in kako nam ni bilo nič odveč, tako danes kot vse dni. Da bi omilili napetost, smo popoldne za starejšo skupino ponovili (na njihovo željo) kegljanje v hotelu; samo od sebe je nastalo pravo športno tekmovanje. Mlajša skupina se je popoldne ukvarjala s skupinsko dinamiko in Voplovimi igrami ter analizirala letovanje in počutje posameznikov na njem. Mojca je z dekleti popoldne naredila dve sladkorni hišici za večerno prireditev, kar je do tedaj ostalo strogo zaupno, da bi bilo presenečenje

čim večje. Roberto je s svojo ekipo pripravil na igrišču prostor za sklepno prireditev. Nekdo od mlajših je izjavil, da smo delavni kot Smrkci. Zbrali smo se približno ob 17. uri. Najprej smo si ogledali lutkovno predstavo. Pridružili so se nam gledalci iz vasi in manjša skupina otrok iz doma Mihe Pinterja z vzgojiteljji. Improvizacija v Ekini režiji je bila naravnost fantastična. Lutkovni oder je vso predstavo napravil še bolj privlačno in kar nekako čarobno. Potem smo otrokom podelili medalje, diplome, priznanja in pohvale za trud na letovanju in udeležbo v skupini čez šolsko leto. Podelitev je bila kar se da pravična in svečana, tako da nanjo ni imel nihče prav nobene pripombe. Še posebej so žareli zadovoljni obrazi tistih, ki so dobili po več medalj in priznanj. Prireditev je vrhunec dosegla, ko je Mojca vsaki skupini poklonila hišico iz sladkarij. Prevzeli sta ju tovarišici in z njimi povzročili veliko smeha in dobre volje. Z njima sta namreč izvedli še manjši spektakel in pobegnili s prizorišča, vsi otroci pa so jo ucvrli za njima. Vso prireditev smo tudi fotografirali.

Potem so se otroci sami lepo uredili. Kot smo se domenili že prejšnji dan, smo družno odšli na večerjo v gostilno Lovec v Dobrni. Pice in coca-cole so bile nagrade za celotedensko prizadevanje in resnično so jo vsi tudi zaslužili. Odrasli smo bili prijetno presenečeni nad lepim vedenjem vseh otrok (za skupno pripravljeno mizo). Starejši fantje so bili nekoliko privilegirani, saj smo jim ob pici dovolili piti tudi pivo, da pa so res nekaj posebnega, smo se prepričali, ko so osvajali vaška dekleta. Po večerji smo se odločili, da gremo še v težko pričakovani disko v gostilni v Hudičevem grabnu. Tja smo se namenili peš. Pot nam je prihranila prijazna gostilničarka, ki nas je v dveh skupinah zvozila do diska s svojim avtom. Ta ljubeznivost in "posebna" vožnja sta bili še posebno doživetje. Ob prijetni glasbi smo se hitro razživel. Starejši fantje so imeli družbo povabljenih deklet iz vasi. Ves večer so bili nekoliko odmaknjeni in zamaknjeni; tako so štirje "pozabili" povedati, da bodo dekleta spremljali v Dobrno. Ta prekršek smo kasneje temeljito obravnavali. Vso pot nazaj nas je skrbelo, da jih to noč sploh ne bo v domu, a so prišli.

Plesali smo pozno v noč. Mlajšo skupino je gostilničarka odpeljala v dom, starejši pa smo odšli peš. Nočni sprehod smo popestrili še z obiskom Parne pekarnice v Dobrni. Tam so nam prijazni peki ob polnoči razložili, kako pečejo kruh, in nas z njim še pogostili. Vsi so videli pekarno prvič. Dan je bil res krepko dolg, saj so šli otroci spat izredno pozno - po 2. uri.

Osmi, zadnji dan - sreda 8. julij 1987

Kljub poznemu počitku smo prvič vstali nekoliko bolj zgodaj. Vsi smo bili zaposleni s pakiranjem, pospravljanjem, higienskimi opravili. Z ljubljenci so se že zjutraj pričeli poslavljati od izvoljenk in si izmenjavati naslove. Dva sta bila vsa solzna. Ob delu smo komaj opazili, da je imel avtobus dveurno zamudo. Pot nas je vodila najprej v Celje. Mesto smo si na hitro ogledali in iz radovednosti obiskali še celjske zapore za mladoletnike, kjer so nas presenečeni, a prijazno sprejeli. Povedali so, da so bili prvič pri njih tako mladi obiskovalci. Potem smo se odpeljali na grad na razgledni stolp.

Do Ljubljane smo kar malo počivali in vožnja je hitro minila. Z željo, da gremo še kdaj skupaj na počitnice, smo se poslovili od Mojca, Nejcica, Eke in Brine. Vsi štirje so nam letovanje resnično popestrili in si z nami vred prizadevali, da bi bilo čim uspešnejše. Potem smo se odpeljali na že tradicionalni obisk v ljubljanski živalski vrt. Mimgrede smo si privoščili še malico, ki smo jo imeli sabo. Kljub vročini se nam je prav prilegla. Še zadnjič smo zlezli v avtobus in jo ubrali proti domu. Od Postojne naprej smo se spet malo razživelili in prepevali vse do Pirana. Tja smo prispeli okoli 18.30, na trgu so nas že nestrpno čakali starši. S Centra za socialno delo nas ni pričakal nihče. Otrokom smo razdelili njihove lutke, vsakemu svojo in Tartinijev trg je za hipec kar zažarel v pisanih barvah.

Na koncu smo vsi terapevti ugotavljali, da je letošnje letovanje zelo dobro uspelo, da je bil program v celoti izpolnjen in na mnogih področjih celo razširjen. Še posebno zadovoljni smo bili, ko smo staršem pripeljali otroke cele in zdrave.

4. Poročilo supervizorja o superviziji skupinskega dela z osnovnošolci s težavami v odraščanju, ki poteka v okviru dejavnosti Centra za socialno delo Piran

Na teh srečanjih, ki jih je vodila supervizorka Alenka Kobolt, diplomirana psihologinja, svetovalka direktorja Zavoda za šolstvo SRS, koordinatorica komisije za prenovu institucij za usposabljanje in predavateljica na Pedagoški akademiji v Ljubljani - na oddelku za specialno pedagogiko in smo jih imeli s terapevti obeh skupin, smo analizirali vsebinske in doživljajske vidike svojega dela s skupinama.

Ugotovitve

Vsebinsko dogajanje mora biti prilagojeno starostni stopnji in zrelosti skupine. Vključevati mora različne dejavnosti, ki so bolj ali manj strukturirane in imajo za otroke tudi različen pomen. Ta pomen sega vse od sprostitvenega in zaposlitvenega do vsebin s psihoterapevtsko noto, ki poseže zlasti v emocionalno sfero otrokovega doživljanja.

Prej je treba izbrati ustrezno vsebino dogajanja. Pri tem upoštevamo čas, ki ga ima skupina že za seboj, in skrbno sledimo analizi dogajanja v skupini. Vsebino tako prilagajamo oziroma oblikujemo na podlagi skupnega mnenja obeh vodij. Seveda pa je potrebno in celo nujno upoštevati tudi željo otrok.

Analiza na naših srečanjih kaže, da so bile naštetе prvine zajete in upošteevane v obeh skupinah. V skupini ne sme biti preveč otrok. V obeh skupinah, zlasti mlajši, ki je delala letos prvič in ni imela pozitivnega jedra, so otroci s težavami na učno-storilnostne socialnem in vedenjskem področju. številne interakcije, komunikacije v preveliki skupini preprečujejo pristne odnose. Menimo, da je optimalna velikost skupine osem (največ deset) otrok, sicer ni mogoče doseгati želenih ciljev.

Supervizorka meni, da je bila odločitev prepustiti končno število članov skupine naravnemu osipu pravilna, saj so vključeni otroci iz različnih šol in sovpadanja drugih dejavnosti v tem času ne bo mogoče preprečiti.

Zelo pomemben je tudi prostor, v katerem potekajo dejavnosti. Omenjali smo tudi pomen opremljenosti z didaktičnimi in igralnimi pripomočki. Doslej je bilo že veliko narejenega. V mislih smo imeli zlasti nakupe različnih materialov, pripomočkov, igral in varovanja teh pripomočkov. Smotno bi bilo poiskati primernejši prostor od tega, v katerem sta skupini gostovali letos.

Supervizorka je kljub oviram pri tem delu prepričana, da je ta dejavnost potrebna, da vsekakor bogati delo Centra za socialno delo in močno pomaga pri prevenciji vedenjsko odklonjenega načina reagiranja zajetih otrok. Hkrati pripomore tudi k stabilizaciji čustvenega stanja teh otrok in jim lahko daje primerno oporo za pozitivno socialno dozorevanje. Identifikacija z drugimi člani skupine, skupno učenje v igri in z njo ter prilagojene terapevtske in razvedrilne vsebine namreč otrokom omogočajo poleg sproščanja tudi to, da bolje spoznavajo svoje vedenje, s tem pa se krepi njihova samokontrola, kajti ravno ta je pri otrocih s težavami okrnjena.

Pozitivna sta tudi prizadevanje in trud enotedenskega skupinskega bivanja v drugem kraju z dobro načrtovanim programom, meni supervizorka.

Redno zapisovanje in analiza vsakega srečanja omogočata natančno spremljati tako skupine kot celote pa tudi vsakega posameznika in njegovega razvoja v skupini.

Iz dosedanjega dela supervizorka z vodji skupin (terapevti) povzemam naslednje:

Zadostne izkušnje iz predhodnega dela, ustrezna šolska izobrazba in način dosedanjega dela v skupinah so jamstvo za nadaljnjo rast in skupinska bogatitev dela v skupini.

Velika zavzetost terapevtov kaže na konstruktiven in odgovoren odnos do tega zahtevnega dela, saj pri tem ne gre samo za stroko, temveč tudi za močno človeško in s čustveno noto prežet odnos. In ker je tako, morajo imeti vodje skupin možnost za sprotno analizo in kritični vpogled v svoje delo, možnost za razbremenjevanje in razgrajevanje napeitosti in negotovosti, ki je prav tako imanentni sodejavnik tega dela. To jim omogočajo njihove analize skupinskega dogajanja in svojega vedenja po srečanju, do neke mere pa lahko k temu pomagajo tudi srečanja z zunanjim sodelavcem, torej supervizorjem, ki ni obremenjen z delom skupine.

Ugodno ocenjuje tudi dejstvo, da sta vodji dve in različnega spola, saj tako otrokom omogočata identifikacijo, sama pa se lahko pri delu komplementarno podpirata. To dejstvo je posebno pomembno tudi zato, ker so odnosi v matičnih družinah često nemogoči, nemalokrat pa ti otroci nimajo obeh staršev.

Ugodno je dejstvo, da sta vodji močno povezani s svetovalnimi službami na šolah, od koder prihajajo otroci, in drugimi strokovnimi delavci na obalnem območju.

Mnenje supervizorke je, da bi bilo smotrno s tem delom seznaniti tudi delavce drugih centrov za socialno delo in jih spodbuditi, da bi se tudi sami začeli ukvarjati z njim.

Bogo Jakopič

PRIZADETE OSEBE V SLOVENSKEM SLOVSTVU

(Drugo nadaljevanje)

Za Prežiha, ki smo ga obravnavali v zvezi s prizadetimi osebami v prejšnjem nadaljevanju, je značilno (kot pravi dr. Jože Pogačnik v Zgodovini slovenskega slovstva, Maribor 1973), da je ustvaril takšne podobe kmetjskih ljudi, ki spadajo v vrh slovenske pripovedne umetnosti. Do vsega tega pa se je dokopal po njegovi izjavi z družbeno izkušnjo, marksistično izobrazbo, narodno zavestjo in tenkim občutkom za duševnost in pokrajino, ki so vzmeti njegove pripovedne proze. Morebiti pri nobenem drugem slovenskem pisatelju (razen Cankarju) ne najdemo toliko upodobitev prizadetih ljudi kot prav pri Prežihu. Kaže, da je bila prizadeta oseba, vsaj do neke mere upravičeno rečeno, pri njem tista oseba, v katero je pisatelj vlil toliko odtenkov in barv, da je skušal pojasniti bralcu vso krutost življenja, ki se oklepe nekaterih ljudi, zlasti pa proletarcev, in enkrat za vselej obračunati z idilo kmečkega dela, ki ga je do neke mere še povelečevala večerniška povest in sentimentalni realizem v 2. polovici 19. stoletja.

Pri Mišku Kranjcu najdemo sorazmerno malo takih oseb, katerih usoda pa, če obstajajo in če so gledane iz dokaj drugačnega zornega kota, ki je veliko bolje podan iz oddaljenosti od prizadete osebe, četudi - in to je Kranjčeva značilnost - v končni fazi ni geneze celotne osebe, ni nič manj tragična, kot je usoda Prežihovih prizadetih oseb. Voranc riše značaje s "silnimi zamahi" (J.Vidmar v uvodu v Samorastnike leta 1940), medtem ko Kranjec razvija neko življenjsko filozofijo ob prizadeti osebi in tako ta oseba neredko šele v nadaljnjem besedilu bolj polno zaživi pred nami. (Voranc nemalokrat opravi z osebo v nekaj globinsko poglobljenih opisih, iz česar človek neredko spozna glavne črte neke prizadetosti.)

Pisatelj Kranjec v delu *Življenje* povezuje krivdo za prizadetost Hozjanovega Ferka s sociološko pogojenostjo. Iz teh težkih nepriljubljenih razmer je izšel ta otrok in pisatelj krivdo za hibo (izlito oko) in otrokovo otopelost naprti krutemu Ferkovemu očetu. Mestoma nakaže to otopelost z zunanjimi znamenji duševne odsotnosti, ko Ferko leži na trati in opazuje oblake. Prav trenutki opazovanja narave bude v človeku nekakšne občutke, da Ferko živi le še za naravo, ker sta mu človeška krutost in nepriljudnost obrnili hrbet. Pisateljeva oznaka je, da je Ferko duševno odsoten, otopel, da pa je ohranil ljubezen do Jožka, ki ga povsod brani pred nasilneži. Pustil je šolo in se vdal manjšim barabijam. Začel je kaditi in ko se je Jula po več letih vrnila v zapuščen dom, Ferko tudi tega ni skrival. Prav to bridko usodo, ki ga je napravila pohabljenca, je potlačil globoko v svojo notranjost, a je iz svojega težkega življenja pravzaprav nikoli ni mogel izriniti. Pisatelj piše: "Nato je dognal to, da se vsi spotikajo obenj." in nato navaja kot neko samoobtožbo: "Ko pa sem razbojnik in cigan." Vse kaže, da gre za vedenjsko motenega otroka, ki ga je najprej zavrnil oče, nato postopoma tudi družba. Kaže pa, da je bilo za to veliko krivo tudi neurejeno življenje pri Hozjanovih. Ta problem je vsekakor uspešneje začel reševati v svojem delu, in sicer ob bogati sodniški izkušnosti, pisatelj Fran Milčinski (Ptički brez gnezda). Problem je neka druga skrajnost, da je otrok tako rekoč siljen v slaba dejanja. Tu gre sicer za starega Hozjana, ki skuša na zelo strog, celo krut način preprečevati krivdo, a jo s svojo krutostjo celo pogojuje oziroma trpinči otroka do skrajne mere.

V Kranjčevih Težakih srečamo bebca, ki je ostal doma in mu tudi usoda ni kdove kaj mila.

Poseben problem telesnega invalida Tinčeta, ki si zlomi nogo, ko pade z drevesa, je načel pisatelj v romanu *Os življenja*. Pri tem gre bolj za faktografijo, ne pa toliko za samospis, za globlje pretresanje duševnega stanja po tem nesrečnem dejanju. Pisatelj se zave globlje posledice, ki prinaša v hišo nesrečo prav zategadelj, ker si Tinče ne

more več služiti kruha kot v očetovi delavnici (torej sociološki vidik), in seveda le mimogrede obravnava človeka, ki mu tudi osebno ni vseeno, da je pohabljenec. Človek pri naštetih osebah čuti, da se je pisatelj premalo poglobil v globljo življenjsko problematiko prizadetih oseb ali jo je celo mestoma prezrl. V Kapitanovih srečamo Kristino, hčer Agate Kapitanove, ki ji v razočaranje vseh raste grba. Pisatelj tega ni popolnoma obšel, a mestoma je le čutiti, da mu to ni bilo poglavitno, saj je to nesreča za hišo in otroka. Da je skušal Kranjec upodabljati prizadete osebe, od družbe nekdam tako zapostavljene ljudi, kažejo njegova zelo raznovrstna iskanja v tej smeri, namreč kako bi jih naslikal v čim pestrejši življenjski legi, sredi življenja, čeprav niso njegovi prizadeti toliko prepričljivi po genezi svoje hibe in deklaraciji le-te, kakor smo čutili pri Prežihovem Vorancu. V delu Imel sem jih rad, v črtici človek, ki se je pogovarjal s pticami in živalmi, nas pretrese opis vaškega posebneža Johana, čeprav ta skoraj ni nič več to. Kranjec se je loteval tudi čustveno zlomljenih ljudi, ki meje na versko blaznost. O verski vdanosti je govor pri mestni Irmii in versko moteni Roziki. Pri Kranjcu srečamo tudi begavčke, nekoliko vedenjsko motene otroke, ki beže od doma, ker so naveličani samote ali ker nimajo staršev (Draš v Grlicah). Tu gre seveda tudi za problem, podoben Ferkovemu, le s to razliko, da se Ferko bolj drži doma, čeprav je socialno Draš še bolj ogrožen.

Kranjec je dal enkratno, skoraj alegorično upodobitev slepote s slepo Katico v Povesti o dobrih ljudeh. Slepa Katica, se pokaže v pojmovanju ljudskega izročila o slepih in na njej je razlit sij posebne, skoraj mučeniške osebe. Pisatelj je z njeno slepoto združil kaj pogosto lastnost, ki jo povezujemo ali jo povezujejo s slepoto, nadarjenost za petje. Čeprav je njena prizadetost izražena le nekajkrat, zelo mimogrede, deskriptivno, je znal pisatelj vlitii v besedilo, ki spremlja opis, izjemno moč, tako da njen opis v resnici ni torzo, ampak se prepleta v mnogih niansah. Slepa Katica ni nikomur v nadlego, celo zelo dejavna je, je del sreče Koštrčeve hiše. Tu se morda skriva zopet znana ljudska modrost, da je defekt nekoga po drugi strani tudi blagoslov v hiši.

Prežihov Voranc je v Samorastnikih potolažil pohabljenca, češ "vsaj vojakov ne bo služil". Kranjec je z neprikrito simpatijo do te osebe zakoličil celo srečo in veselje Koštrčeve hiše. Slepí Katici je namenil sicer tragičen, a človeško izredno dejavno plemenit konec. Ko skuša ublažiti nesrečo drugega, se utopi. Tudi zaradi Katicice in obeh starih Koštrčevih je pisatelj naslovil delo Povest o dobrih ljudeh. V katici je podčrtal globoko misel, da prizadetost ni nuja, ki vodi človeka v od-tujenost od dela za ljudi oziroma da ni vedno nujno, da se prizadeta oseba umakne v svoj, drugim nedostopni svet. Lahko bi rekli, da je os-novni princip njegovega prizadevanja, poleg njene žrtve za domače, tudi iskanje osebne sreče v prizadevanju, da pomaga. Nje prizadetost ni pohabila značajska, zato je v tem pogledu drugačna od Hozjanovega Ferka v zgodbi Življenje. Tu je Kranjec stkal skoro diametralno nasprotje: Ferko sovraži, Katica ljubi. To je dokaj upravičeno oprl na posledice družinske vzgoje. Katica pozna ljubezen, dom, prirčnost, četudi je priča prepíru med staršema, ki pa ga nekje prevpijeta lju-bezen in harmonija odnosov starih Koštrčevih. Pri Ferku je dom nekaka vojašnica, celo mučilnica, v kateri je tepež na dnevnem redu, ljubezni pa je bôlj malo. Zato Ferko išče svojo pot. Ferko se zakrknje in se začne predajati razvadam. Tam je "povest o dobrih ljudeh", pri Ferku je "zgo-dba o trdem, neizprosнем celo krutem življenju". Pri Kranjcu srečamo tudi, kot smo že omenili, begavčke, otroke, ki beže od doma ali ki so na cesti zato, ker nimajo staršev.

Kosmačev svet je sicer po številu prizadetih oseb dokaj skromnejši, a je po ustvarjalni moči dokaj pomemben in tudi enkraten. Morebiti je Kosmač poleg Prežiha edini pri nas v prozi zares dobro genetsko zajel (vsaj v Tantadruju) prizadeto osebnost in jo skušal spremljati tako v osebni govorici kot tudi v celotnem vedenju. Tu gre sicer za opise, ki jih pisatelj spremlja z rahlo grotesknostjo, a zato nič manj tragično ne izzvene te osebe v celotnem umetnikovem konceptu, v katerega je postavil prizadeto osebo. Kosmač sicer izhaja iz ljudske oznake prizade-te osebe, tej oznaki neke osebe sledi le nekaj časa, nato pa prepus-ti bralcu, da sam presoja vedenje osebe in jo kot tako najbolj življe-njsko verjetno označi.

Tantadruj je v Kosmačevem delu izjemen dosežek in je prav, da se ob njem nekoliko pomudimo. Že zgodnejša dela (Venc Poviškaj, Ljubezan Hotejčevega Matica) kažejo Kosmača kot izvirnega iskalca od družbe zaničevanih oseb, ki trpe krivice in ponižanja, ker so prizadete. Skoraj v vseh primerih postavlja stališče vaške gospode (premožnega kmeta in župnika) do takih oseb. Čeprav župnik (zaradi "krščanske morale") nima docela odklonilnega stališča, se skuša vedno kar naglo iznebiti teh oseb, bodisi da se sam odstrani bodisi jih pošlje dalje. Bogati vaščani pa zavzamejo do njih skoraj vedno docela odklonilno, zavračujoče in tudi zasmehujoče stališče. V najboljšem primeru jim dajo jesti, da se jih znebijo. Tantadruj je otrok, ki izhaja iz bede. Njegov besedni zaklad je skromen. Čeprav ni brez njega, je nekako "poetično navdahnjeni norec", ki hrepeni po smrti. V to verjame kot v odrešenje. Ni samo norček groteskno tragična oseba, tudi osebe njegovega okolja so temu izredno blizu. To je očitno, zlasti tedaj, ko pisatelj vpreže v zadevo norčkov tudi ves vaški obred, vse pomembnejše vaške veljake, ki hite k odprtemu grobu na pokopališče, na katerem je pokopan Tantadruj. Tako stvar postane še bolj razvpita in smešna.

Tragikomiko močno dosega prav z besednim zakladom norčkov, ki je značilen in tudi še posebej značilen zato, ker iz tega veje velika družbena krivica, ki jim ni dala dostojnega življenja in je to tudi vsaj delno povročila njihovo prizadetost. Tu gre za zelo očiten genetični postopek, ki pelje bralca k oznaki, da je ta in ta duševno prizadet. Ti norci so posebni proletarci, celo brez doma, a gotovo brez premoženja. Ostala jim je le tolažba, ki je v neki funkciji, da se jim bo nekoč bolje godilo ali da pač tako je, česar se v bistvu na srečo niti ne zavedajo. Vsi iščejo nekaj. Tantadruj je izrazito hrepenenjski tip, še bolj kot druga norčka. V drugih dveh, ki sta "običajna norčka", ni kdovekaj novih "idej". Tantadruj se v svojem nenehnem premišljevanju, ki je seveda skregano s pravo pametjo, smeje, si želi predvsem čimprej doživeti smrt. Zato je njegov "pokop" le skoraj logična končna faza, iz katere pa ga rešijo vaščani. Pisatelj končuje zgodbo z idilično pokrajino, sicer

mrzlo in obsijano z luno, za norčke pa težko, saj gredo v mrazu nara-
zen, pač vsak svojo pot. S to socialno poanto, ki pa je na drugi stra-
ni nekak brezdomni svet norčkov, je podčrtal izredno tragično usodo
prizadetih ljudi, ki se jim je omračil um.

Zgodba o "vojaščini" Venca Poviškaja je sicer dokaj zgodnejše pisa-
teljevo delo, v čigar življenje je pisatelj zajel podobno tragiko du-
ševno prizadetega človeka kot v Tantadruju. Tu gre za osebnost, ki je zmla-
da priklonjena svetu duševne samote, poleg tega pa je še izredno
plašna in kot večina le takih tudi naivna. Vse vedenje Venca Poviškaja
kaže na duševno prizadetega človeka lažje vrste. To kažejo tudi vse nje-
gove nerodnosti (Venc Poviškaj se je zaljubil, kar je rahla posledica
tudi okolja, v katerem živi). To okolje je manj spoznavno pri Tanta-
druju. Pri obeh pa gre za poimenovanje z izrazom, ki sta ga prizadeta
prevzela zaradi njenega ponavljanja ali pa ga je ponavljalo okolje (Ta-
-in-druj Tantadruj in Poviškaj me, VencVenc Poviškaj).

V Finžgarjevem delu imamo v mladinskem slovstvu (Pod svobodnim son-
cem, Trentar) prizadeti osebi. Finžgar je v pevcu Radovani (Pod svo-
bodnim soncem) želel upodobiti človeka, ki je bil po njegovem social-
nem mišljenju najbolj primeren za pevca, ker je bil slep in ni lahko
opravljal druge službe (vojaške, služabniške). Bil pa je dober tudi
za sla (prinašalca novic), kar je Finžgar strnil v podobi prikupnega
starca, dobrodušnega in prijatelja dobre kapljice. Seveda pa so bili
ti ljudje za podobne službe zelo primerni, saj so se lahko zgovarjali,
če so jih ujeli, na svojo prizadetost in tudi človeško nemoč, ker so
bili slepi. Obenem pa so lahko še z večjo varnostjo in uspešnostjo
opravljali vohunske naloge. Tu pisatelj v opisu le ponekod omenja, da
je Radovan slep. Kljub svoji hudi prizadetosti pa je njegov junak živ-
ljenjsko veder in prijeten spremljevalec Iztoka in dokaj dober ter
bister sobesednik. V Trentarju (Ivan) je skušal podati življenjsko iz-
redno polno podobo človeka, ki ga je medved hudo iznakazil. Ta podo-
ba se je mlademu pisatelju izredno močno vtisnila v spomin in je ne-

navadno sočno opisana v njegovih spominih na mladost. Izrazito pejorativna je podoba kroničnega pijančka Joka v povesti Sama, ki je tudi s tem invalid.

Juš Kozak skuša prikazati v zgodbi Jeračeva in njen Boštjan zgodbo o zapostavljeni, za podeželske pojme izgubljeni ženski z otrokom bebcem, ki so ga krstili za Boštjana. V ospredju je sicer zgodba o ženski, ki je želela kot vsak človek biti ljubljena, a so jo gospodarji le izkoriščali. Tudi njenemu, ne preveč rožnatemu življenju so prisilno naredili konec. Šele ob njeni smrti se globlje zavemo, da obstaja ob njej še nekdo. Ta nekdo je presunljivo ubog, saj ne more več obuditi mrtve matere. Nekateri materini prijatelji ob koncu sicer poudarjajo dobroto in otrok roma tako rekoč iz rok v roke. Pretrese nas prizor ob materini smrti, ko otrok podivja. To je Kozak še najbolj prepričljivo upodobil, čeprav je to le utrinek in bi si želeli bolj podrobnih, bolj prepričljivih opisov, ki bi sproti nakazovali in poudarjali otrokovo prizadetost. Tudi Kozak gradi na sociološkem izvoru, ki je značilen za pisatelje med vojnama in še potem socialnemu realizmu. Kozak kljub nekaterim, dokaj lepim prijemom pri upodobitvi prizadete osebe ostaja še vedno pri bolj ali manj shematičnem oblikovanju in risanju prizadete osebe.

Tudi naša otroška literatura med vojnama se ni izmaknila opisom prizadetih. Tako srečamo v znanem Vandotovem delu Kekec slepo Mojco, ki jo žele čimprej ozdraviti slepote. Simpatična, plemenita deklica to po čudežni poti tudi doseže, ker ima dobre in požrtvovalne prijatelje. Sam opis prizadetosti v tem delu je sorazmerno skromen.

Iz povsem drugega zornega kota kot Prežih, Kosmač, Kozak, Finžgar in drugi obravnava prizadetega Fran Milčinski, naš znani humoristični pisatelj. Pri njem je Poldrugi Martin v resnici izmišljena komična oseba, podobno kot Butalci. Tu gre za izrazito groteskno podobo, ki izvalja pri človeku le smeh, ne pa sočutja ali drugačnega človeškega razumevanja prizadetega. Zato človek tudi pri branju zavestno ustvarjenih in na komičen način prikazanih okoliščin le uživa, in sicer le v zdravem smehu, ne da bi pomislil na težo kakršnekoli prizadetosti.

Pri Preglju najdemo sorazmerno veliko opisov prizadetih oseb, denimo hrome sestre Ignacije (Dom gospe matere Serafine). Smrt v tem delu pomeni prijazno odrešiteljico. Sestra Ignacija je le ena podoba iz samostanskega življenja, v katerem se vera v zveličujočo moč trpljenja nenehno potrjuje. Tudi njegovi Tolminci niso brez prizadete osebe. Nekoliko mimobežen je prikaz sina krčmarja Kobala Vrbanček, ki je bil hrom in ki je po nesreči umrl blazen. V Matkovi Tini je upodobil nekaj spontan prehod iz nečloveškega trpljenja v njeno brezumno ravnanje. Opis je mojstrski in tudi življenjsko sprejemljiv. Dacar Karneš v Tolmincih je človek spačenega obraza in pokvarjena izkoriščevalska duša, a ga ne moremo prištevati k duševno prizadetim. Pregelj ume v nekaj potezah dati dokaj slikovito podobo prizadetega - njegov lik navadno kot nekaj meteor zažari in ugasne. Vendar je pisatelj pogosto premalo dosleden v genetični povezavi opisa celotnega duševnega stanja prizadetega. Tudi pri njem najdemo dosti črnbelih opisov prizadetih ljudi, po številu še nekoliko več kot pri drugih pisateljih. Zelo pogosto skuša ravno prizadetost izkoristiti za bolj plastično izpeljavo neke svoje zamisli. Hroma sestra Ignacija, denimo, je neke vrste žrtev in kot taka je pisatelju skorajda potrebna, da posebej podčrta njeno prizadetost in trpljenje, ki ga tudi v tem domu ne manjka, a je po drugi strani odrešujoče. Bolj pejorativno je orisan lik osovražnega Krnela (Tolminci), katerega osebnost obeleži skoraj hudobno in demonsko. Pregelj med našimi pisatelji ni edini skušal dati osovražnemu tudi nekaj slab videz ali, kot pravijo, "na obrazu se mu je bralo, da je hudoben ali spačen".

Pregelj pa se ni ustavil samo pri imenovanih prizadetih osebah. V otrocih sonca najdemo blaznega mlinarja. Hude duševne depresije ali blaznost je izrazil v mlinarju Janetu, ki ga preganja ljubezen do Mežnarčeve Tine in ki v napadu blaznosti skuša potegniti v narasli potok Slavico, a mu to prepreči Poznik, ki ga v samoobrambi ubije, ko rešuje iz blazneževih rok Slavico. Pisatelj je v tem delu opisal kar nekaj posebnih: čudaškega strica Feličaja in nekoliko čudnega učitelja Sivca, ki vsaj delno meji na čudaštvo.

V Plebanusu Joanesu igra za zamotano, temno stran življenja nečakinje strica duhovnika Katice, ki zblazni v kostnici, kamor jo zapre Plebanus zaradi greha in nosečnosti, vendar ta ohrani toliko moči in duševnega zdravja, da streže Joanesu v bolezni, ko razsaja kuga. Ta zgodba izveni nekoliko nenavadno.

V Zgodbah zdravnika Muznika se srečamo z Maticem in njegovo gluho ženo Jero, zanimivo predvsem zavoljo prizadetosti, saj Pregelj redkeje opisuje slušno prizadete (razen starostno naglušnih). V Bogovcu Jerneju dokaj prepričljivo naslika podobo pohabljenega in bebastega Tilna, cerkovnikovega varovanca, ki žalostno konča pred vaškim razpelo. Ko kleči pred njim, zrušenim, ga najde kmet, ki je razpelo postavil, in ga ubije.

Pregelj s tem sledi vsaj nekaterim pisateljem, ki pohabljenca neredko izpostavijo sovražnim silam ali pa ti sami prinašajo nesrečo. V tem je zakoreninjene veliko ljudske bojzani pred prizadetimi, še zlasti duševno prizadetimi ljudmi.

Na poseben, bolj splošno sociološko obarvan način rišejo prizadete osebe Franc Bevk, Tone Seliškar, Angelo Cerkvenik in Ivan Potrč. Nekako bolj inspirativni in "eksperimentalni" so motivi in oznake takih oseb v delih Mirana Jarca in Bogomirja Magajne, in sicer v smislu individualne neuravnovešenosti in razrvanosti in manj kot proizvodi okolja, kot jih srečujemo pri socialnih realistikih te dobe.

France Bevk v Krivdi opiše tragiko hromega Florjana, ki je padel pri delu s strehe. Ta tragika pohabljenega se še močneje pogloblja z njegovo osebno, družinsko tragiko, ker ga žena vara, kar spozna malo pred smrtjo in umre.

V Seliškarjevem Nasedlem brodu najdemo v življenju vojaka spekulanta in verižnika Justina Železnika osebno prizadetost ob spolni bolezni, ki se jo je ta nalezl in zaradi katere se njegovo življenje po bolezenskem stopnjevanju konča v umobolnici.

Pisatelj Angelo Cerkvenik nam v Oračih opiše v osebi Mihe Svetličiča božjastnega človeka, ki ga bolezen vrže pod žago in ki mu komaj rešijo življenje. Iz bolnišnice se vrne kot invalid. Ko mu gospodar odreče, da bi ga vzdrževal, se ne more sprijazniti s težkim življenjem, zato skoči v vodo.

Ivan Potrč v povesti Sin opisuje tudi zmedeno Klinarjevo Milo, ki je slepila Karleka in je bila dokaj prostaška ženska.

V tem smislu je bolj skrivnostna proza Mirana Jarca, zlasti roman Novo mesto s čudaškim Andrejem Vrezcem, ki prebira pesmi Koseskega. Sicer še ni normalno opazna prizadeta oseba, vendar hodi svojo pot. Tudi Jarčev dvojniki Daniel Bohorič bi bil lahko posebnejši. Vse pretrese smrt pohabljenca, grbavega Komina.

Nekoliko več prizadetih oseb naniza v svojem delu Zaznamovani pisatelj Bogomir Magajna. V zgodbi Jerinova Lida najdemo žensko, v kateri se podre duševno ravnovesje in mora v umobolnico, kjer ji zdravnik pokaže pot v novo življenje: odide naj na deželo. Bolj tragično usodo doživi v zgodbi Pojdem v Rute Jožica, ki se, okužena s sifilisom, izogiba ljudem, še posebej noče okužiti rojaka. Gre nad prepad Miljatske in omahne v globino, v smrt. V črtici Invalid izgubi Franci v vojni noge. To mu uniči življenje. Zaročenka se poroči z drugim, vendar ga ne pozabi. Pred njeno smrtjo jo hoče Franci še enkrat videti, zato se odpelje z vozičkom na njen dom. Tam naleti na njeno hčerko, sedaj skoraj tako, kot je bila nekaj mati. Z njeno podobo v očeh se odpelje na železniško postajo in se vrže pod vlak. S samomorom je hotel oprati dejanje, ki ga je storil med vojno za fronto nad nekim nedoraslim dekletom. V zgodbi Pogrebniček najdemo Jako Dimnika, pogrebnega čuvaja z nezaceljeno rano v srcu, ker mu je neki tovarnar zapeljal ženo. Tedaj je bila to še Dimnikova zaročenka in se je to zgodilo proti njeni volji. Bolečina v njem je iz leta v leto večja, še večja pa postane, ko se pokaže, da je sinček, njegov up, duševno zaostal. Edino, kar ljubi, je hčerkica. Ko pa izve, da je tovarnar umrl in da ga bo moral

varovati na mrtvaškem odru, se od veselja napije. Nenadoma pa se zamisli v pijanosti, da se truplo vzdiguje proti njemu. Odpeljejo ga v bolnišnico, kjer hira in umira njegov sinček. Njegova smrt ga moralno očisti.

V zgodbi Blaž Strniša muzikant epileptik Blaž pobegne iz umobolnice. Po prividih se vzpne na Kamniške planine, kjer spozna dekletko, ki hodi obiskovat kraj, kjer se je ubil njen fant. Dekletko mu pričara nov veliki svet težkih misli in ne more se znebiti njenih fascinirajočih oči. Ko izve za njeno nesrečo, se zopet pogrezne v zamračeno stanje. Zelo pogosto je bila objavljena pisateljeva čutno-vizionarska podoba črtice Vinograd, v kateri stari Ambrož v prividu vidi svojo pokojno ženo Marijo, s katero sta ustvarila lep vinograd. Sin ga hoče prodati, da bi si kupil vozovnico do Argentine. To prepreči stari Ambrož, ko pred prodajo poreže trte in ko v prividu vidi svojo ženo, hiti za njo in se smrtno ponesreči. Reči moramo, da je Magajnova poklicna usposobljenost dokaj močno vplivala na opise njegovih junakov v delih, saj jih je gotovo stvarneje gledal v njegovem stanju, še posebno v stanju, ki ga je sam dodobra poznal iz umobolnice. Tako so nekateri njegovi liki življenjsko bolj prepričljivi.

V Kresalovem študentu Štefanu je v ospredju že znana in obravnavana umobolnost, saj je Anina mati zblaznela in pomorila šest otrok. Oče je naredil samomor, strica je ubila eksplozija parnega kotla v kurilnici, teta je umrla od žalosti za možem. Arijel Štern, s katerim se Ana spozna, blazni, pa tudi njegova mati je versko blazna. Arijel, se zaradi neurejenih družinskih razmer obesi, mati pa do kraja zblazni. Gabrijela se potika okrog kot mučenica. Osrednja zgodba se pleče okoli študenta Štefana.

Kljub pisateljevi želji, da bi globlje utemeljil duševne premike v življenju svojih junakov, le s težavo lahko trdimo, da je Kresal to umel dodobra izvesti po zakonih življenjske verjetnosti.

Alojz Kraigher se v delu *Mlada ljubezen* loti delno prizadete osebe, v kateri je glavni junak Tomo spoznal globino razočaranja, ko je izvedel za smrt nesrečnega grbavca, ki se je v žalosti obesil na kljuko Magdinih vrat, ko je izvedel, da k Magdi zahaja Blejčev Bogdan. Toda opis je bolj priložnosten, saj je zelo hipen, čeprav tragično obarvan.

Tako nam proza tega obdobja dokaj zgovorno oriše bedo duševno ali telesno prizadetih, pogosto pa kot sintezo obeh prizadetosti. Pred nami se giblje vrsta sifilitikov, umobolnih in blodečih, ki padajo iz ene v drugo depresijo. Vse to pa je zaznamovano v mejah in v okviru pisateljevih zmožnosti, da na bolj ali manj oprijemljiv, slikovit, življenjski in življenjsko verjetni način da to ali ono podobo prizadete ga. Prisotnost teh likov v naši književnosti v tem času zgovorno dokazuje, da je to obdobje začelo globlje razmišljati o prizadetih osebah in jih obravnavati kot neobhodni del vsega človeštva.

PRIZADETE OSEBE V SLOVENSKEM SLOVSTVU

Poezija

Nekaj, če že ne mnogo manj primerov prizadetih oseb najdemo v pesnitvah. Izrazit primer take pesmi v slovenski narodni zakladnici je ljudska pesem o občutkih, ki jih ima slep človek, *Le enkrat bi videl ali Zdihljaji slepega*, kakor jo je objavil dr. Razlag v *Pesmarici*, izdani v Mariboru leta 1872. Ta pesem, polna občutkov in slutenj slepca, ki ni videl sonca, ne lepote narave, je bolečina, vir globoke prizadetosti slepega človeka, ki bi rad videl tudi sočlovekov obraz in njegovo resnično odprtost za sočloveka.

Po pregledu poezije je mogoče soditi, da je največ takih opisov najti v dobi realizma (Aškerc: *Mutec Osojski* in J. Pagliaruzzi Krilan: *Smrt carja Samuela*). Pri obeh gre le za "umetno ustvarjeno prizadetost".

V prvem primeru gre za to, da mutec sprejme nemost kot nekako kazen za greh, v drugem pa se maščuje bizantinski cesar nad Samuelovimi vojaki tako, da jih oslepi in da ti slepi na eno oko vodijo popolnoma slepe tovariše domov. Ta pretresljiva pesnitev je oblikovana po zgodovinskih virih.

Bolj izrazito je to upodobil z vso tragičnostjo tudi socialnih razmer v tej dobi (med vojnama) socialni pesnik tega obdobja Mile Klopčič v pesmih Blazni France in Pogreb v zbirki Preproste pesmi (1934). Pesnik skuša opisati moža, "ki izgubil je na fronti, je bil radost in pamet" ter beračil, "v obrazu zareze, a vse so negibne, neznan mu je jok, neznan mu je smeh". Kot refren njegove blaznosti je venomer ponavljajoče: "Dajte mi dinar za žganje, ali pa grem..., dajte mi dinar za flavto, ali pa grem!"

Kot motivi ali prisposode stopajo dokaj pogosto v ospredje prizadeti, in sicer tako duševno kot telesno (slepi, grbavi), denimo v pesmi A. Novočana Očetu, pri Miranu Jarcu v pesmi Osamelo dekle, v kateri se dekle sprašuje, ali bi bilo bolje, da bi bila slepa in gluha, ker ji je pusto, ko je vse dni in noči sama (človek in noč, Ljubljana 1960, stran 58) ali pri Mateju Boru v pesmi V mrtvi vasi, v kateri je mutčev molk pošasten, pa v pesmi Petra Levca Zaprti krog.

Zelo impresivna je Seliškarjeva pesem Stekleno oko, v kateri zaslutimo, kako pesnik pronicljivo govori o sotrpinih in vnaša svojo bolečino ob tej prizadetosti. V tej samoti bolečine mu prihaja venomer v spomin slepota, slepo dete, slepa deklica, tako da pravi: "Slepo dete pa je v meni in preklano materino srce in sem strt".

Ko se je naša poezija socialnega ekspresionizma in postekspresionizma dodobra soočila s človekovo bivanjsko stisko in s socialno perečo problematiko, je pogosto poiskala tudi motive, četudi zgolj prisposode, ki se opirajo na človeku tako pomembne, če hočete fiziološke funkcije:

vid, tip, sluh, celo okus in seveda na patološko stran, na vse človekove silne in nepotišane prizadetosti, bodisi v sebi bodisi v sočloveku, ki pa ga je nedvomno najgloblje prizadela duševna abnormalnost (Klopčič: Blazni France).

Čeprav je v poeziji zelo malo opisov prizadetih oseb, je v njej morebiti toliko bolj žgoče zastavljena metaforika, ki pogosto prav tako glasno slika tragedijo človekove prizadetosti, morda le v nekem trenutku.

SLOVENSKA DRAMA IN PRIZADETE OSEBE

Že v starejšem slikarstvu na našem ozemlju (Hrastovlje) vidimo med ljudmi, ki jih zalezuje smrt, tudi berača z leseno nogo. To se očitno ponavlja v kasnejših verskih igrah, najizraziteje v dobi baroka (v pasijonih), ko nastopa ljudstvo, ki mu je pohabljenost že od nekdaj nekaj bridkega, pogosto tudi odvratnega in v tedanji dobi izraz telesne in splošne revščine.

V Linhartovi komediji Ta veseli dan je izraz komike duševna prizadetost, omejenost, katere lastnost je simbolično upodobljena v Budelu.

Jurčič je v Tugomeru upodobil slepega duhovnika Zovolja, ki ga vodi deček in ki je izrazito predstavljen kot nekak prerok Slovenov. V boju s Franki je izgubil oči, zato je v očeh sobojevnikov zelo spoštovan. V Cankarjevi drami Kralj na Betajnovi zasledimo hipnozo v kateri je Kantor zadavil svojega bratranca Martina, Maksova hipnoza pri Kantorju močno spominja "na mišnico", na alegorično predstavo umora v Hamletu.

V Medvedovi igri Za pravdo in srce nastopa oslepelí Grajan, ki je celo eden glavnih nosilcev razredne ideje. Morda bi mogli potegniti delno vzporednico z že omenjenim Zovoljem v Jurčičevem Tugomeru, saj je nekakšen prerok in se delno tudi idejno močno podrčtan razlikuje od množice likov.

Tudi drugi lik prizadete osebe je v Medvedovi igri Stari in mladi slepec. Ptičar Blaže spominja na Norca v kralju Learu. V Medvedovem Črnošolcu oče zblazni in tava okrog, ker mu neznani zločinec zažge hišo. Slepca prikazuje Funtkova drama Za hčer, v kateri gre slepi oče, že drugič nesrečno poročen, prostovoljno v smrt in odpre hčeri lepše življenje. Po Ibsenu, ki je dotlej že pustil nekaj sledov v slovenski dramatiki, začutimo nekaj motivov strindbergovske ženske hudobnosti, denimo sovražna mačeha duševno ugonablja pastorko in moža. Zaradi močnega občutja samote in pričakovanja, v katero iz orodja prihaja nevindno dejanje, bi lahko sklepali tudi na vpliv Maeterlinckovih malih dram (Slepci, Vsiljenka), vendar bi bila taka misel prezgodnja. Sklepamo pa lahko, da se v tem občutju uveljavlja Funtkova epskolirska pesniška narava (Koblar, Slovenska dramatika I, stran 181).

V Ganglovi štiridejanki Sin zblazni sin, ko spozna, da je zaradi svojega očitka očetu ob svojemzavoženem življenju uničil očeta, saj ga zadene kap. Zadnje dejanje in zlasti Cirilova blaznost se zdita kot epilog ganljive družinske drame (Koblar: Slovenska dramatika I, stran 183). Gangl v drami Dediščina opiše slepega človeka. V kovačnici je snop gorečih isker poškodoval oči. Nesrečnik si kupi orglice, da bi hodil od hiše do hiše beračit. Tovarna mu je uničila oči, sinu pa materina dediščina (jetika) jemlje življenje.

Zofka Kvedrova v štiridejanski drami Pravica do življenja oriše (v drami "Trgovčev sin") hromega sina Pepija. Pepi, ki dosti razmišlja, in sicer bolj kot drugi, je proti ženitvi sestre Berte s postaranim bogatašem Ponikvarjem. Ko oče in mati silita hčer k poroki, češ naj pomisli, saj ima hromega brata, Pepi sam ubrani sestro pred tem. Da jo reši dolžnosti do sebe, se ustrelí. Zanimivo je Pepijevo razmiš-

ljanje. Zagrenjeni, od življenja prizadeti Pepi, ki ve, da je staršem samo v breme, najboljše spozna, da se pravice staršev nekje nehajo. V pogovoru s sestro modruje: "Oni terjajo od nas ljubezni, zahtevajo od nas hvaležnost, naša dolžnost, zatrjujejo nam, naša dolžnost je povračiti jim dobrote, ki smo jih od njih prejeli. In to je res, brezsrčno bi bilo od nas, da jih ne ljubimo, celo jim ne storimo vsega, kar je v naši moči". Zofka Kvedrova že dokaj poqumno načenja sociološko-etični vidik ob prizadetem, ki skuša razčleniti pretiran poseg staršev v življenje otrok.

Nekoliko po zgledu Zofke Kvedrove je pisala igre tudi Marija Kmetova. V igri *Mati* (1917) pisatelj Matja Matjan pripoveduje Brigiti, profesorjevi ženi, gospej Travnovi zgodbo o materi, ki je svojega hromega otroka zastrupila, da bi ga rešila žalostnega življenja. Pripoveduje ji tako nazorno in prepričljivo, da Brigita pritrjuje, da je žena storila prav. Zgodbo hoče porabiti Matjan v svoji knjigi. Čez dve leti rodi Brigita slepega otroka, kar jo spravi v veliko potrtost, zdravnik in mož se bojita za njeno življenje. Tedaj izide tudi Matjanova knjiga in vsa javnost živo razpravlja o njej. Ko so pri Travnovih na obisku zdravnik, Matjan in njegova nevesta in se vsi že odpravljajo, zaslisijo iz otroške sobe silovit jok. Matjan tedaj zasluti, kaj se je zgodilo, se prime za glavo in zapvije: "Moje delo - ha moje delo!" Nevesta Vida mu vrže v obraz: "Matja, sovražim te!" in Traven zakriči: "Zločinec! Proč!, proč!" Prav tedaj zazvoni poldne. Brigita pride vsa mrtvaška in kakor okamnela, opira se na zid in z ostrim pogledom v Matjana pravi: "Ne morem. Slep je moj, tako zelo moj!"

V drami zmaga globoka etika, ki je tudi danes še v marsikom in tudi v naši družbi poudarjena in je na mestu. Pri Stanku Majcnu v drami *Apokalipsa* srečamo blazno žensko. V Remčevih *Volkodlakih* se je stari Meti zaradi nasilja okupatorjev zmešalo, in jo odpeljejo. V *Pregljevi drami Salve virgo Catherina* ali *Ljubljanski študentje* resnobni

študent Janez Klasibek oslepi pri obleganju Dunaja. Igra se konča s pretresljivim razglasjem, ko domovinski zanos in ljubezen nenadoma razpadeta ob razkritju Klasiberjeve oslepelosti.

V Komposteljskih romarih Ivana Preglja graščak Visoški za kazen, ker je preklel Osojskega, takoj oslepi. Šele v Kompostelju, kamor je romal po odpuščanje, spregleda.

V Kraljični Haris (1927) je Anton Leskovec, pomembni slovenski dramatik, pokazal hromo mater Isteniških, ki umre ob hčerini ljubezenski tragiki.

V drami Ignacija Borštnika Stari Ilija gruntar Bogate starega Ilija razglasi za slaboumnega. V Finžgarjevem Divjem lovcu Gašper noče vrniti zemlje staremu Zavrtniku, zato ta zblazni. Finžgar dokaj prepričljivo razčlenjuje potek duševne zmédenosti do izgube zdravega razuma. V igri Zaklad nam Ksaverij Andrejev (psevdonim Janka Puharja) zabavno prikaže bridkega vaškega tepčka.

Kratka ekspresionistična drama Milana Fabjančiča Pod Kamnom - pisatelj je objavil samo zadnje dejanje tragedije (Ljubljanski zvon 1922) - obračunava usodo invalida, ki ne more več živeti, ker ni enakovreden človek, je berač. Tudi žena ne more več zdržati ob njem. Obupana zbeži v noč in v smrt, invalid pa se v pijanosti pokonča. Pretresljiv je prizor, ko da žena otroku v zibeli piti moževo žganje. Invalid obtožuje družbo: "Saj kričim že vsepovsod, po trgih, po ulicah in po gostilnah. Toda nihče ne sliši in noče slišati. Jaz kričim: Ljudje božji, ženo imam doma, ženo in otroka, majhnega, nežnega, kakor lipov list spomladi. Njihova ušesa pa so gluha, zabita z železnimi zamaški, njihova usta, ki so srebal in srebljajo našo kri, so nema kakor skale. Te oči, te njihove oči nas ne vidijo, stran se obračajo, ker se jim studimo. Mi invalidi pa smo postali nesramni in zlobni: srajce odpenjamo in kažemo očitno svoje rane, svoje odrezane roke, noge zanalašč,

ker nočejo videti, pa morajo gledati in se stresati od studa... Pa vse zastonj! Mimo tebe šumi svila, dehte krila, zvene nakiti, se valijo tolsti trebuhi, nesramni smeh in zadržane psovke. Policija pa nas preganja".

Slavko Grum, sam psihopatska osebnost, je zasnoval dramo Trudni zastori (1924). V njih je upodobil slikarja Knuta Larsena, ki na koncu drame zgubi um, in glasbenika Garellija, ki ga muči zavest, da ima po-habljeno nogo. Slavko Grum tudi v Uporniku (1926) prikaže slikarja obsedenca, ki ga muči neka preganjalna ideja. V Dogodku v mestu Gogi samo shematsko prikaže naddavkarjevo slaboumno ženo in grbastega Afri-nega sina Teobalda. Profesor Koblar pravi: "Kaj je Goga? Mesto podza-vestnega življenja v čudaški osamljenosti in zlohotni opravljivosti, pojem erotične zatrtosti ter samozadovoljevanja, vase zaprtih nesreč in brezupna priklenjenost na moreče okolje, kjer celo predmeti drže človeka v svoji oblasti, kakor da je uročen. Hana, ki se je bila iz Goge umaknila, pa se spet vrnila vanjo, pravi: "O Goga, Goga, čudovito mesto! Človek zasovraži to dolgočasje, bolan je od zaprašениh sob, to-da če odhaja v svet, se ne sme mnogo ozirati, izstopil bi sicer iz vo-za in ostal za zmerom." (France Koblar, Slovenska dramatika II, stran 189). Vendar Goga nikogar ne odreši. Čarovnik brez moči, kakor ga ime-nuje izdajatelj izbranega dela, tudi sam sebe ni mogel odrešiti.

V delih dobe ekspresionizma se zrcali pogosto tudi pisateljev drugi jaz (kot je v Juriju Plevnarju A. Leskovca). Osnovna misel ekspresio-nizma je katarza, človekovo očiščenje (France Koblar: Slovenska dra-matika II, stran 195).

V Jalnovi igri "Bratje" je vdovin sin Pavel Gorjanec invalid in noče, da bi mati še naprej služila pri gospodi, vzel jo bo k sebi in tudi skrbel zanjo.

V mladinski dramatici Ksaverja Meška (v igri V pričakovanju, 1922) nastopi tudi najstarejši sin matere, ki išče kruha za otroke, jetični

in slepi Lojze, ki čuti, da se zunaj dogaja nekaj groznega in da je nekdo nevidno stopil mednje (med otroke). Ko pa njegove slutnje prikipijo skoraj do blaznosti, pride sosed in pove, da je mati med potjo planila iz obupa z mostu v naraslo reko. Pavel Golia je v odlični mladinski igri Petričkove poslednje sanje vnesel podobo bolnega dečka, sirote, ki išče v božični noči sreče in pripoveduje babici svoje želje ter se mu v blodnjah prikaže pokrajina v zasneženih Gorjancih s čudežnimi osebami.

V Seliškarjevi štiridejanki Kamnolom srečamo delavca Milana, ki doživlja tragiko za tragiko. Izneveri se mu žena in sam ob nesreči doživi hudo invalidnost: gluhi, slepi in s skaženim obrazom postane končno še žrtev svoje žene. Tudi v Cankarjevi drami Potopljeni svet nastopa invalidna, slepa žena.

P O V Z E T E K

Podrobna razčlenitev literarnih del slovenskih pisateljev nam kaže na določeno podobo prizadetih oseb. Te podobe sicer ni mogoče docela posplošiti, a vendarle lahko ugotovimo znamenja, ki nas lahko napeljejo na poglobljene ugotovitve:

- * Gibalo prikazovanja je nedvomno želja realizmu in življenjski resničnosti predanih piscev, da iz opisov življenja ne bi izločili prizadetih oseb, saj bi s tem občutno osiromašili celotno podobo našega življenja, ki se nam kaže v vseh odtenkih bivanja na našem planetu.
- * še več, v podajanju prenekaterih slik iz življenja so prizadete osebe neogibna nuja "persona agens" in torej obenem tudi "persona grata", saj nam umetnik poda njihov svet kolikor mogoče od blizu in prizadeto, kar nam da kot ljudem čutiti, da so ti sestavni del celotnega doživljanja človeštva na svetu.

- * Ob analizah prizadetih oseb smo spoznali, da naši umetniki v večini govore o njih z določeno pieteto, z globokim razumevanjem in tudi z neprikritim sočustvovanjem, še zlasti, če gre za prizadetega socialno ogroženega človeka. Redkeje postaja prizadeti predmet humoreske, še redkeje pa zgolj posmeha ali zabave neprizadetih. V tem vidim določen humanizem naših pisateljev, ki so bili skoraj redno na strani prizadetih.
- * Te simpatije so deležni prizadeti, opisani v različnih delih in dobah, zlastiv obdobju socialnega ali socialističnega realizma, vendar sem se opisa poslednje dobe le načelno dotikal. Praviloma sta šele slovenski naturalizem in moderna pričenjala bolj objektivno prikazovati prizadete osebe. Stvar se je poglobila s socialnim realizmom med obema vojnama. Prof. dr. Ocvirk je zapisal: "Hkrati s socialno vsebino se je spremenila tudi tematika realistične tvornosti. Če v delih kritičnega realizma tvorijo glavno temo ozki osebni konflikti človeka, ki se v svojem okolju ne znajde, se z njim brez upa zmage bori, telesno in duševno propade, se v socialističnem realizmu zelo ozki osebni konflikti lomijo skozi prizmo socialnih konfliktov, zaradi česar postanejo razumljivejši, nazornejši, resničnejši. Življenje je že pred revolucijo, še zlasti po revoluciji leta 1917, postavilo pred umetnika, ki iskreno sočustvuje z delavskim gibanjem, novo bogato problematiko: notranjo preobrazbo človeka med njegovim bojem za napredek (denimo Mati Gorkega, Polom Fadejeva), (A. Ocvirk, Pisatelj in družba, Razgledi v književnosti, Ljubljana 1963, stran 134). Ocvirkova študija vsaj delno zadeva tudi opisovanje prizadetih v našem leposlovju.
- * Moramo pa reči, da glede avtentičnosti upodabljanja prizadetih oseb v analiziranih delih, žal, pogosto moramo ugotoviti, da opisi pisateljev zaostajajo za umetniško silo, in sicer v prid pravilnega opisa določene prizadetosti, kar ponekod ustvarja razliko med resničnim življenjem in opisom prizadete osebe v knjigi.

- * Po vrsti prizadetosti so številčno najmočnejše zastopani lažje ali huje duševno prizadeti ter telesni invalidi, slepi in gluhi, govorno prizadeti, distrofiki. Vse kaže, da so prvi najbolj opazni (razen seveda slepih). Je pa tudi res, da so duševno prizadeti pri nekaterih pisateljih najbolj uporaben lik za karikiranje.
- * Zanimivo je, da so prizadete osebe najbolj zastopane v delih Ivana Cankarja, Prežihovega Voranca, Cirila Kosmača in Ivana Preglja, pri drugih piscih še nekoliko, pri večini pa jih občutno manj ali jih celo sploh ni najti.
- * Po monumentalnosti podob prizadetih oseb, njihovih zvestih opisih sodimo, da sta vsaj ena tretjina opisov deloma pomanjkljivi, šestina življenjski verjetnosti popolnoma neustrezna, približno toliko pa je tudi polnih, življenjsko adekvatnih opisov prizadetih oseb. Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da se večina pisateljev ni dovolj resno poglobila v življenjsko pomembne strani osebe z določeno prizadetostjo.
- * Začuda malo je opisov slušno prizadetih oseb (glušcev), distrofikov in celo slepih, kar je bilo že ugotovljeno, četudi je teh ljudi dokaj veliko.
- * Izjemno malo je opisov, v katerih bi se pisec vso zgodbo ukvarjal s prizadeto osebo ali bi bila ta poglobljena oseba ali pa bi celo dal naslov po prizadeti osebi ali zgodbi (Prežih: Rumankov terc, Kosmač: Tantadruj, Venc Poviškaj, Cankar: Polikarp, Hiša Marije Pomočnice), ker sem ne štejem opisov Frana Milčinskega (Pol drugi Martin), morebiti stoji med skrajnostma Jenkov Tilka.
- * Glede na pisce, ki pogosteje ali v precejšnji meri rišejo prizadete osebe, moramo reči, da so bili ti v mladosti otroci bede, številnih družin, žrtve duševnega ali telesnega izkoriščanja ter napora, nosilci kompleksa manjvrednosti v družbi (vsaj nekateri), sosledje ali so stanovalci prizadetih oseb, socialno izredno čuteči in poglobljeni (Cankar, Prežih, Kosmač, Jenko, Jurčič).

- * Med opisanimi prizadetimi osebami je po socialnem sestavu največ kmečkih prebivalcev, in to iz revnih kmečkih in bajtarskih družin, otrok delavcev, dninarjev ali popolnih proletarcev. Manj segajo prizadeti med socialno višje stroječe sloje (Jurčič, Peter Kozjak).
- * Manj je opisov popolne blaznosti in razmeroma malo prikazov spolnih iztirjencev (Prežih, Kurjak), kar bi le delno ustrezalo podatkom o teh pojavih med našim ljudstvom.
- * Kot smo že omenili, je le v malo opisih prizadetih oseb dana natančnejša geneza prizadetosti.
- * Glede na krajevni obseg takih ali drugačnih prizadetosti, ki jih opisuje pisatelj iz določenega kraja, ni mogoče tega upoštevati, razen v Prežihovem opisu slušne prizadetosti, ki je je po podatkih v goratih predelih pogostejše več.

Slovensko leposlovje je že od svojih samostojnejših začetkov postopoma in zavestno vključevalo po vzoru v evropskem slovstvu prizadete osebe in jih skuša vrednotiti iz različnih zornik kotov in oblikovati po zmožnostih piscev. Sočasno je skušalo vsaj površinsko spremljati tudi nekatera znanja o prizadetih osebah in jim vsaj v večini primerov odmerilo v leposlovnih delih kdaj pa kdaj tudi ključno lego. Tako si je tudi naše leposlovje od medlih začetkov pri Jenku poiskala resnejše in trajnejše podobe prizadetih oseb z Jurčičem, Tavčarjem in Cankarjem ter v dobo med vojnama, ki je na široko odprla vrata različnim problemom "ponižanih in razžaljenih", in s svojo socialno tematiko pokazal na prizadete osebe, ki jim je kapitalistična družba neredko pokazala vrata, ko bi morala uresničevati njihove najosnovnejše pravice do kosa kruha in življenja. Ko je tako hote ali nehote uzakonila miloščino, je te ljudi ponižala do najnižjih nižin, v katerih človeku sploh še moremo reči človek. Na to zablodo in tudi družbeno krivico so kazali zlasti socialneje bolj osveščeni književniki in v tej borbi, o tem ne dvomim, marsikdaj tudi uspeli, ko so tako zavestno gradili nove temelje novi družbi, v kateri je človek ne glede na svoje telesno ali duševno pomanjkljivost enak človeku, ki ga je prizadetost obšla.

VIRI IN POMAGALA

- 1) Vsebine prebranih del (različne izdaje)
- 2) Stanko Janež: Poglavitna dela slovenske književnosti, Maribor 1987
- 3) Objave v Našem zborniku v rubriki: Tudi umetniki pišejo o njih (več letnikov). Glasilo društev za pomoč nezadostno razvitih
- 4) Dr. Anton Slodnjak: Slovensko slovstvo, Ljubljana 1968
- 5) Dr. Franc Zdravec: Razgledi v književnosti (1918-1941), Ljubljana 1963
- 6) Dr. Franc Zdravec: Slovenska besedna umetnost v I. polovici 20. stoletja, Ljubljana 1974
- 7) Cankarjev zbornik, Ljubljana 1921
- 8) Dr. France Bernik: Cankarjeva zgodnja proza, Ljubljana 1976
- 9) Franček Bohanec: Živa stvarnost, Maribor 1983
- 10) Dr. France Koblar: Slovenska dramatika, I. del, Ljubljana 1972
- 11) Dr. France Koblar: Slovenska dramatika, II. del, Ljubljana 1973
- 12) Dr. Matjaž Kmecl: Od pridige do kriminalke, Ljubljana 1975
- 13) Dr. Matjaž Kmecl: Mala literarna teorija, Ljubljana 1976
- 14) Josip Vidmar: Uvod v Prežihove Samorastnike, Ljubljana 1940
- 15) Bogo Jakopič: Pouk materinščine na osnovni šoli za slušno prizadete otroke (zbornik ob 80-letnici CRSG, Naš praznik, str. 68, Ljubljana 1980)
- 16) Jože Kmetec: Kratka zdravstvena pedagogika, Ljubljana 1957
- 17) Anton Skala: O vzgoji razvojno prizadetih otrok, Ljubljana 1962
- 18) Dr. Leo Žlebnik: Psihologija otroka in mladostnika I., II. in III. del, Ljubljana 1975
- 19) Dr. Zvonko Juras: Rehabilitacija defektnih sluhom, promatrana sa aspekta psihologa. Zbornik materialov surdopedagoške sekcije, Struga 13. - 25. VIII. 1961, str. 45

- 20) Paul de Kruif: Luč v temine brezumja, Maribor 1962
- 21) R.S. Vudvort: Eksperimentalna psihologija, Beograd 1959
- 22) Majklast: Psihologija gluvoče (skripta), Beograd 1965
- 23) Annemarie Duhrsen: Psihoterapija pri otrocih in mladostnik
(za interno rabo), Göttingen 1960
- 24) E.S. Levajn: Psihologija gluvoče, Beograd 1964
- 25) Dr. J.Stanković: Problem i uzorci slepila, Beograd 1956
- 26) Zdravko Omerza: Govorne napake, Ljubljana 1972
- 27) Daniel R.Boone: The vioce and voice therapy, New Yersey 1971
- 28) O.Vukotić: Gluvi u društvu, Beograd 1965
- 29) Čordič - Bojanin: Opšta defektološka diagnostika, Beograd 1981

Ivo Škoflek

DEVETA KONFERENCA JUGOSLOVANSKIH DEFEKTOLOGOV

Maja je bila v Zagrebu 9. konferenca jugoslovanskih defektologov. Zbralo se je 56 delegatov osmih republiških in pokrajinskih defektoloških društev. Republiške delegacije so sestavljene iz po enega delegata vsake republiške sekcije in republiškega odbora društva defektologov, tako da ima vsaka republika ali pokrajina po sedem delegatov.

Dopoldne so poslušali referat mag. Vinke Mustać Inovacije v diagnostiki otrok s težavami v razvoju.

Nekaj misli iz referata in razprave

Kategorizacijo kot formalni diagnostični postopek za zagotovitev otrokovih pravic do rehabilitacije nadomeščajo v svetu nove, manj stigmatizirajoče oblike, kot je sistematična timska observacije (po nekod jo imenujejo tudi kontinuirana procesna diagnostika). Vanjo vključujejo (kot nekakšne sodelavce) tudi starše otrok.

O novostih, ki jih je referentka predstavila (zagrebške, hrvatske izkušnje), so delegati menili, da jih je mogoče in pametno uvesti še v druge dele Jugoslavije.

Osrednji del konference

Popoldne je bila na dnevnem redu organizacijska in finančno-gospodarska problematika Zveze društev defektologov Jugoslavije.

Nekaj važnejših ugotovitev in sklepov

* Defektologi se bodo trudili, da bi v vsej Jugoslaviji postopno uvedli sistematično observacijo otrok s težavami v razvoju, in to že v zgodnji, predšolski dobi, ko je še mogoče nadoknaditi ali vsaj oblažiti razvojne primanjkljaje.

- * Vsi otroci v Jugoslaviji s težavami v razvoju morajo imeti enake (?) možnosti za vzgojo in izobraževanje oziroma za celovito rehabilitacijo (usposobitev za življenje).
- * Naslednji, 7. kongres defektologov Jugoslavije bo maja leta 1989 v Miločeru v črnogorskem primorju. Črnogorski defektologi bodo tudi gostitelji. Tema bodo nekatere novejšje smeri v defektološki teoriji in praksi, uvodničar pa bo prof. dr. Vladimir Stančić (Fakulteta za defektologijo Zagreb).
- * Med kongresom bo okrogla miza z zelo aktualno tematiko: Usklajevanje strokovne terminologije v defektološki teoriji in praksi.
- * Osrednja jugoslovanska defektološka revija Defektološka teorija i praksa (prej Specijalna škola) že dve leti ni izšla (zaradi denarne stiske). Zato so delegati sklenili, da bodo prvo naslednjo številko podprle organizacije za usposabljanje v vseh republikah in pokrajinah, naslednje številke pa se bodo že same financirale (seveda z znatno višjo ceno).

Nekatere slovenske organizacije za usposabljanje so se enemu pozivu za denarno pomoč že odzvale, drugi pa običajno molčimo - organizacije in posamezniki (ne plačamo naročnine, ne dopisujemo v revijo itd.). Temu se bomo posvetili na eni izmed prihodnjih sej republiškega odbora Društva defektologov Slovenije.

- * Informativno praznino (jugoslovansko), ki jo povzroča neizhajanje Defektološke teorije i prakse, je deloma zamašil Informativni bilten, ki ga izdaja zvezni odbor Zveze društev defektologov Jugoslavije. Bilten je bil poslan vsem organizacijam za usposabljanje po Jugoslaviji. Izvod stane toliko kot izvod časopisa. Prosim, plačajte!
- * Potreba po povezovanju in prenašanju izkušenj po vsej Jugoslaviji je danes še večja kot nekoč. Odnosi med defektologi (vseh republik in pokrajin) so korektni, kolegialni. Kaže, da je ta nebogljeni otrok s težavami v razvoju, ki je potreben tudi človeške pomoči, zelo dober povezovalac.

- * Jugoslovanski defektologi razmišljamo (ko se bo v deželi popravilo finančno stanje) tudi o jugoslovanskem defektološkem (računalniškem) centru, v katerem bi se zbirali vsi podatki, ki bi bili na voljo prav vsem. Doslej ni nihče omenil, da bi moral biti center v Beogradu, lahko bo tudi v Kranju...
- * Razmišljamo tudi o monografiji pokojnih znamenitih in zaslužnih jugoslovanskih defektologov.

BREGANTOVI DNEVI V MARIBORU

Slovenski psihoterapevti smo svoje prvo srečanje 13. in 14.5.1988 namenili spominu na svojega učitelja profesorja Leopolda Breganta. V Mariboru, njegovem rojstnem mestu, smo se zbrali njegovi učenci, sodelavci in kolegi. Njegova poslovenjena predavanja iz Schultz-Henckejeve teorije o razvoju osebnosti in psihoterapije sem prvič poslušala v letih 1962 in 1963 v Prehodnem mladinskem domu na Kode-ljevem, kjer smo se zbrali samouki generacij, ki nam je diamatov program prepovedal S.Freuda. Drugič sem srečevala psihodinamsko te-orijo, dopolnjeno z izkustvenimi prikazi in supervizijo prof. L. Breganta, v izrednem usposabljanju v Mariboru od leta 1972 dalje in tretjič na podiplomskem študiju iz psihoterapije, ki ga je od leta 1975 izvajal Center za psihoterapevtsko izobraževanje pri Univerzi-tetni psihiatrični kliniki v Ljubljani in kasneje Medicinska fakul-teta v Ljubljani.

Kandidati smo v edukaciji hkrati sledili superviziji kot skupni avanturi terapevta in pacienta in se učili eden od drugega, od svo-jega učitelja in varovancev in najbolj vsak na svoji koži. Kako smo doživljali pojme odpor, transfer, kontratransfer, zavrtost... ob individualnih izkušnjah vrsto let, smo si povedali tudi na l. Bre-gantovih dnevih in resnico, da učenje psihoterapije potrebuje deset-letje podoživljanja na lastni koži ob vztrajnem delu z varovanci, vključili v načrte usposabljanja na prvem, drugem in tretjem nivoju.

Prvi nivo naj bi še naprej služil strokovnjakom, ki že delajo z ljud-mi v zdravstvu, svetovalnem in prevzgojnem delu in socialnem varstvu, kot podiplomski študij in ga bodo izvajali Bregantovi učenci, ki si pridobivajo še vzporedna znanja pri drugih učiteljih in virih kot drugem nivoju usposabljanja, kot subspecializaciji. Tretji nivo per-manentnega supervizijskega srečevanja je dosmrtna potreba in želja Bregantovih učencev, ki bomo njegov spomin bogatili z dejanji. Dogovor nas obvezuje!

Za kolege v Ljubljani zapisala in
poslala Tilka KREN

Vežane hranilne
vloęe prinašajo višje

%obresti

 Gospodarska banka Ljubljana

DRUŠTVO DEFEKTOLOGOV SLOVENIJE
SKUPNOST ZAVODOV ZA USPOSABLJANJE OTROK IN MLADOSTNIKOV
Z MOTNJAMI V TELESNEM IN DUŠEVNEM RAZVOJU

dr. Darko OPARA

TEORIJA IN PRAKSA USPOSABLJANJA
RAZVOJNO MOTENIH OSEB V SLOVENIJI

Ljubljana, oktober 1988

TEORIJA IN PRAKSA USPOSABLJANJA RAZVOJNO MOTENIH OSEB V SLOVENIJI

Dr. Darko Opara

Pričujoči prispevek ni celovit oris stanja na področju usposabljanja razvojno motenih in ne nakazuje smeri prihodnjega razvoja tega področja. Dotika se le nekaj vprašanj, ki pa se pri vsaki vrsti razvojne motenosti kažejo na specifičen način. Zato je lahko le izhodišče širše strokovne razprave.

Položaj usposabljanja razvojno motenih

Kakšen je položaj razvojno motenih, je bilo v vseh razvojnih obdobjih odvisno od stopnje razvoja družbene zavesti in razvoja oziroma stanja snovnih dobrin. Za naše povojno obdobje je bil značilen hiter razvoj, ki je nosil v sebi številne težave in iskanja. To je zahtevalo tudi razvoj usposabljanja razvojno motenih v naši republiki. Kmalu po osvoboditvi smo pričeli ustanavljati številne specializirane zavode in šole za različno motene osebe. Prizadetost ali motenost je bila odločilna za odločanje o tem, kakšno specializirano ustanovo potrebujemo. Nastajali so posebni zavodi za različno prizadete. Takšen, pozitivistični prijem, ki je izhajal iz defekta, je veljal vse do začetka osemdesetih let. V tem času smo institucionalizirali ne samo zahtevno strokovno delo, temveč vso družbeno skrb za prizadete. Širša družba se ob teh problemih ni drugače angažirala, saj je menila, da je z ustanavljanjem specializiranih ustanov poskrbela za svoje tovrstne probleme.

Pred dobrim desetletjem so se tudi pri nas pričele širiti humanistične ideje, ki niso več izhajale iz defekta, temveč iz potreb prizadetih po ustrezno prilagojeni vzgoji, izobraževanju in družbeni skrbi.

Pričelo se je spreminjati pojmovanje prizadetosti, spreminjati pa so se pričeli tudi nazivi in uvajati novi (otroci s specialnimi edukacijskimi potrebami, šola s prilagojenim programom in podobno). Pojavljale so se zahteve, da mora družba delovati kot celota in da mora v tem okviru poskrbeti tudi za posebne potrebe prizadetih.

Ideja integracije oziroma normalizacije, ki se je v zadnjih desetletjih širila po vsem razvitem svetu, je tudi pri nas pričela spreminjati odnos do prizadetih. Njeno osnovno sporočilo, da je potrebno dati prizadetim enake pravice kot drugim, jim zagotoviti usposabljanje, življenje in delo pod čimbolj normalnimi pogoji, v posebnih razmerah pa šele takrat, ki splošno okolje in splošne ustanove ne morejo ustrezno zadovoljevati specifičnih razvojnih, edukacijskih, socialnih in drugih potreb, je pričelo spreminjati strokovno in družbeno zavest. Vse bolj pričenjamo verjeti, da družbene skrbi za prizadete ni mogoče ne samo profesionalizirati in ne samo institucionalizirati. Problemi prizadetih morajo postati stvar vseh, vse družbe. Da pa bi prišli v zavest slehernega človeka, bi bilo potrebno še marsikaj storiti. Ker je bila naša pretekla praksa takšna, so se nove ideje marsikomu zdele rušilne in izraz nezaupanja strokam ter vmešavanje v delo strokovnjakov, ki naj bi bili edini pristojni za reševanje teh vprašanj.

Toda tovrstni nemir je gotovo bil koristen, kot je pač vsak nemir, ki ne dovoli spanja in samozadovoljstva. Toda če so se motili brahili ci starega, pa so tudi pregreti zagovorniki novih idej večkrat ostali le na površju in stran od prizadetih, zadovoljujoč se s splošnimi načeli, ne da bi izhajali iz maksime, da posebnih potreb prizadetih ni mogoče zbrisati, kot jih ni dopustno niti povelečevati. Vzpodbudno se mi zdi, da o problemih prizadetih razpravlja vse več ljudi. Toda to ni nezaupanje in ne ignoriranje stroke in strokovnjakov. V takšnem položaju so ti še bolj potrebni, saj je potrebno širšo javnost ozaveščati, jo prav obveščati in pridobivati za strokovno

utemeljene rešitve. Od strokovnjakov pa bo to zahtevalo več, saj bodo morali stopiti iz svojih še do včeraj skrbno ograjenih vrtičkov in v širšem okolju dokazati svojo strokovnost. To je vsekakor izziv za našo stroko in če mu ne bomo kos, bodo morali pristopiti pač drugi. V takšnem položaju se bodo morali zavodi za usposabljanje in druge specializirane ustanove bolj zblížati s splošnimi šolami in z drugimi splošnimi ustanovami v družbi. S tovrstnimi prizadevanji pa bomo počasi le deinstucionalizirali družbeno skrb za prizadete in jo razširili na vso družbo. Kot poučen primer sedanjega oziroma dosedanjega stanja na tem področju se kaže zakonodaja, ki ureja delovno prakso učencev osnovnih šol s prilagojenim programom in zavarovanje na tej praksi. Ta problem in te potrebe so bili doslej predvsem in le v zavesti defektologov in drugih ožjih strokovnih sodelavcev. Ustrezne splošne družbene skupnosti (SPIZ) tega niso čutile. Pa je zato prišlo do takšne "solate" v vsej obilici tovrstnih predpisov. Če uporabim nekoliko obrabljen izraz, bi dejal, da je potrebno skrb za prizadete podružbiti. Sodobne ideje in nekatere tuje izkušnje nam kažejo, da je potrebno zaradi animiranja čimveč ljudi in v korist normalizacije razvijati poleg strokovnega tudi najrazličnejše oblike prostovoljnega dela. Z njim bi opravljali različno socialno in prosvetiteljsko delo ter seveda pomagali strokovnim ustanovam in staršem.

Defektologija kot stroka

Defektologija je ena najmlajših strok in mora še prehoditi tisto pot ki so jo prehodile vse uveljavljene stroke. Sposojena misel, da "defektologija še ni povsem konstituirana", je zgovorna. Do precejšnih razlik v svetu prihaja že na izhodišču ob vprašanju, ali potrebujemo posebno stroko, ki bi se ukvarjala s problematiko prizadetosti. Naša defektologija kot stroka, ki ji pripadamo, če s tem pojmom mislimo tudi specialno pedagogiko, se je pri nas razvijala pod močnim vplivom Srednje Evrope in šele zadnja desetletja pod vplivom zagrebške in beograjske defektološke šole, ki prinaša ta tudi vpliv Vzhoda.

Slovenska povojna praksa nam kaže, da je pospešen razvoj različnih posebnih ustanov izsiljeval nastanek teorije. Toda ker nismo imeli vrhunskih strokovnjakov, je nastajal temu primeren odnos med teorijo in prakso. Teorija se vse doslej ni mogla rešiti empirizma, zato ji je bilo večkrat očitano, da hodi vštric s prakso, ne pa pred njo kot njen vodnik. Razmeroma hitro razvijajoča se praksa je sama prihajala do mnogih spoznanj pa seveda tudi do mnogih dilem in neznank. S teorijo so se pričeli ukvarjati nekateri intelektualni^o nemirni posamezniki in vsi so izhajali iz dolgoletne in neposredne prakse. Mor-da je bila teorija tudi zato preveč vezana na vsakokratno prakso. Tega se še ni znebila. Manjka izvirnih temeljnih spoznanj. Toda za to doslej ni bilo potrebnih možnosti.

V majhni Sloveniji imamo tudi razmeroma majhen potencial, ki težko obvladuje izjemno sestavljeno in obsežno problematiko vseh vrst prizadetih. Zdi pa se mi, da poleg tega nismo dovolj organizirani. Pogosto smo ugotavljali, da zelo pogrešamo raziskovalno delo. V zadnjih letih pa tudi tu čutimo določen napredek. Poleg tega je obetavno tudi to, da je študij defektologije v okviru Pedagoške akademije prešel na visokošolsko raven. Seveda pa to samo po sebi še ne zagotavlja večjega koraka naprej, če ne bomo bolj smelo in organizirano postavili zahtev in izkoristili potencial. Praksa mora začititi in izraziti potrebo po napredku ter ostati tesno povezana s teorijo. Nujno je podpreti vse intelektualne ambicije naše kadrovske šole, ki mora biti odprta za pobude in sodelovanje, predvsem pa mora postati tisto intelektualno jedro, ki bo identificiralo defektologijo v slovenskem in širšem prostoru. Če ne bomo storili tega, bomo le podaljšali študij z dveh na štiri leta. Mislím, da teorija danes potrebuje več pomoči kot praksa, da bi se razvila in zaslužila ta naziv. Ob vsem tem pa bo potrebno razviti tudi poklicno identiteto defektologa in ga z novim načinom študija oblikovati kot strokovnjaka, ki bo lahko del na ravni sorodnih strok (pedagogika, psihologija, medicina, sociologija, pravo itd.).

Doreči bo potrebno program študija defektologije. Tu je še nekaj neuskklajenosti in nedoločnosti, ki takšne ne morejo več dolgo ostati. Zelo organizirano se bomo morali lotiti ne tóliko vpisovanja rednih študentov v ta študij (to teče po ustaljenih pravilih), temveč priprave in vključitve strokovnjakov iz prakse, ki so končali le višjo raven izobraževanja. Že trideset let staro zahtevo po visokošolsko izobraženem defektologu moramo čimprej uresničiti, da bi lahko spremenili identiteto defektologa, ki naj bi ne bil le praktik, ki pozna različne metode edukacije, temveč intelektualec ustvarjalnega duha in ambicij, ki obvlada celotno področje usposabljanja prizadetih.

Defektologija se je v dosedanjem razvoju usmerjala predvsem v vprašanje vzgoje in izobraževanja razvojno motenih otrok, ki se niso mogli šolati pod rednimi pogoji. Potrebe prizadetih pa so postopoma začele izsiljevati tudi drugačne oblike defektološkega dela. Defektološka smer za duševno prizadete se je pričela usmerjati na vse težje primere. Klasična predstava o vzgoji in izobraževanju postaja pretesna, saj usposabljanje vključuje razne prvine socialnega, medicinskega in drugega dela. Tradicionalno usmerjeni defektologi oziroma specialni pedagogi kot posebni učitelji pričenjajo ugotavljanje, da pravzaprav sploh niso več le učitelji in da jih didaktika ne usposablja za vsa strokovna opravila. Nove oblike usposabljanja od mobilne službe dalje daljšajo vrsto različnih defektoloških prijemov, oblik in vsebin dela. Aktualizirajo se znani problemi diagnosticiranja. Defektologi se vključujejo ne le v posebne šole in zavode, temveč tudi v druge strokovne ustanove, ki obravnavajo motene pa tudi normalno razvite otroke in mladostnike. Če izhajamo iz pojmovanja, da imajo prizadeti različne razvojne, edukacijske, socialne, profesionalne in druge potrebe, potem je področje edukacije vsekakor preozko. Najbrž tudi v tem tiči nekaj razlogov, da se nam zdi pojem specialna pedagogika preozek in da ga nadomeščamo z defektologijo.

Da je odnos med defektologijo in drugimi sorodnimi strokami pre malo jasen, je bilo že povedano. Nazorno pa se to vprašanje vsiljuje pri telesno prizadetih osebah. V zadnjem obdobju se morda še bolj kot prej postavlja vprašanje, ali vzgajanje in izobraževanje oziroma usposabljanje telesno prizadetih sodi na področje defektologije ali pedagogike s splošno metodiko in didaktiko. To vprašanje vseskozi visi v zraku. Nerazčiščenost povzroča v praksi kar precej zadreg. Zato je nujno čimprej priti do strokovno jasnega odgovora na to vprašanje, ki pa nikakor ni preprosto.

Da je predmet defektologije premalo jasno odrejen, kaže tudi vprašanje, katero populacijo naj obravnava defektolog.

Pojmovanje, da defektologija obravnava le prizadete oziroma tiste, ki so pripoznani kot prizadeti, jo je omejila na nekaj odstotkov prizadetih oseb. V novejšem obdobju pa v razvitem svetu vse bolj ugotavljajo, da je celo 20 do 30 % populacije, ki ima različne težave v razvoju in življenju. Čigavo področje je to? Najbrž ni defektološko ali - bolj rečeno - ni samo defektološko. Na tem področju se morajo srečevati različni strokovnjaki, med njimi tudi defektologi. Tu je prostor zblíževanja in povezovanja, tako kot ta del populacije povezuje tiste, ki jih imamo za prizadete, in one, ki jih imamo za normalne. Kakšna je vloga defektologije v tem prostoru?

Praksa že lahko postreže z nekaj skromnimi izkušnjami pa tudi zakonodaja, ki postavlja defektologa kot strokovnega delavca v osnovno šolo, nas usmerja.

Sistem rehabilitacije razvojno motenih

Sistem rehabilitacije razvojno motenih najpogosteje delimo na naslednje korake oziroma faze: defekcija, diagnostika, usposabljanje in spremljanje. V teh fazah se seveda angažira defektologija. Poleg tega pa opravlja tudi nekaj nalog preventive, z usposabljanjem odpravlja motnje in blaži posledice okvar. Vse to je implicirano že v samem sistemu rehabilitacije.

Toda defektologija lahko preventivno deluje še drugače, že prej. V mislih imam edukacijsko in socialno preventivo, ki se je morda premalo zavedamo. Ta poteka tako, da defektologija ozavešča družbo, sodeluje s pedagoškim delavcem na šolah in mu pomaga pri oblikovanju prave predstave o razvojni motenosti ter na razne načine sodeluje pri programiranju in dajanju pomoči otrokom z motnjami v razvoju. Prav tako sodeluje pri delu s starši, da ti ne bi s svojo neučakanostjo, pretirano vznemirjenostjo, pretiranimi pričakovanji še dodatno obremenjevali otrok, ki kažejo razvojne težave. Preventivno pa bi morali delati tudi pri prepoznavanju otrokovih motenj, saj starši večkrat ne ravnaajo ustrežno, pač pa celo v škodo otroku. Defektologija opravlja to preventivno delo predvsem v vmesnem prostoru, ki smo ga označili kot stičišče raznih strok (20 do 30 % populacije). Defektologi pa bomo morali za to delo stopiti iz specializiranih ustanov v okolje.

Detekcijo opravlja tisti, ki najprej opazi pri otroku motnje v razvoju. To so predvsem zdravstveni delavci, vzgojitelji in učitelji, drugi strokovnjaki in končno tudi starši.

Detekcijo smo opredelili kot nujno in čimprejšnjo, da bi se pravočasno lotili korekcije. Seveda pa ta problem ni enako zapleten pri vseh vrstah prizadetosti. Pri senzornih in telesnih okvarah najbrž ni večjih pomislekov, kdaj in kako odkriti in korekcijsko obravnavati prizadete otroke. Večja zadrega je pri duševno prizadetih. Zaradi različnih vzrokov se je v sedanjih letih pogosteje zatikalo pri odkrivanju zlasti lažje duševno prizadetih. Praksa je pogosto opozarjala na to, osnovne šole pa so marsikje zadrževale razvojno motene otroke in jih skoraj nepismene pošiljale iz razreda v razred. Toda to se je dogajalo predvsem v nekaterih okoljih. Nekatere informacije nas vodijo v sklepanje, da se je to dogajalo zlasti tam, kjer ustrezne stroke niso razvile svojih služb (ambulant, dispanzerjev). Po svoje sta k temu najbrž prispevali svoje tudi nejasnost in neenotnost mnenj, ki so prihajala v javnost.

Vprašanja detekcije pa ne moremo ustrezno obravnavati, če ga ne povežemo z vprašanjem diagnosticiranja. Detekcija in diagnostika sta apriorni fazi rehabilitacije, ki nista le strokovno tehnična zadeva, temveč implicirata ves družbeni odnos do prizadetih.

Vprašanje diagnosticiranja je zato upravičeno eno ključnih vprašanj. Slišimo in beremo, da je diagnostika v krizi, pa ne le pri nas, temveč tudi v svetu. Pri tem ne razumemo povsem, v čem je ta kriza. Ali je problem metodične narave (metode, sredstva, tehnike) ali ima še druge razsežnosti. Gotovo drži, da diagnosticiramo bolj ali manj enako že več desetletij. V tem času pa se je marsikaj spremenilo, in sicer tako v razvoju strok kot v družbenem pojmovanju prizadetosti.

Pri iskanju razrešitve tega vprašanja moramo najprej postaviti jasne strokovne in družbene cilje diagnosticiranja. V preteklosti je bil cilj detekcije in diagnostike selekcija. Odbrati je bilo potrebno otroke, ki niso mogli uspevati v redni šoli, in ob tem ugotoviti, zakaj niso uspevali. Tako je bil defekt tisti, na katerega je bilo naravnano diagnosticiranje. Komaj zaznavne pa so bile ob tem potrebe rehabilitacije. Zato ne presenečajo pogosta mnenja defektologov, da sedanja diagnostika ni uporabna, ker premalo ali skoraj nič ne pove, kako je potrebno organizirati in izvajati usposabljanje posameznega otroka.

Pod vplivom sodobnih humanističnih idej postopoma izginja selektivni značaj diagnosticiranja. Cilj diagnosticiranja postaja individualni program usposabljanja. Vse tisto, kar ni usmerjeno k temu cilju, ostaja samo strokovna frazeologija.

V sedanji koncepciji in zakonodaji imamo tudi pojem razvrščanje, ki ga v kontekstu diagnosticiranja različno razumemo. Zagotovo pa ga ni mogoče istovetiti z diagnosticiranjem. Kadar se pri otroku pojavijo motnje v razvoju, jih je seveda potrebno prepoznati, treba je

postaviti diagnozo, v kateri spoznamo vzroke in simptome ter določimo poseg, da bi odpravili, blažili ali popravili motnje. Pri določenih motnjah lahko zadostuje že medicinski poseg in je zato dovolj samo medicinska diagnoza. Če pa gre za izrazitejše motnje, ki pomembno vplivajo na ves razvoj otrokove osebnosti, potem je potrebna timska multidimenzionalna diagnoza. V mislih imam seveda to zadnjo. Ta timska diagnoza mora ugotoviti naravo motenosti in predvideti intervencijske ukrepe. Če gre za otroka, ki ima, denimo izrazite težave pri učenju in šolanju sploh, potem mora ta diagnoza povedati tudi, kako je potrebno prilagoditi otroku metode, vsebino in oblike edukacije ter predvideti še druge morebitne posege (zdravstvene, urejanje socialnega položaja otrokove družine itd.). Če lahko te prilagoditve opravi redna osnovna šola, potem ni potrebe po vključitvi v specializirano ustanovo (ni razvrstitve v klasične pomenu, je pa postavljena diagnoza). Seveda si danes vse bolj zamišljamo redno osnovno šolo kot prilagodljivo, ki pridobi k sodelovanju tudi druge strokovnjake (primeri v praksi pri duševno prizadetih pa tudi drugi). Kateri otroci z motnjami v razvoju, ali samo tisti z blažjimi in predhodnimi ali tudi z izrazitejšimi motnjami, bodo ostali na redni osnovni šoli, bo vsekakor odvisno od vseh pogojev ali celotne zgradbe redne šole. Pri tem pa moramo seveda strogo zahtevati, da se z otrokom z motnjo dela po zahtevanem programu in pod pogoji, ki jih zahteva otrokova motnja. Spremembe v redni osnovni šoli: manjše število učencev, tim šolskih svetovalnih delavcev, zaposleni defektolog, različne oblike diferenciacije in individualizacije, vse to bi povečalo možnosti šole, da ustrezno pomaga otrokom z manjšimi motnjami v razvoju. Seveda pa bodo možnosti redne šole vedno omejene. In če bo moteni otrok potreboval bolj strokovno zahteven in bolj prilagojen program, bo potrebno otroka vključiti v specializirano šolo, ki bo sposobna največje in strokovno korektne prilagoditve edukacijskega procesa. Ob takšnem gledanju šolanje na posebnih šolah izgibu pretežno klasičen selektivni značaj. Drugačen pomen prične dobivati tudi razvrščanje. Zato ni presenetljivo, da ne-

katere dežele opuščajo klasični način kategorizacije ali razvrščanja in ga nadomeščajo z drugačnim intervencijskim prijemom. Podobne zamisli so se pojavile tudi že pri nas.

In če je po vsem povedanem možno razumeti razvrščanje kot način selekcije oziroma odbire, potem je potrebno diagnosticiranje razumeti kot predpogoj za izdelavo individualnega programa rehabilitacije. Morda pa bi celo kazalo uvesti naziv identifikacija, ki bi vključeval vse postopke, od srečanja z otrokom z motnjo do izdelave individualnega programa usposabljanja.

Številne šole s prilagojenim programom zadnje čase ugotavljajo, da vse več učencev sprejemajo med šolskim letom in ne več na začetku leta kot nekoč. Zdi se, da je tudi to posledica spremenjenega pojmovanja, ko šole vključujejo motenega otroka v šole s prilagojenim programom tedaj, ko uvidijo, da ne zmorejo vseh prilagoditev, ki jih zahteva otrok z motnjami.

Toda kje so bistvene slabosti ali celo napake sedanjega sistema razvrščanja, je težko ugotoviti brez prave analize. A tudi brez te bi lahko rekli, da defektologi nismo dovolj usposobljeni za diagnosticiranje, da nismo korespondenčno usposobljeni, saj nimamo ne jasnih metod in sredstev, ne referenc za defektološko diagnosticiranje. Izvidi so premalo funkcionalni in premalo povedo o otrokovih edukacijskih in drugih specifičnostih. Pogosto so rutinski in temelje na prejemnem poznavanju otroka. Komisije za razvrščanje so pri različnih ustanovah, od vzgojnih posvetovalnic do centrov za socialno delo, različnih zdravstvenih ambulant in podobno. Najbrž bi bilo potrebno komisije dosledno vezati na tiste ustanove, ki otroka strokovno obravnavajo in spremljajo dalj časa. Defektologi, ki sedaj delajo v komisijah za razvrščanje, imajo različno izobrazbo in so različno usposobljeni za to delo. Dogaja se celo, da defektolog določene smeri diagnosticira otroka povsem druge vrste prizadetosti. Skrajni čas je, da bi postavili pogoje (izobrazbo, izkušnje in dodatno usposobljenost), ki bi jih morali izpolnjevati defektologi, da bi lahko delali v komisijah za diagnosticiranje.

V vseh povojnih letih smo pospešeno razvijali mrežo organizacij za usposabljanje. Ta razvoj je bil včasih tudi stihijski, brez jasne koncepcije dolgoročnega razvoja. Brez tega ni mogoče ugotoviti, ali imamo dovolj posameznih vrst ustanov ali jih nimamo. Ustanove so nastajale in se razvijale tako, kot so zahtevale trenutne razmere in potrebe določenega okolja, brez usklajevanja v republiki. Redke organizacije za usposabljanje imajo jasen in dolgoročen razvojni program. Za usklajeno načrtovanje pa nedvomno pogrešamo tudi temeljne strokovne opredelitve.

Kaže, da je v tem smislu še najmanj nejasnosti pri usposabljanju slepih in slabovidnih. Dve ustrezni ustanovi zadovoljujeta tovrstne potrebe v Sloveniji in se prek mobilne službe in drugih oblik povezujeta z vsem slovenskim prostorom, sledeč sodobne humanistične cilje.

Za usposabljanje slušno in govorno motenih imamo v Sloveniji tri zavode. Kot kaže, v nekem smislu vsak skrbi za svojo regijo, del nalog (poklicno usposabljanje) opravlja zavod v Ljubljani. Sicer pa se zdi, da ne vemo povsem, če obstaja potreba po diferenciaciji. Vključevanje različno večstransko motenih v te zavode kaže na to, da konceptualizacija ni povsem jasna.

Obravnavanje govorno motenih poteka razvejano po Sloveniji predvsem v obliki ambulantnega dela. Velik del teh nalog opravljajo vsi trije zavodi za usposabljanje slušno prizadetih, del pa tudi druge ustanove (zdravstvo, vzgojne posvetovalnice in podobne), ki imajo v strokovnih timih tudi logopede.

Usposabljanje telesno prizadetih se srečuje verjetno z najštevilnejšimi dilemami. Različni vzroki nastanka telesne prizadetosti in različna simptomatika ter posledice postavljajo tudi pred edukatorje različne naloge. Zdi se, da ne vem povsem, koliko ta problematika sodi v defektologijo. Ta nejasnost se izraža v praksi, pri ljudeh,

ki delajo s to mladino, in v vsej konceptualizaciji tega področja. To vprašanje je dovolj tehtno, da zahteva čimprejšnjo široko in multidisciplinirano razpravo o konceptu razvoja usposabljanja telesno prizadetih. Sedanja nedorečenost resno ovira strokovno delo. Zlasti pa se mora do teh vprašanj opredeliti defektologija, saj prej ko slej ostaja tu nedorečena.

Tudi za vedenjsko in osebnostno motene smo v preteklosti razvili celo omrežje zavodov za prevzgojo oziroma resocializacijo. Med njimi obstaja določena diferenciacija po več kriterijih, ki so se izoblikovali v preteklosti. Ker so merila za opredelitev tovrstne motenosti izrazito družbena, se s spremembami v razvoju družbene zavesti to področje znajde v spremenjenih okoliščinah. Zato ni naključje, da se na tem področju v zadnjem času pojavljajo nove zamisli, prijemi in oblike dela. Kakšen je pri tem položaj defektologije in kakšen drugih strok, še ni jasno razmejeno.

Področje usposabljanja duševno nezadostno razvitih je najboljše. Začetno povojno obdobje je pospešeno razvijalo posebne šole. Zahteve po enotni šoli so ostajale le pozivi, saj je osnovna šola ostajala selektivna. V takšnem položaju so bile potrebe po ustanavljanju posebnih šol izrazite po vsej Sloveniji. Ko pa smo zadovoljili potrebe po posebnem šolstvu za duševno nezadostno razvite, se je pričelo vsiljevati vprašanje zmerno in huje duševno prizadetih. Toda kljub temu smo nekako do začetka sedemdesetih let imeli le dva zavoda za tako prizadeto mladino. Okoli leta 1975 je bil višek vključevanja otrok v posebne šole. Po tem letu se je pričelo število otrok v teh šolah manjšati, nekje bolj, drugje manj. Vzroki za to so bili zelo sestavljeni. Opazen je bil vpliv široko zastavljene družbene zahteve, da osnovna šola ne sme biti selektivna. Ideje integracije so okrepile dvom o utemeljenosti posebnega šolanja. Vse je postalo dvomljivo. Defektologi so to pogosto sprejeli kot izraz nezaupanja njihovega dotedanjemu delu. Osnovne šole niso vedele, kaj je zdaj njihova naloga, staršem pa se je večkrat zdelo prav odrešilno, da ne bo treba

njihovih otrok dajati v posebne šole. Uradna šolska politika ni odločneje ukrepala ob vsem tem, zato se je včasih zdelo, kot da ne vemo, kaj hočemo. V posebnih šolah je bilo čedalje manj otrok. Posebne šole, ki so imele dovolj prostora in osebja, so pričele vključevati zmerno in huje duševno prizadete otroke. Na ta način so brez jasnega razvojnega programa in brez potrebne usklajenosti v republiki nastajale rešitve tudi za zmerno in huje duševno prizadete. Tudi naša stroka še ni jasno povedala, ali so takšne rešitve strokovno ustrezne ali niso. Z ustanovitvijo tako imenovanega "tretjega zavo-da" na Igu pa so potrebe po zmerno in huje duševno prizadetih kar precej zadovoljene.

Pred nedavnim je nastal program "Prostorska problematika družbene skrbi za varstvo in usposabljanje zmerno, težje in težko duševno prizadetih oseb v Sloveniji". To je sicer raziskovalna naloga, ki skuša prikazati potrebe in usmeriti razvoj. Žal pa to dobro delo ni dovolj uporabljano, saj ni bilo izhodišče širokih strokovnih in drugih razprav v vseh okoljih, da bi na tej osnovi sprejeli nacionalni program razvoja tega področja. Seveda pa tudi to gradivo ni odgovorilo na več strokovnih vprašanj (denimo na to, ali je primerno, da so oddelki za delovno usposabljanje v sklopu osnovnih šol s prilagojenim programom). Toda kljub vsemu se je v zadnjih letih skrb za zmerno, huje in hudo duševno prizadete močno povečala in vse manj prizadetih ostaja povsem zunaj organizirane družbene skrbi. Pri tem je vsekakor potrebno omeniti tudi hiter razvoj mreže delavnic za delo pod posebnimi pogoji. Vzpodbudna so tudi prizadevanja za pomik spodnje meje usposabljanja na huje pa celo na hudo duševno prizadete ter usmerjanje na bivalne in druge socialne potrebe zmerno, huje in hudo duševno prizadetih oseb.

Poklicno usposabljanje je z zakonom o usmerjenem izobraževanju načelno omogočilo poklicno usposabljanje razvojno motenih v okviru splošnega sistema usmerjenega izobraževanja. Toda v praksi ostajajo še številne težave, kot so premajhna prilagoditev tega splošnega sistema potrebam razvojno motenih, težave pri uresničitvi prilagojenih programov itd. Staro vprašanje razmerja splošno—posebno sploh ni razrešeno

Tudi pri zaposlovanju na tem področju se pozna kriza celotnega družbenogospodarskega položaja in časa. Vse težje je najti zaposlitev za prizadete. Toda volonterski način zaposlovanja zaenkrat še deluje in še ni bila izrabljena možnost, ki jo ponuja zakon o določitvi kvote. Poleg teh, povsem praktičnih in v sedanjem času izraženih problemov ne vemo, kakšne bodo možnosti zaposlovanja prizadetih v prihajajoči tehnološko automatizirani in robotizirani družbi.

Nadaljnja konceptualizacija

V razvitem svetu se tradicionalna pozitivistično normativistična koncepcija umika novi humanistični, po kateri je prizadeti najprej človek kot vsi drugi in šele nato človek z določeno motnjo. Očitek stari koncepciji je, da je preveč iskala, v čem je posameznik drugačen od drugih (usmerjenost v defekt), in premalo ugotavljala, kaj posameznik z motnjo zmore in kako izdelati program prilagoditve. Umikanje od defekta pa ne sme pomeniti nepriznavanja težav otroka oziroma osebe z motnjo. Strah pred stigmatizacijo in generalizacijo motnje nas ne sme odpeljati v napačno smer, da ne bi videli specifičnosti v razvoju motenega otroka.

Takšna razmišljanja se seveda lahko nanašajo le na otroke ali mladino z blažjimi motnjami (lažje duševno prizadeti, naglušni, z motnjami v vedenju in osebnosti, slabovidni itd.) Pri teh se tudi upravičeno sprašujemo, če jih je res in vedno treba prešteti in kategorizirati, da ne bi z uvrstitvijo v kategorijo otroka z motnjo naredili "nenormalnega", zaradi česar bi okolje njegove normalne lastnosti sprejemalo kot "presenetljive". Hudo bi grešili, če se ne bi zavedali, da nihče ni samo normalen, tako kot nihče ni samo prizadet.

Cilj rehabilitacije je usposobitev, na poti do tega cilja pa so potrebe prilagoditve. Zato se nam zdi smiselni k u r i k u l a r n i prijem, ki izhaja iz razvojnih, edukacijskih in socialnih potreb motenega otroka. Zanimive in najbrž tudi koristne so lahko nekatere tuje izkušnje in iskanja.

Pred defektologijo zato stoji pomembna naloga izdaleti dolgoročni program sistema usposabljanja razvojno motenih. Vsako področje defektologije bo moralo v nacionalnem okviru izdelati osnovne koncepcije. To bo zahtevna in odgovorna naloga, pri kateri ne bi smeli samo braniti tega, kar smo delali ali kar delamo zdaj, niti ne spreminjati stvari za vsako ceno. Pristati bi morali na nenehen razvoj, v katerem bomo stalno preverjali obstoječe in iskali boljše. Nedvomno pa bo pri tem delu potrebno upoštevati skladnost razvoja te dejavnosti v vsej republiki. Prav tako bo potrebno presoditi, kako se usmeriti na širši del problema razvojne motenosti (približno 20 %), to pa seveda v vse večji povezavi s splošnimi ustanovami.

Zakonska ureditev

Predpisi, ki urejajo področje usposabljanja razvojno motenih, so zelo raznoliki, včasih razdrobljeni in ne celoviti. Vprašanje je, ali je nujno imeti posebne predpise za to področje dela ali pa imeti te zadeve urejene s splošnimi predpisi. Mnenja so različna pa tudi praksa je različna, celo že v Jugoslaviji.

Če izhajamo iz osnovnega načela normalizacije, kot jo opredeljuje Danec Mikkelsen, da so pred zakonom vsi ljudje enakopravni (torej tudi vse vrste in stopnje prizadeti), potem bi nas to lahko vodilo v sklepanje, da ne potrebujemo posebnih predpisov. Če pa izhajamo iz spoznanj, da razvojno moteni potrebujejo tudi zaščito in včasih izrazito prilagoditev, potem se zdi, da so posebni predpisi potrebni. Težko bi si najbrž danes zamišljali skrb za prizadete brez posebnih predpisov. Kaj naj bo v posebnih predpisih in kaj v splošnih, bo verjetno odvisno od celotnega pojmovanja, pogojev in potreb družbe kot celote in razvojno motenih kot dela te celote. Ali so sedanji zakoni in drugi predpisi z našega področja dela ustrezni ali niso? Večkrat je slišati, da jih je potrebno spremeniti, včasih menda zaradi

uskladitve s spremembami drugih temeljnih predpisov, včasih pa morda zaradi strokovne zastarelosti.

Nedvomno so nekatera vprašanja, denimo poimenovanje in klasifikacije razvojno motenih, res zastarela. Gotovo pa ne moremo reči, da sedanji predpisi onemogočajo posodabljanje usposabljanja razvojno motenih. Bolj verjetno se zdi, da smo se tudi mi navadili, da lahko stvari spremenimo le, če se spremeni zakonodaja.

Bistveni zakoni in drugi predpisi s tega področja so:

- * zakon o izobraževanju in usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju,
- * pravilnik o razvrščanju in razvidu otrok, mladostnikov in mlajših polnoletnih oseb z motnjami v telesnem in duševnem razvoju,
- * zakon o usposabljanju in zaposlovanju invalidnih oseb,
- * zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb in
- * samoupravni sporazum o opredelitvi nalog in obveznosti pri izobraževanju in usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju.

Mislím, da bi se morali ob obravnavanju strokovnih vprašanj dogovoriti oziroma ugotoviti, ali obstajajo zadostni strokovni razlogi in kateri so za spremembo predpisov. Če ti razlogi so, potem smo v prvi vrsti mi poklicani, da opredelimo te spremembe, če pa so širše družbene potrebe po spremembah, potem moramo pri opredelitvi in formulaciji teh tudi mi pomembno sodelovati.

Organiziranost

Organizacije za usposabljanje se zelo razlikujejo zaradi različnih nalog, različne populacije in različne občinske, regionalne ali republiške pripadnosti. Te razlike pomembno vplivajo na možnosti za delo.

V Sloveniji imamo danes organizacije za usposabljanje, ki se po svojih gmotnih možnostih lahko uvrščajo na evropski vrh, na drugi strani pa imamo ustanove, ki bi jih zaradi nemogočih gmotnih možnosti morali zapreti. Podobno je tudi z drugimi pogoji. Z zmanjševanjem števila otrok na osnovnih šolah s prilagojenim programom so nekatere postale že prav miniaturne in se otepajo s številnimi težavami v svojem okolju. Še slabše je z enotami ali oddelki pri rednih vzgojnovarstvenih zavodih ali osnovnih šolah. Te male enote so ne le statusno ogrožene, temveč nimajo pogosto niti drugih možnosti za razvoj in uveljavitev svojega strokovnega dela. Prav zavoljo družbene in strokovne uveljavitve bi se morale manjše organizacije za usposabljanje in enote bolj povezovati z večjimi tovrstnimi ustanovami. Vse organizacije za usposabljanje naj bi postajale neke vrste centri strokovnega dela s prizadetimi in osnovni nosilci strokovnih nalog za določeno vrsto motenosti pa morda tudi širše za območje, za katerega skrbe.

Naša zapletena družbena organiziranost zahteva tudi ustrezno organiziranost spremljajočih in dopolnjevalnih organizacij. V Sloveniji imamo razmeroma dobro organizirane socialnohumanitarne organizacije in društva.

Defektologi se povezujemo v Društvo defektologov Slovenije in Društvo defektologov Jugoslavije. Imamo Skupnost organizacij za usposabljanje. Obe ti združenji imata zelo pomembno vlogo, vendar vedno nista dovolj učinkovito. V slovenskem strokovnem, družbenem in političnem prostoru nismo dovolj navzoči. Premalo imamo svetovalcev na Zavodu za šolstvo SR Slovenije. Naša prisotnost na Republiškem komiteju za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo je spremenljiva, tada iz strokovnega sveta SRS ter strokovnih svetov PIS smo menda celo izpadli.

Brez tovrstne navzočnosti in dejavnosti ne bo možno uveljaviti našega dela in vse večja bo nevarnost, da ne bi bila vprašanja z našega področja dela prezrta, ali bila neustrezno rešena. Morda ne bi bilo slabo ugotoviti dejansko stanje na tem področju.

Sklepne misli

Sedanje krizne razmere gotovo vplivajo tudi na področje našega dela, kjer jih različno občutimo. Vse slabše gnotne razmere pogosto povzročajo različne občutke ogroženosti. Ker smo poleg tega še vedno v obdobju konstituiranja svoje strokovne identitete, je toliko pomembneje razviti ves potencial, ki ga imamo, in ga povezovati. Prisluhniti bi bilo potrebno očitkom, da se premalo srečujemo, da ni možnosti za izmenjavo izkušenj in da smo vsak zase prepuščeni okolju, v katerem pa smo, kot bi rekli z danes priljubljenim izrazom, manjšina. Zato je danes pomembneje, kot je bilo kdaj doslej, da pospešeno strokovno rastemo, da ne štedimo pri strokovnem izpopolnjevanju, da od Pedagoške akademije in Pedagoškega inštituta pričakujemo in zahtevamo razvoj teorije in da prisluhnemo praksi.